

Din ve TOPLUM

4 Aylık İlmî Dergi

Cilt/Vol: 4 • Sayı/No: 3

ISSN 1307-5314

Allah'ın Dini Sünneti:
Nübüvvet

Hz. Yusuf'un
Kıssası

İnsanlığın Yaratılış
Projesi: Adem

Hz. İsa ve Tarihsel
Yaşamın Bilgi
Kaynakları

Din ve TOPLUM

4 Aylık İlmî Dergi • OCAK'15

SAYI: 12

Din ve TOPLUM

4 Aylık İlmî Dergi • OCAK'15

Diyanet-Sen Adına Sahibi
Mehmet BAYRAKTUTAR

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Cebrail YAKIŞIR

Genel Yayın Koordinatörü
Recep EKMEKÇİ

Yayına Hazırlayan
Revasiye KARAARSLAN AYTEN

Yayın İdare Merkezi
Rüzgarlı Sokak No:15
Ulus-Ankara

Tel: 0312 230 46 86
Faks: 0312 232 13 99
Büro Cell: 0533 657 70 21 - 22
www.diyamet-sen.org.tr

Yayın Periyodu: Yılda 3 sayı yayımlanır.

Yayın Türü: Yerel Süreli / Ücretsiz Dağıtılır.
12 Ocak 2015

Grafik-Tasarım
Hangar Marka İletişim Reklam Hizmetleri Yayıncılık Ltd. Şti.
Konur 2 Sk. No.57/4 Kızılay-Ankara
Tel: 0312 425 07 34
www.hangarreklam.com

Baskı
Öncü Basımevi Basım Yayım Tanıtım Ltd. Şti.
Kazım Karabekir Cad. Ali Kabakçı İşhanı
No: 85/2 İskitler-Ankara
Tel: 0312 384 31 20
www.uncubasimevi.com

Din ve Toplum, Diyanet-Sen'in
ilmî, bilimsel, akademik ve sosyal hayata katkısıdır.

EDITÖR

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR (Yeditepe Üniversitesi)

SAYI EDITÖRÜ

Doç. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

YAYIN KURULU

Doç. Dr. Kazım ARICAN (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Gürbüz DENİZ (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi)

Doç. Dr. Zülfikar GÜNGÖR (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk-İslâm Edebiyatı)

Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi)

Doç. Dr. İbrahim PAÇACI (İslâm Hukuku, Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi)

Prof. Dr. Mehmet Sait REÇBER (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Felsefesi)

Prof. Dr. Müfit Selim SARUHAN (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Felsefesi)

Doç. Dr. İhsan TOKER (Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi)

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Yasin AKTAY

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Doç. Dr. Ömer Mahir ALPER

(İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Felsefesi)

Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ

(Tefsir, Din İşleri Yüksek Kurul Üyesi)

Yrd. Doç. Dr. Ayşe CANATAN

(Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe)

Doç. Dr. İbrahim COŞKUN

(Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm)

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN

(Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku)

Yrd. Doç. Dr. Süleyman DÖNMEZ

(Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi)

Prof. Dr. Ali DURUSOY

(Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Mantık)

Yrd. Doç. Dr. İsmail ERDOĞAN

(Firat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi İslâm Felsefesi)

Prof. Dr. Osman EĞRİ

(Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi)

Doç. Dr. Mehmet Nuri GÜLER

(Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Hukuku)

Prof. Dr. Mehmet KATAR

(Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi)

Prof. Dr. Mustafa KARA

(Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf)

Prof. Dr. M. Fatih KESLER

(Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir)

Doç. Dr. Hüseyin KARAMAN

(K. T. Ü. Rize İlahiyat Fakültesi, İslâm Felsefesi)

Doç. Dr. Üzeyir OK

(Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikolojisi)

Yrd. Doç. Dr. Ayşe Sıdıka OKTAY

(Süleyman Demirel Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Felsefesi)

Prof. Dr. Mevlüt ÖZLER

(Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelâm)

Prof. Dr. Kazım SARIKAVAK

(Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe)

Prof. Dr. Ali SEYYAR

(Sakarya Üniversitesi, İ. İ. B. F.)

Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

(Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi)

Doç. Dr. Mehmet VURAL

(Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet YAMAN

(Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku)

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

(Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi)

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Prof. Dr. Abdulkadir DÜNDAR

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

YAYIN EKİBİ

İÇİNDEKİLER

Allah'ın Dini Sünneti: Nübüvvet

Prof.Dr. Mehmet BAYRAKDAR

8

12

İnsanlığın Yaratılış Projesi: Adem

Prof. Dr. Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ.

Peygamberlerin Atası: İbrahim

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN

20

26

Siyeri Farklı Okumak

Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ

Hız. Musa'nın Hayatına Dair Bazı Değerlendirmeler

Yard. Doç. Dr. Yasin MERAL

32

44

Kur'an-ı Kerim
ve Katolik Meryem
Teolojisi (Mariology)
Prof. Dr. Mustafa ALICI.

Hız. İsa ve Tarihsel
Yaşamın Bilgi Kaynakları
Doç. Dr. Kenan HAS

52

64

Hız. Yusuf'un
Kıssası
Doç. Dr. Gürbüz DENİZ

Vahiy ve
Dağ Örneklığı

Prof. Dr. Mehmet BAYRAKDAR

74

YAYIN İLKELERİ

A. YAYINLANACAK ÇALIŞMALAR

İslam dini, tarihi, coğrafyası, bilimi, sanatı, estetiği alanlarında yapılan orijinal araştırma-inceleme yazılan; İslam'ın temel dini, ilmi, sosyal ve kültürel meseleleriyle ilgili, İslam'ı gerçek kimliğiyle tanıtmayı hedefleyen önceden hiçbir yerde yayımlanmamış ilmi makalelerin çevirileri.

Türkiye'de ve dünyada oluşan gündemleri takip eden, bunları irdeleyen önerilerde bulunan ve günümüz insanının ve toplumlarının sorunlarına çözüm yolları arayan yazılar, klasik ve modern dönem ilim adamlarının çalışmalarlarıyla tanıtan yazılar, Türkiye'de veya yurtdışında yayınlanmış her çeşit kitap hakkında ilmi tanıtım ve tenkit yazıları, sempozyum, panel ve konferans gibi ilmi faaliyetlerin tanıtım, tahlil ve tenkidi ile ilgili yazılar, ilmi muhtevalı röportajlar.

B. MAKALELERİN YAZIM VE YAYIM ESASLARI

1. Yayın için kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkı dergiye aittir. Yazıların daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış ve yayın için bir başka yere verilmemiş olması gerekmektedir. Yazılanın ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir.
2. Derginin yayın dili Türkçe'dir. Arapça, İngilizce, Fransızca, Almanca gibi dillerdeki özgün yazılar da Türkçe'siyle birlikte veya orijinal dilinde yayınlanır.
3. Yazılar 3 nüsha olarak, 1. 5 satır aralıklı Times New Roman veya Arial fontları ile 12 punto, kağıtların tek yüzüne üst 4, sol 3, 5, alt 3, sağ 2, 5 cm boşluklu en az 5. 000 en fazla 8. 000 kelime olacak şekilde düzenlenmelidir. Daha uzun makalelerin bölünerek yayınlanması hususu dergi yönetiminin takdirindedir. Yazıların bir nüshasını elektronik ortamda da gönderilmesi gerekmektedir.
4. Makaleye eklenen ilave bir sayfada makalenin/yazının başlığı, yazarın adı ve akademik unvanı, yazışma adresi, telefon numarası ve e-posta adresi belirtilmelidir. Dergiye ilk defa yazı gönderen yazarlar kısa hal tercümelelerini de eklerler.
5. Ön sayfada makalenin İngilizce başlığı, toplam 400 kelimeyi aşmayan Türkçe ve İngilizce özetle iki dilde anahtar kelimeler de bulunmalıdır.
6. Makalede kullanılan kaynakların künyeleri dipnotlarda ilk geçtikleri yerlerde-örneklerdeki gibi-tam olarak verilmeli, sonraki geçişlerinde atıf ile yetinilmeli, makale sonuna bibliyografya eklenmemelidir. Eser adı ve kısaltmalarında İslam'ı ilimler için TDV İslam Ansiklopedisininin (DİA) ve TDK İmla Kılavuzunun yazım ve referans kuralları esas alınmalıdır.
7. Makale gönderim adresi: dinvetoplum@gmail. com
8. Makalelere telif ücreti ödenir.

YAYIN HAKKI

Copyright Act'e göre, yayınlanmak üzere kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkı dergiye yayınlayan kuruma aittir.

Bu dergide yayınlanan makalelerin ilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir. Fikirlerden yayıncı ve editörler sorumlu tutulamaz. Din ve Toplum Dergisinde yayınlanan yazılar bilimsel amaçlarla (kaynak göstermek kaydıyla özetleme ve alıntı yapılabilir.) Dergide yayınlanan yazı, şekil ve resimlerden yazarları ilan ve reklamlardan firmaları sorumludur.

Mehmet BAYRAKTUTAR
Diyanet-Sen Genel Başkanı

Allah'ın Elçileri Peygamberler...

İlk Peygamber Hz. Adem'den, son peygamber Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V) ve diğer peygamberlerin davet ve görevlerinde hiçbir fark yoktur. Bütün peygamberler insanları tek Allah'a itaat etmeye ve O'na bağlı kalmaya çağırılmışlardır.

Her yerde, her devirde ve her ulusta Allah'ın elçileri hep aynı tavsiye ve telkinlerde bulunmuşlardır. Öğütledikleri hep aynıdır. "Allah'a dönün, O'na bağlanın, O'ndan başka bir ilâh yoktur."

Peygamberler değişik yörelerdeki insanları Tevhid'e davet etmeyi her şeyden üstün tutmuştur. Her türlü ulusal, bölgesel, siyasal, ekonomik ve toplumsal sorunları bir yana bırakarak Hakk'a davete öncelik tanımışlardır.

"Biz peygamberleri, sadece müjdeleyiciler ve uyarıp korkutucular olarak göndermekle yetinmeyiz, inkâr edenler ise hakkı bâtıla gidermek için mücâdele ediyorlar. (Onlar) âyetlerimi ve uyarıldıkları şeyleri alaya alıyorlar." (Kehf; 56)

"Allah katında din, İslâm'dır. Kitab verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf aralarındaki ihtirastan ötürü, ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah, hesabı çabuk görendir". (Al-i İmran; 19)

Kur'an-ı Kerim'de Nebilerin dünyaya gelişinin maksadı bir başka türlü de anlatılmıştır:

"Bütün bu Rasûl'ler, müjde vermek ve korkutmak için dünyaya gönderilmiştir ki bundan sonra insanların Allah'a karşı bahaneleri kalmamasın". (Nisa; 165) Peygamberler aynı zamanda yanlarında uyulması ve yaşanması gereken bir nizamı da getirmişlerdir.

Kur'an-ı Kerim, 'Biz peygamber göndermediğimiz kavme azab edecek değiliz' der. Bir başka yerde de: 'Her bir millet için mutlaka onları (eğri yolun encamından sakındıracak bir) korkutucu peygamber bulunmuştur' buyurmuştur.

Evet Hz. Adem'den Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V)'e ve ikisi arasında geçen tüm peygamberler gönderildikleri millete, kavme, insanlara İslam'ı tebliğ etmişlerdir. Peygamberlerin hepsinin getirdiği din İslam'dır.

Yüce Allah'ın insanlığa lütuf ve rahmetinin tecellisi olarak gönderdiği, peygamberlerin son halkası, bütün güzel sıfatların kendisinde tecelli ettiği, güzel ahlakın kamil noktası, insanlığın uğruna yaratıldığı eşsiz insan Hz. Muhammed Mustafa (S.A.V) kendisinden önceki peygamberler gibi sadece bir kavme veya millete değil, bütün insanlığa peygamber olarak gönderilmiştir. O'nun diğer peygamberlerden en farklı yönlerinden birisi budur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

"Biz seni bütün insanlara ancak müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik; fakat insanların çoğu bilmezler." (Sebe, 28)

Her sayısında farklı bir konuyu farklı yönleri ile aldığımız Din ve Toplum Dergimizin bu sayısının konusu "Peygamberlik ve Peygamber Efendimiz Hazreti Muhammed (S.A.V) Birbirinden değerli akademisyenlerin konuyla ilgili makalelerini bulacağınız bu sayımızın peygamberlerin gönderiliş hikmetlerini anlamamıza katkı sağlaması ve aydınlanma kutbundan merhamet kutbuna geçişimize vesile olması dileği ile... Allah'a emanet olun.

Prof.Dr. Mehmet BAYRAKDAR
Yeditepe Üniversitesi

Allah'ın Dini Sünneti: Nübüvvet

“

Nübüvvet tarihine baktığımızda inanan inananların da zamanla dini unutarak ve bozarak nebevi ilâhi dinden veya gelenekten uzaklaştıkları için, bilindiği gibi Allah İslâm'ı yenilemiş ve yinilemiştir. Bu husus insanlığın çeşitli açılardan henüz tam olarak gelişmiş olmadığıyla açıklanabilir bir durum olsa da, esasen bu durum insanın şeytani nitelikleriyle ilgilidir.

”

Sünnetü'l-Allah (Allah'ın Sünneti) kavramı Kur'ânî bir kavramdır.¹ Kavramın geçtiği ayetler okunduğu ve anlaşıldığı zaman, iki şeyin vurgulandığı görülür. Birincisi, Allah'ın Sünneti'nin dinî, ahlâkî ve toplumsal yasalar olduğu hususudur. İkincisi ise, Allah'ın Sünneti'nin, yani söz konusu yasaların değişmezliğidir.

Biz Allah'ın Sünneti'ni burada teferruatlı bir şekilde anlatacak değiliz; ancak şu iki noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Birinci nokta, Allah'ın Sünneti'nin, Muhammed Abdüh gibi bazı bilginlere göre sadece dinî-toplumsal yasalar olmadığı; buna her ne kadar Kur'ân-ı Kerim'de doğrudan işaret edilmese de, doğanın yasalarının da dahil edilebileceği noktasıdır. Bizim de bu görüşe katıldığımızı belirtelim. İkinci nokta, nübüvvetin de Allah'ın bir Sünneti olması hasebiyle bunda da bir değişme olmaz.

Değişmenin olmaması bir açıdan süreklilik anlamına geleceğinden, buna dayanarak İslâm dünyasında zaman zaman ortaya çıktığı gibi bazı kişiler kendilerinin nebi olduklarını iddia etmişlerdir: Risâletin sona erdiğini fakat nebilik devam ettiğini iddia etmişlerdir. Oysa Kur'ân-ı Kerim, hem İslâm'ı son din, hem de Hz. Muhammed son nebî ve resul olarak anlatmıştır. Bu durum, yani ondan sonra nebilere

gelmemesini, Allah'ın bu Sünneti'nde yani nebiler göndermesinde, bir değişme veya değişiklik midir? Yani başka bir deyişle nebilik kesilmiş olması, Allah'ın Sünneti'nde değişme ve değişiklik olmaz ifadesiyle bir çelişki midir?

Muhakkak ortada bir çelişki yoktur. Nübüvvetten kasıt nebilere ve resullerin insan olarak bedenleri değildir; Allah'ın onlara vahyettiği din, kitap, hatta salih sünnetleridir. Dolayısıyla son nebi ve resul Hz. Muhammed'in vefatı, ondan sonra yeni nebilere gelmesini gerekli kılmaz, çünkü onun nübüvvetinin ve risaletinin eseri olan İslâm ve Kur'ân-ı Kerim yaşamaktadır, devam etmektedir ve insanlığın sonuna kadar da devam edecektir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in ve İslâm'ın devamlılığını, Allah kendi koruyuculuğu altına almıştır.² Dolayısıyla nübüvvet, Hz. Muhammed'in nübüvveti olarak Allah'ın koruyuculuğu altında devam edecektir.

Allah, Hz. Muhammed'ten önce ve Hz. Adem'den sonra çeşitli zaman aralıklarında nebiler ve resuller göndermiştir. Bu durumu zorunlu kılan şey, insanlığın o dönemlerde gönderilerin yalvaçların nübüvvetini korumada yeterince gelişmişliğe ulaşmamıştır. İnen kutsal kitaplar yazılamamıştı; yazılanlar kaybolmuştu; getirilen dinler çeşitli nedenlerden dolayı unutulmuş ve bo-

zulmuştu. Bu tür şeyler, bugün Hz. Muhammed'in nübüvvetiyle gelen İslâm ve Kur'ân-ı Kerim için asla söz konusu değildir.

Bilindiği gibi, nübüvvet sözcüğü, Arapça “*Haber vermek*”, “*Bilgilendirmek*” gibi temel anlamları olan “N- B- A” üçlü fiil kökünden bir mastar isimdir. Allah ilk insanı yarattıktan sonra ve insanlar üremeye başlayınca tarihin çeşitli dönemlerinde bize Kur'ân-ı Kerim'de adı anılan ve anılmayan birçok nebi göndermiştir. Allah'ın son nebi ve Resul Hz. Muhammed'e kadar nebiler göndermesindeki temel gaye, Allah'ın insanlara kendisinin kim ve ne olduğunu, insanın ne olduğunu, ve tabiatın ne olduğunu haber vermesidir. Bütün bu haber verme, vahiy, nebi ve kitap anlamında en geniş anlamıyla dindir.

İnandığımız gibi vahiy, nebiye ve resule ulaştıran Cebrail'dir. Bunun için ona “*Vahiy Meleği*” de denir. Nebiler ve resuller de vahiy insanlara tebliğ edenler ve anlatanlardır. Böylece nübüvmete, melek, kitap, insan ve ilâhi öğretisi anlamlarında bir iletişim ağıdır denebilir. Nübüvvet ve onun daha özel bir şekli olan risalet, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Hz. Muhammed ile son bulmuştur. Ancak biz insanlar Allah ile sürekli olarak kurduğumuz ve kurmak zorunda olduğumuz iletişimi, Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in Sünneti ile devam ettiriyoruz.

Her ne kadar yeni nebiler gel-mese de, nübüvvet canlı ve yaşayan Allah'ın bir Sünneti'dir ve devam ediyor. Allah, Sünneti'nde değişmenin olmadığını söylerken az önce işaret ettiğimiz anlamda hem nübüvvetin canlılığına, hem de nübüvvetin geçmişliği ve şimdiliği arasında bir değişikliğin ve farklılığın olmadığını belirtmiştir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, nübüvvet Allah'ın kendisini insana haber vermesi ve insanın inancıyla, ibadetleri ve duaları Allah ile

haberleşmesi olduğuna göre, nübüvvet insanlık tarihinde önemli bir rol oynaya gelmiştir. Kur'an'da anlatılan nebi ve resul kıssalarından öğrendiğimize göre, nebiler gönderildikleri toplumlardan büyük eza ve cefa ile karşılaşmışlardır. Fakat her türlü İlâhi destekle desteklenerek, nübüvvet vazifelerini yerine getirerek, insanlığın maddi ve manevi gelişmesine önderlik etmişlerdir. İnsanlığa Allah'ın rahmeti, mağfireti ve kurtuluşu olan nübüvveti yerleştirmişler.

Hız. Adem'den Hız. Muhammed'e bütün nebiler, İslâm dinini öğretmişlerdir. Temel inanç ve ibadetler de, farklılık yoktur. Belki ibadetlerin yapılış biçimlerinde az-çok fark olabilir ise de, her dinde namaz, oruç, hac, zekat ve kurban gibi ibadetler aynıydı. Allah'ın insanla ve insanın Allah ile iletişimini sağlayan bu nebevi hususlarda değişme olmaz. Ancak insanın insanla veya insanın doğayla olan iletişimindeki nebevi ilkeler-ki buna bilindiği gibi "şeriat" denir - toplumdandan topluma zamanla değişiklikler olmuştur; örneğin Allah, aşırılıklarına ve azgınlıklarına karşı bir ceza olarak Yahudilerin yamalı elbise giymelerini yasaklamıştır. Bu yasak, ne Hıristiyanlıkta, ne de İslâm'da tekrarlanmıştır.

Nübüvvet tarihine baktığımız zaman, eski toplumların ve

Hız. Muhammed zamanındaki Arap toplumunun bazı ortak inançları olduğu görülür. Bunların en başında, kendilerine gönderilen nebilerin, insan türünün dışında melek, cin, deli ve büyülenmiş kişiler gibi varlıkların olması gerektiği inancının baskın olduğu görülür.³ İkincisi, nebilerin nübüvvetleri karşılığında para veya başka maddi menfaatler sağlamaları gerektiği inancıdır.⁴ Üçüncüsü, mucize denen harikulade eylemler ve olaylar göstermelerinin istenmesidir. Bir dördüncüsü de, özellikle Hız. Musa'nın ve Hız. İsa'nın durumlarında olduğu gibi bir de gökten sofranın indirilmesi isteği vardır.

Bütün bunların psikolojik ve sosyolojik tahlilleri yapıldığı zaman insanların, kendine putperestlikten gelen inançları ve adetleriyle ilâhi nübüvvet ve dine yaklaştıkları anlaşılır. Yukarıda sayılan ve sayılmayan isteklerinde de samimi olmadıkları anlaşılır. Çünkü o istekleri çoğu kez yerine getirildiği halde çoğu, nebilere inanmamışlardır.

Ancak nübüvvet tarihine baktığımızda inanan inananların da zamanla dinî unutarak ve bozarak nebevi ilâhi dinden veya gelenekten uzaklaştıkları için, bilindiği gibi Allah İslâm'ı yenilemiş ve yinilemiştir. Bu husus yukarıda da belirttiğimiz gibi insanlığın çeşitli açılardan henüz tam olarak gelişmiş olmadığıyla açıklanabilir bir durum olsa da, esasen bu durum insanın şeytani nitelikleriyle ilgilidir.

Bu bozma ve unutma bugün İslâm için de söz konusudur. Hız. Muhammed dönemine kadar insanlık birçok kanunda yeterince gelişmişlik düzeyine gelmiş olsa da, insanda şeytani damar yok olmuş değildir.

Hız Adem'den Hz.

Muhammed'e bütün nebiler, İslâm dinini öğretmişlerdir. Temel inanç ve ibadetler de, farklılık yoktur. Belki ibadetlerin yapılış biçimlerinde az-çok fark olabilir ise de, her dinde namaz, oruç, hac, zekat ve kurban gibi ibadetler aynıydı. Allah'ın insanla ve insanın Allah ile iletişimini sağlayan bu nebevi hususlarda değişme olmaz.

Bunun için Allah birçok ayette Müslümanlar da uyarmıştır. Konuyla ilgili anlamı açık en şiddetli uyarı ise Mâ'ûn suresiyle yapmıştır.

"Dini yalanlayanı gördün mü (görüyor musun)? O, yetimi öteleyendir; miskinın aşına ihtimam göstermemendir, namazlarını anlamsız bir şekilde kılandır; iki yüzlü hareket ederek namaz kılanların ve yardımlaşmayı engelleyenlerin vay haline!"

Tefsirciler genelde *"Dini yalanlayanı"*, Yahudiler ve Hıristiyanlar olarak göstermişlerdir. Fakat bu doğru değildir; çünkü surede din sözcüğü, *"al-din"* şeklinde geçer ve bize göre herhangi bir din değil; İslâm kast edilir. Dolayısıyla dini yalanlayanlar Müslümanlardan, yetim hakkı yiyenler, düşkünlere yardım etmeyenler, namazlarını amacına uygun şekilde kılmayanlar ve yardımlaşmayı (zekat ve sadaka) yapmayanlardır.

Sûrede *"imani"* yalanlayan denmiyor; *"dini"* yalanlayan demiyor; bu çok önemli bir ifadedir. Çünkü dini

yalanlayan, Tanrı tanımaz olmuyor; fakat ibadetlerini gösteriş için yapan ve ibadetlerin anlam ve amacını göz ardı edendir. Kur'an'da insanın namaz kılmasının amacı, bilindiği gibi kötülüklerden ve yasaklanan (münker ve fahşâ) şeylerden uzak olması olarak belirleniyor. Dolayısıyla bir Müslüman namaz kıldığı halde, yalan söylüyorsa, hırsızlık yapıyorsa, israf yaparsa, yetim hakkı yerse, teraziyi doğru tutmazsa, İslam'ı yalanlamış olur. Böyle bir kimsenin kendisini veya başkalarının onu Müslüman görmesi onu Müslüman yapmıyor. Sûreye göre o kişi, Allah indinde dini yalanlayandır. Bir filozofun *"Yarım doğru, doğru değildir."* dediği gibi yarım müslümanlık da müslümanlık değildir.

Dolayısıyla dini, yani nübüvveti yalanlayanlar sadece açık bir biçimde dini inkar edenler olmuyor; inandığı halde dinin amacına uygun olarak yaşamayan Müslümanlar da dini yalanlayanlar oluyor. İşte bu açıdan inkarcılarla inananlar arasında fazla bir fark bulunmuyor. Hatta Mâ'ûn sûresinde anlatılanları, *"Allah'ın indirdikleri ile hükmetmeyenler"* zâlimdirler,⁵ fasıktırlar⁶ ve kafirdirler⁷ şeklindeki ilk önemli üç ayetin ışığında değerlendirsek, şeklen Müslüman olan veya görünenlerin de zâlim, fasık, kâfir olduğu da rahatça söylenebilir.

Yine bu bağlamda çok önemli birçok ayet daha vardır: *"Kendi aleyhinize de olsa doğru şahitlik yapınız."* Şimdi düşününüz kaç Müslüman bu ayette istenildiği şekilde davranışla bulunabiliyor. Allah, israfı haram kıldıktan sonra, *"Müsrifler şeytanın kardeşleridir."* buyuruyor. Buna göre petrol gelirlerini saçıp savuranlar, kimin kardeşi oluyor!

O halde, bugün Müslümanların ve İslâm dünyasının haline bakınca çoğu Müslümanın nübüvvetine inancının ve Allah'ın Sünneti'ne bağlılıklarının bir manası olmadığı ortaya çıkıyor. İslam dünyasının her tarafı harabe ve her yerde kan, kavga ve savaş var. Eskiden başkaları Müslümanlara saldırıyordu; şimdi Müslüman Müslümanı katlediyor. İslâm'a ve nübüvvetine inanmak bu mu olmaydı?

Çoğu Müslümanın bugüne kafasında az-çok İslâm bilgisi olsa da, davranışında, yapıp ettiklerinde İslam yoktur. Oysa nübüvvetin temsilcileri nebilerin ve onlara samimiyetle inananların hayatına baktığımızda, hayatlarının İslâm olduğu anlaşılır. Eskiden o Müslümanlar inandıkları gibi yaşıyorlardı; şimdi ise, çoğu Müslüman yaşadığı gibi inaniyor; kendi yaşantısını İslam sanıyor ve sayıyor.

O halde çözüm nedir? İçimizdeki bencillik şeytanının taşıyıp Allah'ın emrine samimiyetle teslimiyettir; Allah'ın Sünnet'i olan nübüvveti ancak böyle yaşayabiliriz. Düşüncemizde, fiillerimiz de, Allah bize şah damarımızdan daha yakın olmasıyla O'nu bize şahitliğine karşı, bizim de O'na şahitlik etmemizdir. Bu da, ancal halis iman ve anlamlarına uygun ibadetlerimizle olabilir.

1 Enfâl: 38; İsrâ: 77; Ahzâb: 38, 62; Fâtır: 43; Fetih: 23.

2 Hicr: 9

3 İsrâ: 94-95; Mü'minûn: 24; En'âm: 9; Furkân: 7; Şu'arâ : 27, 153-154; Hûd : 31.

4 Hûd: 51; Şu'arâ : 109, 127, 145, 164, 180.

5 Mâide: 46

6 Mâide: 47

7 Mâide: 44

İnsanlığın Yarattığı Projesi: Adem

“Ve Allah Adem’e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklere göstererek eğer haklıysanız haydi bu varlıkların isimlerini bana söyleyin dedi. Haşa dediler. Seni tenzih ederiz! Biz, senin bize öğrettiklerinden başka bir şey bilemeyiz ilim ve hikmet sahibi ancak sensin. ‘Ey Adem, şu varlıkların isimlerini meleklere bildir!’ dedi. Adem onların isimlerini meleklere bildirince, Ben size göklerin ve yerin gaybını ben bilirim, hem açığa vurduğunuz, hem de gizlediğiniz her şeyi yine ben bilirim dememiş miydiniz? dedi.

(Bakara/31-33)

“Dedik ki: “Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”

(Bakara suresi/35)

İnsanlığın atası olan “Adem”e verilen isim onu tanımamız açısından önem arz etmektedir. Zira bu isim, bir başkası tarafından değil, bizzat onu yaratan Yüce Mevla tarafından kendisine verilmiştir. Dolayısıyla Allah’ın ona bakışının kodlarını mündemiçtir. Hal böyle olunca insanlığın yaratılış projesinin şifrelerinin –en azından bazıları- bizzat bu kelimedeyi yansıtmaktadır. “Adem” kadim bir proje olduğuna göre kavram da o oranda kıdem sahibidir. Nitekim başta Babil ve Sümerce olmak üzere en eski dillerde karşımıza çıkmaktadır: Sümerce’de “ata”, Asur-Babil dilinde ise “yaratılan çocuk veya genç”, Mandanca’da “kul”, İbranice’de ise “toprak veya yeryüzü” anlamına gelmektedir. Arapça’da ise türetildiği köke göre anlamları değişmektedir. “edimu’l-ard” kavramından türemişse “yeryüzü veya toprak”, “edmi” veya “edme”den türemişse “ülfet” veya “edeme”den türemişse “tip veya örnek” anlamlarına gelmektedir.²

“İnsanlığın Yaratılış Projesi Hz. Adem” başlığını koyduğumuz bu çalışma önce “adem kelimesinin anlamı” üzerinde yoğunlaşacak daha sonra yaratılışı ve can düşmanı İblis ile mücadelesine teksif olacaktır.

Görüldüğü gibi aslında “adem” kelimesine verilen anlam onun kimliğini deşifre etmektedir. Buna göre

“Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.”

(Bakara:30)

1- Adem bir projedir. Bir amaç için sonradan yaratılmıştır. Bunun için de kendisine “yaratılan” denmiştir.

2- Toprakten yaratılmıştır, toprağı temsil etmektedir.

3- Tanrı değildir, kuldür; onun için de adı “kul” veya “abd”dir. Tanrılık iddiasında bulunamaz, böyle bir iddiasında bulunması yaratılış projesiyle çelişmektedir.

4- Adem ve onun şahsında insan, kendini çevreleyen her şeyle ülfet halindedir. Ülfet halinde olduğu varlıklar bazen Mevla bazen kendisi bazen de İblis’tir. Bu ülfet onu değişik şekillerde konumlandırmaktadır.

Adem’in Yaratılışı

Hız. Adem Kur’an ve İslam kaynaklarına göre insanın ve insanlığın atası olarak yaratılmış ve tek “Adem” olması hasebiyle de “Ebu’l-beşer” unvanını almıştır. Yaratılışı diğer varlıklardan farklıdır. Allah’ın “kun” yani “ol” emrinin bir ürünüdür.

Şüphesiz Allah katında (yaratılışları bakımından) İsa’nın durumu, Adem’in durumu gibidir: Onu topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi. O da hemen oluverdi. (Ali İmran, 59)

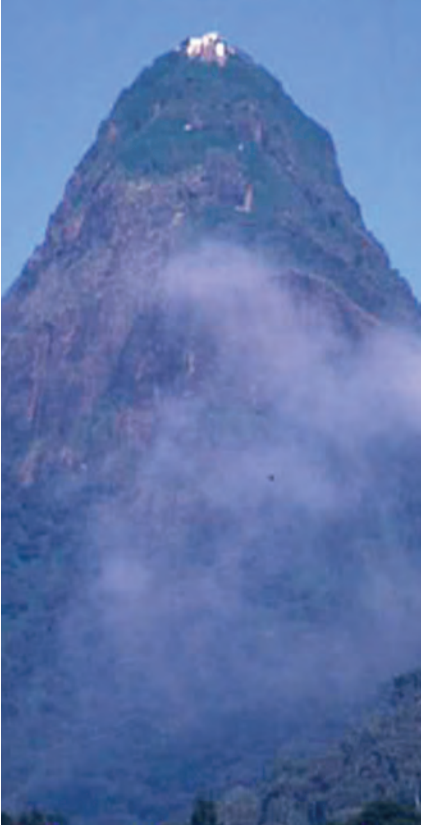
Ali İmran suresindeki bu ayet İsa’nın da kısmen ona benzediği ve onun da “kun” emri celilinin bir ürünü olduğunu tebellür ettirmektedir. Kur’an Adem’in yaratılışı hususunda ayrıntıya kaçacak kadar çok bilgi vermektedir.

“Kuşkusuz biz insanı pişmiş kuru bir çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan yarattık. (Hicr/26) “Hani Rabbin meleklere “Ben kupkuru çamurdan, şekillenmiş kara balçıktan bir insan yaratacağım” demişti.³ İnsanı kupkuru çamurdan yarattı (Rahman, 14).

Gerek yukarıda verdiğimiz gerek değişik bağlamlarda Kur’an’ın muhtelif yerlerinde serdedilen ayetler, Adem’in aşama aşama yaratılışını gözlerimizin önüne sermektedir. Bunun için kullanılan kavramlar

“İnin hepiniz oradan. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” dedik. İnkâr edenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”

(Bakara 38-39)

toprak (turab), su (mâ’), çamur (tîn), yapışkan çamur (tîn lâzib), akışkan veya süzme çamur (selale min tin), kurumuş çamur (salsâl)’dur.

Bu kavramları yan yana koyup hayal gücümüzü kullandığımızda önce toprak getirilmiş (turab), sonra içine su katılmış (ma’), arkasından yoğrulmaya başlamıştır (tin). Ayetlerde kendisine şekil verilebilecek kıvama gelinceye kadar bu çamurun aşamaları da anlatılmaktadır. Bu aşamalar toprağın henüz suyun katıldığı ve yoğurunca ele yapıştığı hali (lazib), henüz özleşmediği hali (selale min tin) ile en son şekil verilecek kıvama geldiği hali yani salsaldır. Kavramlar Kur’an’da öyle bir in-sicamla zikredilir ki sanki bir tiyatro sahnesinde Adem’in yaratılışını aşama aşama seyrediyor gibi hisseder-siniz kendinizi. Adem’e şekil verilince asıl zor sahneye sıra gelmektedir. Yani topraktan yapılan bu nevezada “kun” dediği sahne; bir başka ifadeyle şekil verildikten sonra kendisine hareket emrinin verildiği sahne.

Bu sahne birçok insanın zihninde değişik şekilde canlanmıştır. Kimisine göre Allah, Adem’e şekil verdikten sonra ona kendisinden bir parça katmıştır. Bu bakış açısı Ali Şeriatî gibi birçok zevatı “*insan Allah’tan bir parça taşıdığı için bir nevi onun akrabası sayılır*” şeklindeki aşırı bir yoruma götürmüştür. “*Ona kendi ruhumuzdan üfledik*” ayetinin yanlış anlaşılması sonucu oluşan bu yorum, bir taraftan Allah’ta da ruh ve beden bulduğu şeklinde bir sonucu intaç ettiği gibi Allah’ın kendisinden koparak insana kattığı parça nedeniyle kendisinden bir parça kopması veya Allah’ın Adem’leşmesi ya da Adem’e hulul etmesi veya

Adem ile ittihadı gibi birçok değişik anlayış üretmiştir. Hatta bu iki özün uyumsuzluğu ve çatışması gibi sonuçlara götürmüştür. Bu sonuçlar başta marjinal tasavvufi akımlar veya mezhepler tarafından savunulan dualizmi doğurmuştur. Oysaki gerek yukarıda zikrettiğimiz ayet, gerek kainatın yaratılışını ele alan sair ayetlere bakıldığında durum bu kadar karmaşık değildir. Adem’e şekil verildikten sonra kedisine, İsa’ya da giden “kun” emri verilmiştir. Bu “kun” emri kainata da gitmiş ve kainatın tamamı onun bu emri ile şekillenmişti. Öyleyse Adem’de ruh yani “kun” emri ile beden dikotomisinden ziyade toprak ile Allah’ın, -nasılını bilmekten aciz olduğumuz- o özel emri yani “kun”ün bütünlüğü vardır. Dolayısıyla Adem, haşa, Tanrı’nın kumaşından dokunan bir varlık değildir, onun “kun” emrinin ürünü ve kulluğu diğer varlıklara göstermek için yarattığı özel projesidir. Bir özel proje oluşu onu diğer varlıklara karşı üstünlüğe taşımış, değişik özelliklerle donatılmasını zorunlu kılmıştır.

1.3 Adem Niçin Yaratıldı:

Kur’an’ı Kerimde Adem’in yaratılışını ele alan ayetlere bakıldığında Adem yaratıldıktan sonra kendisine irade verilerek yeryüzündeki diğer varlıklardan farklı kılındığı ve böylece yeryüzüne halife tayin edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Adem’in yaratılışının nedeni Zariyet suresi 56’da ifade edilen “*Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım*” ayeti kerimesi ile Bakara suresi ayet 30 aktarılan “*ben yeryüzünde bir halife yaratacağım*” ayeti bir arada düşünüldüğünde tebellür etmektedir. Adem projesinin özünü Allah’a

“Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.”

(Bakara:30)

yeryüzünde ibadet edecek, onun hakimiyet ve azametini tanıyacak, onu hep zihninde tutacak, onun için kendisini hiç konumuna indirecek, onu kendisi ve bütün sevdiklerinden daha değeli kabul edecek yani ona ibadet edecek bir varlığın yaratılmasıydı.

Adem adındaki bu yeni varlığın gönderileceği yer ise önceden belli idi, yani yeryüzü:

“Hani, Rabbin meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.” (Bakara:30)

Kuşkusuz Allah'ın bu yeni projesi iki varlığı rahatsız etti. Bu varlıkların ilki İblis, ikincisi ise yeryüzünde yaşamayan melekler idi. Melekler bu yeni projeye iki açıdan karşıydılar:

1- Yeryüzünde kan döküp fesat çıkaracakları için

2- Amelleri ile kendilerini kısımlandıracak bir konuma yükselebilecek olmaları nedeniyle.

Bu durum meleklerin aslında nasıl varlıklar olduğunu da tebellür ettiriyordu. Sadece ibadet eden ve kan dökmeyen varlıklar. Ya Rab diyorlardı, “Senin amacın sana ibadet

edecek ve halife konumuna yükselecek bir varlık yaratmaksa, biz ne güne duruyoruz. Biz halife olmaya hem aday, hem daha hak sahibiyiz. Çünkü kan dökmediğimiz gibi sürekli sana ibadet de ediyoruz” diyorlardı.

Allah onların bu itirazını kabul etmedi. Zira Adem'in yaratılış projesinde kendi iradesi ve isteğiyle kul olma vardı. Bir başka ifadeyle Allah, Adem'i yarattıktan sonra ona ve evlatlarına rehberler göndererek, akıl ve ölüm bilinci vererek hem önünü görmesini hem de kendisini, iradeleriyle, yegane mabut tanınmasını murat etmiştir. Dolayısıyla Adem'e bütün bunları unutmaması için bir bilgi yani “esami bilgisi” verdi. Bu bilgi onu meleklerden üstün kılacaktır.

“Ve Allah Adem'e bütün isimleri öğretti. Sonra onları meleklerle gös-

tererek eğer haklıysanız haydi bu varlıkların isimlerini bana söyleyin dedi. Haşa dediler. Seni tenzih ederiz! Biz, senin bize öğrettiklerinden başka bir şey bilemeyiz ilim ve hikmet sahibi ancak sensin. ‘Ey Adem, şu varlıkların isimlerini meleklerle bildir!’ dedi. Adem onların isimlerini meleklerle bildirince, Ben size göklerin ve yerin gaybını ben bilirim, hem açığa vurduğunuz, hem de gizlediğiniz her şeyi yine ben bilirim dememiş miydim? dedi. (Bakara/31-33)

Evet artık insan akletme melekesi ile birlikte “esami bilgisi” gibi önemli bir imtiyazın sahibi olmuş ve böylece diğer varlıklara, hatta nurdan yaratılan ve daima Allah'a itaatle yükümlü olan meleklerle dahi tefevvuk etmişti. Öyleyse insanı meleklerden üstünlüğe taşıyan şey yani esami bilgisi nedir? Bana göre bu tarih bilgisidir. Zira tarih devra-

linabilen ve tarih bilgisi kullanarak çevresini kuran, yarınlarnını oluşturan yegâne varlık insandır. İnsan dışındaki varlıklar da bilgi edinirler, ancak bu bilgiyi devredemezler. Şartlanmayı hatırlarsak ne demek istediğim anlaşılacaktır. Her birimiz tarihin ürünüyüz. Tarih önümüzü görmemizi sağlar, dost ve düşmanımızı öğretir, doğru ve eğriyi tefrik etmemizi sağlar.

Dini metinlerimizi bile tarihten alırız. Bize verilen akil setarihten devraldıklarımızı kurgulamamızı sağlar.

Hatta tarih insanın kendini gerçekleştirdiği alandır. Öyle ki tarihe “beşerin insanlaştığı alan” olarak bakmak da mümkündür. Çünkü insan mevcut halini tarih aracılığıyla almaktadır. Bir başka ifade ile insanı kazandığı birikimle birlikte bir sonraki aşamaya taşıyan tarihtir. İnsanın bu gün sahip olduğu sıfatların ve mahiyetin tamamı tarihin kendisine sağladığıdır. Şayet tarihi devralmıyorsa insan değil, beşerdir.

Diğerleriyle kurduğu ünsiyet sonucunda insanlaşır, Öyle ki bu

“Dedik ki: “Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz.”

(Bakara Suresi/35)

ünsiyet durumunu ortaya koyabilen varlık olarak İnsan, kendi yazgısını belirleyecek güçtedir. Bu onu diğer varlıklardan ayırır.

Zira Allah insanın sadece hamurunu yoğurmuş, çamurunu karmıştır. İnsanın bulunduğu şekle gelişi kendi tercihi ile. İnsan kendisini şekillendirebilen yegane varlıktır.⁴

Kur’an’ın ifadesiyle Allah, Adem’e bu dün bilgisiyle birlikte bir de “emanet” yüklemiştir. Adına “emanet” denilen bu yük daha önce bütün varlıklara teklif edilmiş, ancak

onlardan hiç biri bunu kabul etmemiştir. Emaneti kabul eden sadece insan olmuştur.⁵ Dolayısıyla meleklerin itirazını yok eden şeylerden biri işte bu durum olsa gerektir. Peki, öyleyse bu emanet nedir. Mevlana bu emanetin “irade” olduğunu söylüyor. Şeriatî de aynı kanaattedir. Çünkü insanı bütün varlıklardan farklı kılan onun iradesidir. İnsan ile Allah arasındaki benzerlik de buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü her ikisi de irade kullanmaktadırlar. Bu irade ile ilim, kudret, kelim, semî ve basar sıfatlarına sahip olmaktadır.

Bir farkla Allah'ınkisi "kül", insanın kisi ise "cüzdür". Allah'ın ki başkasına bağlı değil, insanınkisi ise Allah'a marbuttur. İnsanı sorumlu kılan da zaten bu iradesidir.

İnsan bu iki yeti ile donatılınca diğer varlıklar nezdinde ayrıcalıklı konuma yükseldi. Artık onların da bu ayrıcalığını itiraf etmeleri gerekiyordu:

"And olsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra meleklerle Adem'e secde edin" dedik. Hemen secde ettiler. Ancak İblis secde edenlerden olmadı.. "7/11

Bu itiraf etmeleri amacıyla secdeye çağrılan melekler Allah'ın bu üstün kudreti karşısında boyun eğmişlerdir.⁶ Fakat meleklerin içinde olup aslında onlardan daha farklı bir maddeden yaratılan İblis ise böbürlenerek, büyülenerek Allah'a karşı gelmiş ve asilerden olmuştur. İsyan nedenini Kur'an şöyle ifade etmektedir.

Allah İblis'e "sana emrettiğim halde seni secde etmekten alıkoyan nedir?" dedi. O: "beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın. Ben ondan üstünüm" dedi. 7/12.

Evet kendisini, Allah'ın yeryüzünde halife olarak yaratacağını söylediği Adem, bir başka ifadeyle insanla karşılaştıran İblis, onun çamurdan kendisinin de ateşten yaratıldığını ve dolayısıyla ondan daha üstün olduğu sonucuna ulaşmış ve bu durumda ona secde etmemesi gerektiğine hükmetmiştir. Dolayısıyla İblis kendisine rakip olarak Allah'ı değil aslında Adem'i seçmiştir. Kendine göre Adem'in bir numarası yoktur, kendisi ondan daha iyi

durumdadır. Öyleyse neden onun üstünlüğünü kabul edip, bunu itiraf etsin ki? üstelik Adem yaratılarak denge kendi lehine geliyecektir. Artık her şeyin merkezinde Adem ve Adem oğulları olacaktır. Bu da kabullenilebilecek bir durum değildir. İblis bunu hiç çekinmeden Yüce Mevla'ya da dile getirmiştir. Karşılığında da

"Allah ona "in oradan! Orada bükülmek sana düşmez. Defol; sen alçaklardan birisin" dedi. 7/13.

Bütün apoletleri sökülmüş olan İblis bunun tek nedeni olarak Adem'i ve onun şahsında insan öğlunu görmüştür. Bulduğu yüce makamı onlardan dolayı yitirmiş, gözden düşmüş, ötelenmiş, horlanmış, hatta kovulmuştur. Dolayısıyla öcünü almalıdır. Ama nasıl? Allah'a karşı mücadele edebilecek durumda olmadığını bilmektedir. Öyleyse insanla mücadele etmelidir. İnsanla mücadele ederek yüce Allah'ın bu nadide projesinin isabetli olmadığını ispatlayacaktır. Ancak insanla mücadele edebilmesi için de yok edilmemesi gerekir. Zira in oradan aşağı diyen irade onu yok edebilecek güce de sahiptir. İblis bunun farkındadır. Onun için bu irade sahibine yalvarır:

"İblis: "insanların tekrar dirileceği güne kadar bana süre ver" dedi. 7/14.

Dergâh-ı ilahiden kovulan İblis'in bu talebini kabul eden Yüce yaratıcı onu makamından uzaklaştırırken; yeni projesi Adem ve Havva'yı ise üstün bir mekana, şartlı olarak, yerleştirdi. Şartı ise yaşadıkları mekanda var olan ağacın meyvesini yememeleri idi. Allah onları buraya yerleştirirken İblis'in durumunu da

anlattığı ve ondan kaçınmaları gerektiği, onu dost edinmemeleri ve onun hem kendisinin hem de onların düşmanı olduğunu da hatırlattığı görülmektedir.

"Dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin cennete yerleşin. Orada dilediğiniz gibi bol bol yiyin, ama şu ağaca yaklaşmayın, yoksa zalimlerden olursunuz." (Bakara Suresi/35)

Kur'an'ın çizdiği bu canlı tablodan artık şunu rahatlıkla çıkarabiliriz. Adem ile Havva değerli, dikkate şayan bir mekana yerleştiler. Evet, melek değillerdi, ancak onlarla birlikte burada ikamet ediyorlardı. Belki de bu mekan daha önce İblis'in yer aldığı veya kovulduğu mekandı. İblis'i bu denli kinlendiren şeylerden bir başkası belki de budur. Yerleştikleri bu mekan o kadar olağan üstü ki burada ebedi olarak kalmayı, hiç çıkmamayı düşündüler. Meleklerin sürekli burada kaldıklarını veya kalacaklarını görünce onları kıskanmakla kalmadılar, onlar gibi olmayı murat ettiler. Hatta sonsuza kadar burada kalmayı dilediler. Onların bu arzuları aslında zayıf noktalarını oluşturuyordu. İblis çok geçmeden bu zayıf noktalarını öğrendi ve onu kullanmaya karar verdi. Adem ile Havva'ya dost görünerek onları yasak meyveye yönlendirdi ve yemeleri durumunda artık buradan hiç çıkmayacaklarını, hep orada kalacaklarını yeminle anlattı. Bu üstün makamda ebedi olarak kalma duygusu, mantıklarına kilit vurduğu için, Adem ve Havva, Allah'ın yaptığı tüm uyarıları unuttular ve yasak meyveyi yediler. Yüce Alla bu konu ile ilgili şöyle demektedir:

“Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin! Artık benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.”

(Taha: 120–124)

İblis [Adem ile Havva'ya] “Rabbiniz size bu ağacı ancak, melek olmayasınız, ya da burada ebedi kalacaklardan olmayasınız diye yasakladı. “Şüphesiz ben size öğüt verenlerdenim” diye de onlara yemin etti. Bu suretle onları kandırarak yasağa sürükledi. Ağaçtan tattıklarında kendilerine avret yerleri göründü. Derhal üzerlerini cennet yapraklarıyla örtmeye başladılar. Rableri onlara, “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı? Şeytan size apaçık bir düşmandır, demedim mi?” diye seslendi. Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımaz-

san mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” Allah dedi ki: “Birbirinizin düşmanı olarak inin (oradan). Size yeryüzünde bir zamana kadar yerleşme ve yararlanma vardır.” Allah dedi ki: “Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (mahşere) çıkarılacaksınız.” Ey Ademoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu [giysiler], Allah'ın rahmetinin alametlerindedir. Belki öğüt alırlar [diye onları insanlara verdik]. Ey Ademoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi, şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve avvanesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır.” (Araf: 19–27)

Derken, şeytan ayaklarını oradan kaydırды. Onları içinde buldukları konumdan çıkardı. Bunun üzerine biz de, “Birbirinize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde belli bir süre barınak ve yararlanma vardır” dedik.” (Bakara/36) “Derken şeytan onun aklını karıştırıp “Ey Adem! Dedi, sana ebedilik ağacını ve sonu gelmez bir saltanatı göstereyim mi?” Nihayet ondan yediler. Bunun üzerine kendilerine ayıp yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. [Bu suretle] Adem rabbine asi olup yolunu şaşırdı. Sonra Rabbi onu seçkin kıldı; tövbesini kabul etti ve onu doğru yola yöneltti. Dedi ki: “Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin! Artık benden size hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarsa o sapmaz ve bedbaht olmaz. Kim de beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu, kıyamet günü kör olarak haşredeceğiz.” (Taha: 120–124)

İblis mücadelenin birinci raundunu kazanmıştı. Adem ile Havva'yı buldukları o üstün durumdan indirmeyi başarmıştı. Artık Adem ve Havva yeryüzüne gönderilmişlerdi. Kendisi de onlarla birlikte aynı mekana gönderilecekti. Bir farka Adem hatasını görür görmez hemen tövbe etmiş ve Allah'a sığınmıştı. Allah da onu affetmişti.

“Derken, Adem Rabbinden birtakım kelimeler aldı, [onlarla amel edip Rabb'ine yalvardı. O da] bunun üzerine tövbesini kabul etti. Şüphesiz o, tövbeleri çok kabul edendir, çok bağışlayandır. (Bakara/37)”

İblis'e gelince o tövbe etmeyi düşünmüyordu. Aksine o bu nadede projenin isabetli olmadığını ispata bütün ömrünü adamaya karar vermiş ve bunu da ilan etmişti. Artık mücadele yeni bir aşamaya taşınacaktı, ayettin de ifade ettiği gibi yeryüzünde devam edecekti. Gelen uyarıcılar insanları doğru yola iletmek için çaba sarfederken, İblis ise onların doğru yolunun üzerinde oturacak, kendilerine sağlarından veya sollarından yaklaşacak ve onları Allah'ın hak yoluna yaklaştırmak için bütün gücünü kullanacaktı. Ona uymayanlar kazanacak, uyanlar ise kaybedecekti.

“İnin hepiniz oradan. Tarafımdan size bir yol gösterici (peygamber) gelir de kim ona uyarsa, onlar için herhangi bir korku yoktur, onlar üzülmeyeceklerdir” dedik. İnkâr edenler ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliktir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.” (Bakara 38-39)

Dolayısıyla özelde Adem, genelde insan ile İblis ve taraftarları

arasında süregelen bu mücadelenin Ademoğlunun lehine neticelenebilmesi için Allah'ı bihakkın tanıması gerekir. Kendisine değer katan veya değerini düşüren şey aslında Allah ve İblis ile olan irtibatında yatar. Şayet Rab olan Allah'a ibadet ederek “Abd” olabilmişse bu durumda Kur'an ona şu isimlerle seslenmektedir:

- Şakir
- Abid
- Mü'min
- Müslim
- Muhlis
- Muhsin
- Müttaki
- Muvahhit hatta
- Mağfurun leh

Şayet bu ilişkisinde Allah'a öykünüp, tabir caiz ise rol çalmaya veya ona başkaldırmaya çalışmışsa ya da diğer bir deyişle yeryüzüne düşmanı olarak gönderilen İblise benzemeye çalışıp Allah'a asi olmuşsa Kur'an ona:

- Haddini bilmez
- Nankör
- Kafir
- Müşrik
- Müznib
- Cahil
- Gözü doymaz
- Müstağni demektedir.

Sonuç olarak Adem'i ve dolayısıyla insanı ya da İblisi değerli kılan taşıdıkları öz değildir (toprak, çamur ya da ateş). Aksine Allah karşısında takındıkları tavidir. Bu tavır

onu hem en üst mertebeye (ahsenü't-takvim) taşıdığı gibi, en alt dereceye de (esfelü's-safilin) indirebilir. Yine takındığı bu tavır onun sorumluluğunu da ifade eder. Takındığı tavır belirleme hususunda hüddür, hiçbir kayıt altında değildir. Ancak her takınılan tavır bir bedel gerektirdiği gibi, bu da bir bedel gerektirir. Şayet Tanrı'dan rol çalmayı seçmişse onun bedeli ayrıdır, azameti karşısında acziyetini itiraf etmişse onun da mükâfatı farklıdır.⁷ Evet, Kur'an'ın ifadesiyle insanlığın ilk nüvesi ya da atası olan Adem'den başlayıp günümüze kadar bütün insanoğlundan beklenen tek şey Allah'ın kulu olduğu bilincine sahip olması, haddini bilip onun azameti karşısında eğilmesidir.⁸

- 1 İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
- 2 Bkz. Gürbüz Deniz, “Kur'an'a Göre Hz. Adem'in Serüveni”, Journal of Islamic Research, 2012, XX/2, 90.
- 3 Bkz. İsrâ Suresi, 61; Hicr suresi, 28, 33; Sâd Suresi, 71-72.
- 4 Zaten adını da bu ünsiyetten almaktadır. Bu ünsiyet insanlar arasında birlik, dayanışma ve tesanüt doğurur. Bu durum ise ancak sevgi denilen bağla oluşur. Sevgi olmadan böylesi bir tesanütten bahsedilemez.
- 5 “Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, (sorumluluğundan) korktular. Onu insan yükledi. Doğrusu o çok zalim çok cahildir.” Ahzab, 72.
- 6 “Hani, Rabbin meleklerle şöyle demişti: “Muhakkak ben çamurdan bir insan yaratacağım. Onu şekillendirip ruhumdan üflediğim zaman onun için secde edin” Sâd: 71-72.
- 7 Bkz. Tin suresi
- 8 “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etmeleri için yarattım” Zariyat/56.

Peygamberlerin Atası: İbrahim

İslam Tarihi kaynaklarında ve tefsirlerde, Hz. İbrahim'in ateşe atılma hadisesiyle ilgili İsrailî rivayetlere ve efsanelere dayanan pek çok ayrıntı vardır. Taberî ve İbn Kesîr gibi bilginlerin kitaplarına, göz atıldığında olay hakkında epey bilgi bulmak mümkündür. Hz. İbrahim'in yakılması için fikir verenden, odun toplanma şekline, ateşin büyüklüğünden, Hz. İbrahim'in ateşte kalış süresine kadar birçok husus hikâye edilmiştir; ancak bu konuda anlatılanların sağlam dayanaklara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

“ Kur’ân’daki surelerin birinin adını taşıdığı Hz. İbrahim’in ismi Kur’ân’da 69 yerde geçmektedir. Araplar, onu ataları olarak kabul eder. ”

Hz. İbrahim, aynı coğrafyada doğan ilahî kaynaklı üç büyük din olan Yahudiliğe, Hıristiyanlığa ve İslâm’a mensup insanların saygı duyduğu, tevhit inancının en önemli peygamberlerinden biridir. Özellikle Yahudilerde ve Müslümanlarda Hz. İbrahim motifi çok önemlidir. Kutsal Kitap’ın Eski Antlaşma bölümünde ve Kur’ân-ı Kerim’de Hz. İbrahim hakkında epey bilgi mevcuttur.

Kur’ân’daki surelerin birinin adını taşıdığı Hz. İbrahim’in ismi Kur’ân’da 69 yerde geçmektedir. Araplar, onu ataları olarak kabul eder. Dinler tarihindeki yeri dikkate alındığında diğer dinî şahsiyetlerin, peygamberlerin, velilerin ve

ashabın çeşitli yerlerde makamları ve mezarları olduğu gibi üç büyük dinin saygı duyduğu bir peygamber olan Hz. İbrahim’in de birçok yere nispet edilmesi olağandır.

İbrahim adı, Tevrat’ın bazı bölümlerinde Avram (Abram) bazı yerlerde ise Avraham (Abraham) şeklinde geçer. Yahudilere göre adı önce “*yüce baba*” anlamında Avram iken daha sonra “*milletlerin babası*” anlamındaki Avraham’a dönüşmüştür.

Kutsal Kitap’ta şöyle bir ifade geçer: “*Tanrı, ‘Seninle yaptığım antlaşma şudur.’ dedi. ‘Birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil, Avraham olacak.’*”¹ Bununla birlikte ismin menşei tam olarak tespit edilebilmiş değildir.²

Tevrat’ta İbrahim’in babasının adı Terah³, Kur’ân’da ise Âzer⁴ şeklinde geçmektedir. Âzer kelimesinin isim ya da sıfat olup olmadığı, isim ise kimin ismi olduğu konusunda İslâm bilginleri arasında ihtilaf vardır.

Bazı İslam tarihçileri ve tefsirciler, Kur’ân ve Tevrat arasındaki isim farklılığını izah sadedinde çeşitli açıklamalar yapmışlardır. İleri sürülen farklı görüşleri iki gruba ayırmak mümkündür:

Birinci görüşte olanlara göre Hz. İbrahim’in babasının adı

Âzer’dir. Kur’ân, bunu açık bir şekilde belirtmiş olup bu konuda farklı kaynaklara başvurmaya gerek yoktur.

İkinci gruptakilere göre Hz. İbrahim’in babasının gerçek adı Terah olup Âzer ismi onun lakabı, babasının taptığı putun adı ya da hem Âzer, hem de Terah olmak üzere babasının iki isme sahip olduğu yahut Âzer’in İbrahim’in amcası ya da dedesi olduğu şeklinde farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Hz. İbrahim’in babasının adı olarak geçen iki isimden biri Kur’ân’a, diğeri de sonuç itibariyle Tevrat’a dayanmaktadır. Bu sebeple Terah adını kabul eden bilginlere yönelik bazı eleştiriler yapılmıştır.

Hz. İbrahim’in babası hakkında Tevrat’ta yer alan bilgiler ile Kur’ân’da yer alan tasvirler arasında başka farklılıklar da mevcuttur. Tevrat, Hz. İbrahim’in babasını kendisiyle beraber hicret edenlerden biri olarak gösterirken,⁵ Kur’ân-ı Kerim’e göre o, Allah’ın düşmanıdır.⁶

Hz. İbrahim’in yaşadığı dönem kesin olarak bilinmemekle birlikte milattan önce XXII.-XX. yüzyıllarda yaşadığı söylenir. İsrailî kaynaklardan onun Nemrud döneminde yaşadığı anlaşılmaktadır. Hz. İbrahim’in çocukluğu hakkındaki rivayetlerde Nemrud’un adı geçer.

“Tanrı, ‘Seninle yaptığım antlaşma şudur.’ dedi. ‘Birçok ulusun babası olacaksın. Artık adın Avram değil, Avraham olacak.’”
Bununla birlikte ismin menşei tam olarak tespit edilebilmiş değildir.

Hz. İbrahim ateşe atıldı; ancak ateş onu yakmadı: “Ey ateş! İbrahim için serinlik ol!” dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.”

Enbiyâ 21/69-71

Kur’ân-ı Kerim’de Nemrud’un adı zikredilmemişse de Hz. İbrahim’in onunla olan tartışması anlatılmıştır: “Allah’ın kendisine verdiği iktidara dayanarak İbrahim ile Rabbi hakkında tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrahim, ‘Rabbim hayat veren ve öldüren dir.’ deyince o, ‘Hayat veren ve öldüren benim.’ dedi. İbrahim, ‘Allah güneşi doğudan getirmektedir; haydi sen de onu batıdan getir.’ dedi. Bunun üzerine inkârcı ne diyeceğini bilemedi. Allah, zalimler topluluğuna rehberlik etmez.”⁷

Elimizdeki kaynaklardan hareketle Hz. İbrahim’in doğum yerini kesin olarak tespit edebilmek güçtür. Onun doğduğu yer olarak birçok farklı yerleşim yerinin adı zikredilmektedir. Tevrat’ta Hz. İbrahim’in memleketi “Ur Kasdim”⁸ şeklinde geçmekte olup bu ifade Yunancaya “Kaldanilerin Ur Kenti”⁹ şeklinde çevrilmiştir. Ancak Ur şehrinin, “Kaldelilerin Ur Kenti” olarak zikredilmesi, tarihi realiteye uymadığı için eleştirilmiştir. Çünkü Hz. İbrahim’in yaşadığı M.Ö. XX. yüzyılda Ur şehrine Elamlılar hâkimdi.

Yine Tevrat’ın Hz. Musa’ya vahye dildiği M.Ö. XIII. yüzyılda Kaldeliler (Keldaniler) henüz tarih sahnesine çıkmamıştı.

İslâm kaynaklarında Hz. İbrahim’in doğum yeri ve memleketi olarak Kusa,¹⁰ Babil, Harran, Hürmüzcere, Sus, Kesker, Verkâ ve Basra ile Kufe arası bir yer zikredilmektedir. Bunlardan başka Urfa’daki yaygın ve kabul gören söylenceye göre Hz. İbrahim Urfa’da doğmuş ve burada ateşe atılmıştır. Ancak henüz bu söylenceyi destekleyecek tarihî ve arkeolojik veriler yoktur. Bununla birlikte Tevrat’ta yer alan bilgilerden hareketle Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İshak’la evlendirilen Rebeka’nın Mezopotamya bölgesinden götürülmesi ve torunu Hz. Yakub’un Harran’daki dayısının yanında bir süre kalması, Hz. İbrahim’in ailesinin Yukarı Mezopotamya bölgesiyle ilişkisi olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişki, Hz. İbrahim’in Urfa’da doğduğunu söylememiz için yeterli değildir.

Hz. İbrahim’in çocukluk hayatı hakkında kutsal metinlerde fazla bir bilgi yoktur. Kur’ân’da, peygamberlikten önce Tanrı’nın birliğine ulaştığı bir muhakemesi anlatılır: “Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. ‘Rabbim budur.’ dedi. Yıldız batınca, ‘Batanları sevmem.’ dedi. Ayı doğarken görünce, ‘Rabbim budur.’ dedi. O da batınca, ‘Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yoldan sapan topluluklardan olurum.’ dedi. Güneşi doğarken görünce de, ‘Rabbim budur; zira bu daha büyük.’ dedi. O da batınca, dedi ki: ‘Ey kavmim! Ben sizin (Allah’a) ortak

koştüğünüz şeylerden uzağım. Ben hanif olarak yüzümü gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah’a çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”¹¹

Kur’ân, Hz. İbrahim’in peygamber olarak seçildiğini ve kendisine sahifeler verildiğini ifade eder.¹² Peygamber olduktan sonra kavmini dine davet etmiş; ancak onlardan beklediği olumlu tepkiyi alamamıştır.¹³ Babasını da dine davet etmiş; ancak babası onu kovmakla tehdit etmiştir: “Kitap’ta İbrahim’i an. Zira o, sıdkı bütün bir peygamberdi. Bir zaman o babasına dedi ki: ‘Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Hakikaten sana gelmeyen bir ilim bana geldi. Öyle ise bana uy ki, seni düz yola çıkarayım. Babacığım! Şeytana kulluk etme! Çünkü şeytan, çok merhametli olan Allah’a asi oldu. Babacığım! Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum.’ (Babası:) ‘Ey İbrahim!’ dedi, ‘Sen benim tanrılarımın yüzü mü çeviriyorsun? Eğer vazgeçmezsen, and olsun seni taşlarım! Uzun bir zaman benden uzak dur!’ İbrahim: ‘Selam sana (esen kal).’ dedi. ‘Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O bana karşı çok lütüfkârdır.

Sizden de, Allah’ın dışında taptığınız şeylerden de uzaklaşıyor ve Rab bime yalvarıyorum. Umulur ki (senin için) Rab bime dua etmemle bedbaht (emeği boşa gitmiş) olmam.”¹⁴

Hz. İbrahim’in babası için mağfiret dileği kabul edilmemiştir.¹⁵ “İbrahim’in babası için af dilemesi, sadece ona verdiği sözden dolayı idi. Ne var ki, onun Allah’ın düşmanı ol-

duğu kendisine belli olunca, ondan uzaklaştı. Şüphesiz ki, İbrahim çok yumuşak huylu ve pek sabırlı idi.”⁶

Hız. İbrahim’in ateşe atılması, yaşadığı toplumun tanrılarını kabul etmemesi ve tanrılarına hakaret olarak algıladıkları sözler ve davranışları sebebiyledir. Kur’ân-ı Kerim, onun bu mücadelesini şu ayetlerde anlatır: “And olsun biz İbrahim’e daha önce rüştünü vermiştik. Biz onu iyi tanırdık. O, babasına ve kavmine. ‘Şu karşısına geçip tapmakta olduğunuz heykeller de ne oluyor?’ demişti. Dediler ki: ‘Biz, babalarımızı bunlara tapar bulduk.’ (İbrahim), ‘Doğrusu, siz de, babalarınız da açık bir sapıklık içindediniz.’ dedi. Dediler ki: ‘Bize gerçeği mi getirdin, yoksa oyunbazlardan biri misin?’ ‘Hayır!’ dedi; ‘Sizin Rabbiniz, yarattığı göklerin ve yerin de Rabbidir ve ben buna şahitlik edenlerdenim. Allah’a yemin ederim ki, siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!’ Sonunda İbrahim onları paramparça etti. Yalnız onların büyüğünü bıraktı; belki ona müracaat ederler diye.

‘Bunu tanrılarımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir.’ dediler. (Bir kısmı), ‘Bunları diline dolayan bir genç duyduk; kendisine İbrahim denilirmiş.’ dediler. ‘O halde onu hemen insanların gözü önüne getirin. Belki şahitlik ederler.’ dediler. ‘Bunu ilahlarımıza sen mi yaptın ey İbrahim?’ diye sordular. ‘Belki de bu işi şu büyükleri yapmıştır. Hadi onlara sorun; eğer konuşuyorlarsa!’ dedi. Bunun üzerine, kendi vicdanlarına dönüp (kendi kendilerine), ‘Zalimler sizlersiniz, sizler!’ dediler. Sonra tekrar eski inanç ve tartışmalarına döndüler: ‘Sen bunların konuşmadığını pekâlâ biliyorsun.’ dediler. İbrahim, ‘Öyleyse Allah’ı bırakıp da, size hiçbir fayda ve zarar vermeyen bir şeye hala tapacak mısınız? Size de, Allah’ı bırakıp tapmakta olduğunuz şeylere de yuh olsun? Siz akıllanmaz mısınız?’ dedi. (Bir kısmı), ‘Eğer iş yapacaksanız, yakın onu da tanrılarınıza yardım edin!’ dediler.”⁷

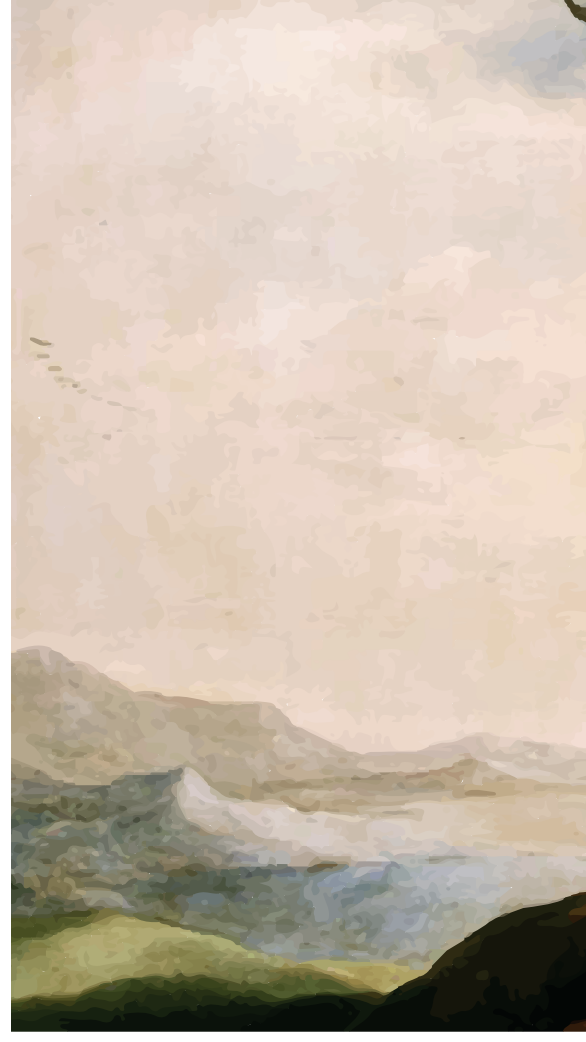
Böylece yaptıklarından dolayı Hz. İbrahim’in ateşe atılarak cezalandırılmasına karar verdiler. Bu

olay, Kutsal Kitab’ın Yaratılış kitabında anlatılmamakla birlikte Talmud Nedarim’de ve İbrani edebiyatında ateşe atılma hadisesine yer verilmektedir.

Hız. İbrahim ateşe atıldı; ancak ateş onu yakmadı: “‘Ey ateş! İbrahim için serinlik ol!’ dedik. Böylece ona bir tuzak kurmak istediler; fakat biz onları, daha çok hüsrana uğrayanlar durumuna soktuk.”⁸ Ateşin onu nasıl yakmadığıyla ilgili Kur’ân’da bir açıklama yoktur. Bazı müfessirler, bunun nasıl mümkün olduğuyla ilgili bazı açıklamalar yapmışlardır.

Urfa’da halk arasında yaşanan inanca göre Hz. İbrahim ateşe atıldığında ateş suya, odunlar ise balığa dönüşmüştür. Öte yandan Urfa’daki söyleneceye göre çiğ köftenin Hz. İbrahim’in ateşe atıldığı sırada bütün odunların toplanması üzerine bir avcının avladığı bir ceylanı yemek yapması için hanımına getirmesi üzerine ortaya çıkmıştır.

İslam Tarihi kaynaklarında ve tefsirlerde, Hz. İbrahim’in ateşe

atılma hadisesiyle ilgili İsrailî rivayetlere ve efsanelere dayanan pek çok ayrıntı vardır. Taberî ve İbn Kesîr gibi bilginlerin kitaplarına, göz atıldığında olay hakkında epey bilgi bulmak mümkündür. Hz. İbrahim'in yakılması için fikir verenden, odun toplanma şekline, ateşin büyüklüğünden, Hz. İbrahim'in ateşte kalış süresine kadar birçok husus hikâye edilmiştir; ancak bu konuda anlatılanların sağlam dayanaklara sahip olduğunu söylemek mümkün değildir.

Hız. İbrahim'in yaşadığı kentte ateşe atılmak suretiyle cezalandırılmasından sonra Allah'ın emriyle çıktığı tarihî yolculuk, insanlık tarihindeki önemli hâdiselerden biridir. Tevrat'taki anlatıma göre Terah, İbrahim, İbrahim'in kardeşi Haran'ın oğlu Lut ve İbrahim'in karısı Sara,

Kaldelilerin Ur kentinden Kenan ülkesine gitmek üzere yola çıktı ve Harran'a giderek oraya yerleşti. Hz. İbrahim'in babası Terah Harran'da öldü.¹⁹ Ancak Kur'ân'da Hz. İbrahim'in babasının kendisiyle birlikte hicret ettiğine dair bir bilgi yoktur. Harran'da bir süre ikamet eden Hz. İbrahim, Rabbin emri üzerine hanımı Sara ve yeğeni Lut ile birlikte mallarını alarak Kenan diyarına gitti.²⁰ Burada kıtlık baş göstermesi üzerine geçici bir süre için Mısır'a gitti. Bir müddet Mısır'da kaldıktan sonra tekrar Kenan diyarına döndü.²¹

Hız. İbrahim'in çocuğu olmanınca hanımı Sara, cariyesi Hacer'i Hz. İbrahim'e verdi. Hz. İbrahim 86 yaşındayken oğlu İsmail dünyaya geldi.²² 100 yaşına geldiğinde hanımı Sara'dan oğlu İshak dünyaya geldi.²³ Kur'ân'da Hz. İbrahim'in Hz. İ-

hak adlı oğlunun dünyaya geleceği, Lût kavmini cezalandırmak üzere görevlendirilmiş melekler tarafından bildirilmiştir: "And olsun, elçilerimiz (melekler), İbrahim'e müjde getirip 'Selâm sana!' dediler. O, 'Size de selâm' dedi ve kızartılmış bir buzağı getirmekte gecikmedi. Ellerini yemeğe uzatmadıklarını görünce, onları yadırgadı ve onlardan dolayı içinde bir korku duydu. Dediler ki: 'Korkma, çünkü biz Lût kavmine gönderildik.' İbrahim'in karısı ayakta idi. (Bu sözleri duyunca) güldü. Ona da İshak'ı müjdeledik; İshak'ın arkasından da Yakûb'u. Karısı, 'Vay başıma gelenler! Ben bir kocam ve bu kocam da bir ihtiyar iken çocuk mu doğuracağım? Gerçekten bu çok şaşılacak bir şey!' dedi. Melekler, 'Allah'ın emrine mi şaşıyorsun? Allah'ın rahmeti ve bereketi size olsun ey (peygamber ocağının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layık-

tır, şanı yücedir.' dediler. İbrahim'in korkusu gidip, kendisine müjde gelince Lût kavmi hakkında bizim (elçilerimiz)le tartışmaya başladı. Çünkü İbrahim çok içli ve Allah'a yönelen bir kimseydi. Elçilerimiz, 'Ey İbrahim bundan vazgeç! Çünkü Rabbinin emri kesin olarak gelmiştir. Şüphesiz onlara geri döndürülemeyecek bir azap gelecektir.' dediler."²⁴

Tevrat'a göre Hz. İbrahim Rab'le yaptığı antlaşmanın simgesi olarak 99 yaşında sünnet oldu.²⁵

Hz. İbrahim, İsmail'in doğumundan sonra eşi Sara'nın kıskançlık göstermesi ve Hacer'i uzaklaştırmak istemesi üzerine Hacer'le İsmail'i Mekke'ye götürdü.²⁶

Tevrat'a göre Sara 127 yaşında Hevron'da (bugünkü el-Halil kenti) vefat edince Hz. İbrahim tarafından Makpela mağarasına defnedil-

di.²⁷ Sara'nın vefatından sonra Hz. İbrahim, Ketura isimli bir kadınla evlenmiş ve ondan çocukları olmuştur. Kendisine ait olan her şeyi oğlu İshak'a bırakan Hz. İbrahim, 175 yaşında vefat etmiş; oğulları İsmail ve İshak tarafından Makpela mağarasına defnedilmiştir.²⁸

Buraya kadar, Kur'ân ve Kutsal Kitap'ı esas alarak Hz. İbrahim'in hayatıyla ilgili aktardığımız bilgiler, Hz. İbrahim'in tarihî kişiliğini ortaya koymaya imkân verecek yeterlikte değildir. Arkeolojik bulgular ve bilimsel çalışmalar arttıkça, Hz. İbrahim'in hayatı hakkında daha geniş malumata sahip olmayı umuyoruz.

- 1 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 17/4-5.
- 2 Ömer Faruk Harman, "İbrahim", *DİA*, XXI, 267.
- 3 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 11/26.
- 4 *En'âm* 6/74.

- 5 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 11/31.
- 6 *Tevbe* 9/114.
- 7 *Bakara* 2/258.
- 8 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 11/28, 31.
- 9 Güney Irak'ta bulunan bugünkü Tellu'l-Mukayyer.
- 10 Bugünkü Tel İbrahim.
- 11 *En'âm* 6/76-79.
- 12 *Bakara* 2/130-131. Ayrıca bk. *Necm* 53/36-37; *A'lâ* 87/19.
- 13 *En'âm* 6/80-81.
- 14 *Meryem* 19/41-48.
- 15 *Meryem* 19/47; *Şuara* 26/96; *Mumtehine* 60/4.
- 16 *Tevbe* 9/114.
- 17 *Enbiyâ* 21/51-68.
- 18 *Enbiyâ* 21/69-71.
- 19 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 11/31-32.
- 20 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 12/1-5.
- 21 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 12/10-20.
- 22 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 16.
- 23 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 21/5.
- 24 *Hûd* 11/69-76. Ayrıca bk. *Zâriyât* 51/24-37.
- 25 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 17/27.
- 26 *İbrahim* 14/37.
- 27 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 23.
- 28 Kutsal Kitap, *Yaratılış* 25.

Siyeri Farklı Okumak

Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserler iyi tetkik edilirse genel olarak abartılı anlatımların ve mucize türü olayların en fazla anlatıldığı dönem peygamberlikten önceki hayatıdır. İkinci sırada Mekke dönemi, üçüncü sırada ise Medine dönemi gelmektedir. Bu durum şunu gösteriyor ki; en fazla gözlemlenen Medine döneminde bu tür anlatımların azalması ve en az gözlemlenen peygamberlik öncesi dönemde zirveye çıkması, bu tür rivayetlerin sonradan boşluk doldurmaya yönelik uydurulduğunu göstermektedir.

“ Hz. Peygamber, Kur’an’da beşer üstü özelliklerinden ve yüceliklerinden bahsedilmeyen bir peygamberdir. Hz. Peygamber, “Hıristiyanların Meryem oğlu İsa’ya yaptıkları gibi, siz de bana mübalağalı medihlerde bulunmayın.” diyerek bunu önlemeye çalışmıştır. ”

Dünyada hakkında en fazla söz söylenen insan kimdir? sorusuna hiç şüphesiz ki “Hz. Muhammed’dir” cevabı en uygun cevap olsa gerektir.

Onun hakkında söylenen yığınla söz yanında on beş asırdır ve özellikle de son iki asırdır gerek akademik seviyede, gerek onu yüceltmeye yönelik mucize temelli yazıların sayısını tespit etmemiz mümkün değildir.

Bu dinin peygamberinin hayat hikâyesi, bu anlamda çok önem arz etmektedir. Gerek halk dilinde gerek akademik seviyede onun hayat hikâyesi konusunda binlerce eserin yazılması da normaldir. Bu eserlerin yazımına, onun vefatını müteakip daha ilk asır içinde başlanmış ve günümüze kadar da genişleyerek devam edegelmiştir.

İslam tarihi araştırmacısı bir kişi için önünde, birbirine karışmış, gerçeğe hurafesi net olarak belli olmayan yığınla rivayet kültürü bulunmaktadır.

Bu rivayet kültürü içinden seçilmiş bilgilerle oluşturulan “*delail ve hasais edebiyatı*” ile İslam toplumlarına aktarılan peygamber imajı ise gerçeğinden hayli farklı noktalarda seyretmektedir. Doğrusu hayatı yaşanabilirliğinden

çok ötelere sürüklenmiş bu imaj, onun hayatının örnekliliğini yoksun bıraktığı gibi, gelecek nesillerin de onu örnek almalarında önemli bir engel olarak durmaktadır.

Dinin bize aktarılmasında en önemli kaynak olan Hz. Peygamber’in hayatının, olduğunun çok ötesinde arz edilmesi, insanların gerçekte olanı değil de kafalarında oluşturmak istedikleri peygamber modelini, olmuş gibi sonraki nesillere aktarmaları ve bunun asırlar boyunca katmerleşerek devam etmesi, önümüze yaşanamayan, ulaşılamayan, her anı mucizelerle dolu, insanüstü ve âdeta insani özellikleri olmayan bir peygamber inancı ve anlatımı ortaya çıkar-

mıştır. Bundaki hedef, en masum okumayla Hz. Peygamber’i yüceltmektir. Ancak gelinen nokta bunun tersini göstermektedir.

Hz. Peygamber, insanlara örnek olma seviyesinden, örnek olamayacağı insanüstü noktalara taşınmış, örnekliliği söz konusu olamayacak noktaya getirilmiştir.

Doğrusu bizim için bir anlam ifade etmeyen, bize bir şey kazandırmayan, örnek olamayan bir peygamber hayatı ile karşı karşıyayız. Miraç anlatımlarında uçarak yolculuk eden bir peygamberin hayatı, böyle bir yolculuk kabiliyeti olmayan bizler için ifade edeceği anlam, sadece hikâye dinleyip, eğlenceli vakit geçiren bir insanın durumundan farksızdır. İnsanüstü demesek de insanın ötesinde melek gibi, işlerini olağanüstü yardımlarla yürüten bir peygamber hayatı, bizim için çok anlamsızdır ve bize örnek olamaz. Böyle bir anlatım ancak tatlı efsanevi hikâyelerle vakit geçirmeye yarayacaktır.

Hz. Peygamber’in hayatını anlatan eserler yazılırken, yukarıda işaret ettiğimiz tehlike belirmiş ve üretilen inşâî hayat kurgusu, bu eserlere yansımıştır. Bunun sebebi, insanoğlunun fitratında bulunan, lider ittihaz ettiği ve sevdiği insanı yüceltmek duygusunun çok güçlü olmasıdır.

İnsanoğlu, önder olarak gördüğü kişiyi, kendinden üstün görmeye meyillidir. Ancak bu sayede onu lider kabul edebilir. Hz. Peygamber'in aktarılan hayat hikâyesinde de bu anlamda abartılar bol miktarda mevcuttur.

Siyerdeki anlatımlara göre; *"nübüvvet âdeta ona doğumundan itibaren hatta "Âdem ceset ile ruh arasındayken"* verilmiştir ve hayatı, doğumundan itibaren mucizeler ile doludur. Daha o doğmadan mucizeleri başlamakta ve peygamber olmadan da mucizeler göstermektedir. Buna göre; babasının alnından gelen bir nurun nesiller boyu devam ettiği, doğumu sırasında evden çıkan bir nurun Şam bölgesini aydınlattığı veya o gece onun doğumunu haber veren bir yıldız doğduğu, sütannesinin yanındayken göğsünün yarılarak kalbinin çıkarılıp içindeki günahların temizlenip tekrar yerine konduğu, çocukken birçok kâhin ve rahibin onun peygamber olacağını müjdelediği" gibi olağanüstü olaylar anlatılarak mesele izah edilmeye çalışılmaktadır.

Bunlar, peygamberliğinden önceki dönem ile ilgili aktarımlardır. Onun peygamberliğinden sonraki dönemle ilgili de birçok abartılı aktarıma rastlayabiliriz. Klasik ve çağdaş birçok siyerci onun peygamberliğinden sonraki dönemle ilgili bize ulaşan rivayetlerden özellikle mucizevî türde olanlarını seçmeyi ve tercih edip

kitaplarına almayı âdet edinmişlerdir. Meseleyi biraz daha gizemli hale getirmek için bu tür rivayetler öncelenmiştir.

Hz. Peygamber'in hayatını anlatan eserler iyi tetkik edilirse genel olarak abartılı anlatımların ve mucize türü olayların en fazla anlatıldığı dönem peygamberlikten önceki hayatıdır. İkinci sırada Mekke dönemi, üçüncü sırada ise Medine dönemi gelmektedir. Bu durum şunu gösteriyor ki; en fazla gözlemlenen Medine döneminde bu tür anlatımların azalması ve en az gözlemlenen peygamberlik öncesi dönemde zirveye çıkması, bu tür rivayetlerin sonradan boşluk doldurmaya yönelik uydurulduğunu göstermektedir.

Bu tür rivayetler, belki onu önder ittihaz eden biz Müslümanlar açısından hoş ve ruhu okşayıcıdır. Ancak, Hz. Peygamber'i örnek alınamayacak insani boyuttan çıkarıp, örnek alınamaz noktaya götüren bu türde rivayetlerle ortaya çıkan Hz. Peygamber portresinde, Cebrail tarafından durmadan kullanan, suikastlardan korunan, tedbir almaya ihtiyaç duymayan, dolayısıyla dinin anlaşılmasında örnekliği olamayan veya yanlış örnekliği olan bir peygamber portresi çizilmektedir.

Sonuçta bu rivayetler Hz. Peygamber'in olduğu gibi resmedilmesinin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

Bu tür anlatımların oluşumunda; o dönem Müslümanlarının Ehl-i Kitap ile tartışıp Hz. Musa, Hz. Yahya ve Hz. İsa'nın hayatlarında meydana geldiği ileri sürülen olaylara karşı, kendi peygamberleri için bir savunma psikolojisi içerisinde olağanüstülükleri üretmelerinin payı büyüktür. Üretilen bu mucizeler, asırlar geçtikçe kartopunun yüksekte aşağıya yuvarlanırken katlanarak büyümesi gibi çoğalmış ve onun hayatının gerçekleri, âdeta geri plana itilmiştir. Bu türde mübalağalı anlatımların, esasen Müslümanların hoşuna gitmesi ve böyle bir peygambere sahip olmanın hazzını duymalarının ardında, belki de dile getirilemeyen ancak içlerinde gizli olarak kalan Hz. Peygamber'in örnek hayatına uymama isteği de olabilir. Bu bağlamda onun ne kadar yüce bir peygamber olduğunu belirtip, anlatılan türde mucizevî bir hayat tarzı yaşayan peygamberin hayatının örnek alınamayacağı gerçeğinden hareketle, peygamberin örnekliğini de ortadan kaldırılabilmektedirler ve bu düşünce, şu sözlerle ifade edilebilmektedir, *"O, peygamberdir, biz onu nasıl örnek alalım, nasıl onun gibi olalım?"* Aslında bu sözlerdeki mazeret doğrudur. Hayatının her anı mucizelerle dolu olan bir peygamber örnek alınamaz. Çünkü insanlar böyle mucizevî bir hayat yaşayamazlar.

Esasen bu mazeretin benzerini o dönemdeki müşrikler de farklı bir şekilde yapmışlardır. Onlar da Hz. Peygamber'e Kur'an'ın anlattığı şekilde, *"Onlar şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber (bizler gibi), yemek yiyor, çarşılarda dolaşiyor! Ona bir melek indirilmeli, kendisiyle*

“ Hz. Peygamber, beşere ait işlerle kendini ortaya koymuştur. O, tarihinin ve coğrafyasının adamıdır. Bu durum, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Onun hayatındaki olaylar, yaşadığı tarih bağlamında değerlendirilirse onu gereği gibi anlayabiliriz. ”

birlikte o da uyarıcı olmalıydı!” şeklinde itiraz ederler. Onların itirazı peygamberin insan gibi yaşamasıdır. Hz. Peygamber, insan gibi olmasa, insanüstü bir varlık örnek alınamayacağı için hayatlarına karışmayan, müdahale edemeyen bir peygamberi onlar da kabullenebilirlerdi. Onların Hz. Peygamber’e en büyük tepkileri hayatlarında değişiklik talep etmesiydi. Bununla ilgili yine Kur’an’da şu ifadeler rastlıyoruz: *“Zaten, kendilerine hidayet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, ‘Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?’ demeleri engellemiştir.”* *“Biz onları (peygamberleri), yemek yemez birer (cansız) ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ebedî de değillerdir.”*

Bu anlayış ile günümüzde Hz. Peygamber’in normal insan gibi değil de insanüstü olduğu tezini ileri süren ilk anlayışın, aynı kategoride yani Hz. Peygamber’i insanüstü görme noktasında bulduklarını görebiliyoruz. İki anlayışın da geliştirdiği tavır, onun normal bir insan olmaması gerektiğidir. Müslümanlar *“O, çok yüce, insanüstü, biz ona uyamayız”* diyerek peygamberin örneğini devre dışı bırakırken, müşrikler *“Onun çok yüce biri olması, insan gibi olmaması gerekir”* diyerek onu reddediyorlardı.

Hâlbuki Kur’an, bize Hz. Peygamber’in olağanüstülüklerle donatılmış biri olmadığını, önce insan, sonra peygamber olduğunu telkin eder: *“Onlar: ‘Sen, bizim için yerden bir kaynak fıçırtmadıkça sana asla inanmayacağız. Veya senin bir hurma bahçen ve üzüm bağın olmalı; öyle ki içlerinden gürül gürül ırmaklar akıtmalısın. Yahut iddia ettiğin gibi, üzerimize gökten parçalar yağdırmalısın veya Allah’ı ve melekleri gözümüzün önüne getirmelisin. Yahut da altından bir evin olmalı ya da göğe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedığın sürece (göğe) çıksan bile asla inanmayız.”* Bütün bu taleplere karşı tek bir cevap verilmiştir: *“De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece insan olan bir elçiden başka neyim ki?”* İbn İshak’taki bir rivayete göre; Mekkelilerin Hz. Peygamber’den, *“Mekke’nin dağlarını düzleyip ova yapsın, içinde sular akıtsın, atamız Kusay dirilsin de ona senin durumunu bir soralım”* türündeki isteklerine, *“Ben bunları getirmekle emrolunmadım.”* diyerek cevap vermiştir. Bu konuda Yunus suresinde, *“Rabbinden ona (Muhammed’e) bir mucize indirilse ne olur!”* derler. Onlara de ki: *“Gaybı bilmek Allah’a mahsustur; bekleyin, doğrusu ben de sizinle birlikte beklemekteyim.”*

Yani aslında onun elinde bir şey yoktur. O, mucizeler yağdıran biri değildir. Müşriklerin mucize istekleri de Kur’an tarafından devamlı reddedilmiştir. Bu konuda onu reddettikleri için üzerlerine azap getirmesini isteyen müşriklere karşı verdiği cevapta bunun mümkün olmadığını, istediği zaman azap getiremeyeceğini şöyle ifade eder, *“De ki: Acele istediğiniz şey benim elimde olsaydı, elbette benimle sizin aramızda iş bitirilmişti.”* Konuyla ilgili olarak İsrâ suresi 59. ayetin tefsiri mahiyetinde Taberî şöyle demektedir: *“Ey Muhammed! kavminin senden istediği mucizeleri göndermeyişimizin sebebi, senden önceki ümmetlerin, iman etmemeleri ve helâk edilmeleridir. Dolayısıyla biz senin kavmin olan Mekkelilere mucizeler göndermedik.”*

Doğrusu Hz. Peygamber, hayatı boyunca mucizevî olayları kendini ispat için müşriklere karşı ilzam edici bir delil olarak sunmamıştır.

Onları şaşkın bırakan bir mucize getirmemiştir. *“İşte mucizem! hadi Müslüman olun”* dememiştir.

Doğrusu, hangi sahabînin bir mucize sayesinde Müslüman olduğu sorusunu kendimize sormamız yeterlidir.

Sahabenin Müslümanlığı tercih edilirse, gösterilen bir mucize ile Müslüman olan birine rastlanmayacaktır. Şu ayet, durumu çok güzel izah etmektedir: “Ona Rabbinden mucizeler indirilmesi gerekmez miydi?” derler. De ki “Mucizeler ancak Rabbimin katındadır. Doğrusu ben, sadece apaçık bir uyarıcıyım. Kendilerine okunan bir kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmiyor mu? Bunda, inanan topluluk için rahmet ve ibret vardır.”

Bu anlamda o, elinden mucize türü şeylerin gelmediği beşerdir ve peygamberdir. O, bu beşeri özelliklerini sahabenin gözü önünde yaşıyordu. Zaman zaman kızıyor, seviniyor, aç kalıyor, kazanıyor, mağlup oluyor, bazen unutarak abdestsiz olduğunu hatırlıyor, bazen namazını geçiriyordu.

O, bir insandı. Zaten bizi ilgilendiren tarafı da bu yönleri olması değil mi? Onun beşeriliği aşan türdeki davranışları -eğer varsa- bizi ne kadar ilgilendirir? Ne kadar örnek alınabilir? Örnek alınamayan bu yönler bizimle ne kadar ilgili olacaktır?

Onbeş asırlık zaman aşımı nedeniyle şu anda göremediğimiz mucizeler, bizim için ne oranda mucize olabilecektir?

Bizim için ne anlam ifade edecektir? Aslında mucize arayan ve mucize heveslisi insanların en az ilgilendikleri mucize de Kur’an’dır. Oysa Kur’an kendisi dışında bir mucizeye ihtiyaç duymamaktadır. İbn Rüşd de bu bağlamda, “Hz. Peygamber’in peygamberliği-

ne delil olarak getirdiği tek mucize Kur’an’dır” der.

Hz. Peygamber, Kur’an’da beşer üstü özelliklerinden ve yüceliklerinden bahsedilmeyen bir peygamberdir. Kur’an onu bize böyle anlatmaktadır. Kendisi de kendini şöyle vafsetmektedir, “Ben Abdullah oğlu Muhammed’im. Allah’ın kulu ve peygamberiyim. Beni yüceltmenizi sevmiyorum.” Muhtemelen yukarıda saydığımız övgülü anlatımları hisseden ve bu tehlikeyi tahmin eden Hz. Peygamber, “Hıristiyanların Meryem oğlu İsa’ya yaptıkları gibi, siz de bana mübalağalı medihlerde bulunmayın.” diyerek bunu önlemeye çalışmıştır.

Aslında o, halk içinde bakılınca hemen tanınamayacak şekilde mütevazî, toplum içinde kaybolmuş, kendini ön plana çıkarıp özelleştirmeyen biridir.

Nitekim dışarıdan gelen bir elçi, sahabe içinde onu tanıyamamıştı ve sahabe topluluğuna şöyle sormuştu, “İçinizde Abdulmuttalib’in torunu hangisidir?” O, insanlardan kendisini ayrı tutmamaya çalışıyor, buna azamî özen gösteriyordu. Kendisinden korkan bir bedeviye, “Mekke’de kurutulmuş et yiyen bir kadının oğluyum” diyordu. Yine hicret sonrası Medine’ye ulaştıkları sırada Hz. Peygamber sükût edip, bir kenara oturmuştu. Ensar, Hz. Peygamber’i tanıyamamış ve Hz. Ebu Bekir’i peygamber zannetmişti.

Biraz sonra Hz. Ebu Bekir’in, Hz. Peygamber’e hürmet ve hizmetini görünce onu tanıyabilmişlerdi.

Hz. Peygamber, beşere ait işlerle kendini ortaya koymuştur. O, tarihinin ve coğrafyasının adamıdır. Bu durum, her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Onun hayatındaki olaylar, yaşadığı tarih bağlamında değerlendirilirse onu gereği gibi anlayabiliriz.

Onun getirdiği değerler de mecburiyetten ötürü zaman za-

man kendi tarihi ve coğrafyasının değerlerini aşamayacaktır. Ancak bu durum onun değerini eksilten bir durum değildir. Bilakis, o tarih dilimi ve o coğrafyaya kendini kabullendirdiği gibi çağlar ötesine de ışık tutabilecek değerler manzumesi hediye ettiğinden dolayı tüm insanlığın ona şükran borcu bulunmaktadır. Onun tarihinin ve coğ-

rafyasının adamı olduğu şeklindeki tarihsel gerçeklik net olarak kabul lenilebilirse, onu yergi adına eleştirenler ve övgü adına yüceltenler de onu daha iyi anlamış olacaklar, böylece o gereksiz eleştirilerden ve yersiz övgülerden kurtulacaktır.

Bu iki tarafgir grubun tekelden kurtarılan Hz. Peygamber ise getirdikleri ile gereği gibi anlaşılacak, getirdiği değerlerden alınması gereken gerçek istifade elde edilebilecektir.

Hz. Peygamber'i haksız yere insafsızca eleştirenler bu gerçekliği bildiklerinde başka bir çağın şartları içinde yaşamış olan Hz. Peygamber'i bu şekilde eleştirmenin yanlışlığını kavramış olacaklar, onun Arabistan şartları altında yaşadığını göz önüne alarak bu eleştirilerine insaf gereği rezerv koymak durumunda kalacaklardır.

Övgü temelli Hz. Peygamber'e yaklaşanlar da onun tarihsel gerçekliğini, göz önünde bulundurduklarında bunların yüceltme ci ve uydurulmuş övgüler olduğunu teslim edeceklerdir.

Bu bağlamda, İslam'ın doğru bir şekilde anlaşılmasında en büyük problemlerden biri, -dinin iki kaynağından biri olarak telakki edilen- Hz. Peygamber'in hayatının yanlış anlaşılması ve abartılı olarak anlatılmasıdır.

Böylece İslam'ın doğru anlaşılmasının önündeki en büyük engellerden biri, Müslümanların Hz. Peygamber'i yüceltmek amacıyla, yaşadığının ötesinde mucize temelli bir anlatımı benimselemeleridir.

Bu tür anlatımlar onun hayatına anlam katmadığı gibi, onu örneklikten ve gerçeklikten de uzaklaştırmaktadır.

Bu tür klasik peygamber algısı, günümüz insanının zihinlerinde efsanevi türde ve ancak masal türü bir algı olarak kalacaktır ve devamlı da sorgulanmaya hazır bir halden kurtulamayacaktır.

Çünkü anlatılan portreyi hiçbir insan örnek alamayacağı için bu türde bir hayat hikâyesi yani siyerin hiç de örnekliği olmayacaktır. Hâlbuki Kur'an bize şöyle buyuruyor: *"Andolsun ki; sizin için Rasulullah'ta güzel bir örnek vardır."*

Ehl-i Kitap kendilerine gelen hak dini nasıl tahrif ettiyse, son dinin mensubu olan Müslümanlar da kendilerine gelen dinin kitabını tahrif etmeseler de kitabın örnek uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in hayatını örneklik zemininden, örnek alınamayacak bir noktaya taşıyarak bu tahrifi bir ölçüde gerçekleştirmişlerdir.

Hz. Peygamber için oluşturulmuş bu imajı, gerçeğiyle değiştirmek de o kadar kolay değildir. Çünkü üzerinde on beş asırlık birikim bulunmaktadır. Ancak bu imaj böyle de kalmamalıdır.

Onu gerçeği ile değiştirmek de onun hayatını inceleyen her araştırmacının görevi olmalıdır.

Çünkü Hz. Peygamber, mücadelesini mucizeler üzerine değil, hayatın gerçekleriyle uyumlu, makul ve mantıklı birtakım tedbirler olarak gerçekleştirmiştir.

Hz. Musa'nın Hayatına Dair Bazı Değerlendirmeler

Hz. Musa, Kur'an-ı Kerim'de yüz otuz altı yerde ismen zikredilmekte olup Kur'an'da adı en çok geçen peygamberdir. Hz. Musa'dan sonra en fazla ismi geçen Hz. İbrahim bile ancak onun yarısı kadar (69 kez) zikredilmektedir. Hz. Musa'nın Firavun'la mücadelesi, İsrailoğullarıyla uğraşması ve karşılaştığı diğer durumlarla ilgili inen ayetler, hem Mekke'de hem de Medine'de Müslümanlar için bazen moral verici bazen de yol gösterici olmaktadır.

“

Çöl hayatında aynı zamanda Hz. Musa'nın Firavun'dan sonra bir de kendi milletiyle uğraşması adına ibretlik olayları içermektedir. Allah'ın onca nimet ve ikramına rağmen İsrailoğullarının sürekli olarak şikayetlenmeleri ve Allah'a karşı güvensizlik belirtmeleri dikkat çekicidir. Tevrat'ta da İsrailoğulları sık sık Mısır'dan çıktıklarına pişman olduklarını ifade eder.

”

Hz. Musa, peygamberler tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Hz. Musa'dan Hz. Muhammed'e kadar Kur'an'da zikredilen peygamberler, Hz. Musa'nın şeriatı üzerine amel etmişlerdir. Bir Yahudi haham olan Hz. İsa da bazı değişikliklerle Musa şeriatını tebliğ ettiğini ifade etmektedir.² Kur'an'da Hz. Musa'yla ilgili en dikkat çekici özelliklerin başında hiç şüphesiz Allah'la konuşması gelmektedir. Bundan dolayı İslam kaynaklarında Hz. Musa'dan *kelfimullah* ifadesiyle bahsedilmektedir. Hz. Musa'nın dikkat çeken bir diğer özelliği de abisi Hz. Harun'la birlikte peygamberlik yapmasıdır.

Tevrat'ın anlatımına göre Hz. Musa, siyasi-dini bir lider olarak İsrailoğullarına yöneticilik yapmakta ve Allah'tan aldığı vahyi halka tebliğ etmektedir. Hz. Harun ise emirlerin pratikte uygulanması ve takibiyle görevlidir. Bu anlamda Hz. Harun tamamen din işleriyle ilgilenmektedir. Tevrat, Hz. Harun'u kohenlik kurumunun başı olarak resmetmektedir. Nitekim Saadya Gaon'un (ö. 942) Arapça Tevrat çevirisinde Tevrat'ta Kohen Harun şeklinde geçen ifadeler Harun el-İmam şeklinde Arapçaya tercüme edilmiştir.³

Hz. Musa, Kur'an-ı Kerim'de yüz otuz altı yerde ismen zikredilmekte olup Kur'an'da adı en çok geçen peygamberdir. Hz. Musa'dan sonra en fazla ismi geçen Hz. İbrahim bile ancak onun yarısı kadar (69 kez) zikredilmektedir. Hz. Musa'nın Firavun'la

mücadelesi, İsrailoğullarıyla uğraşması ve karşılaştığı diğer durumlarla ilgili inen ayetler, hem Mekke'de hem de Medine'de Müslümanlar için bazen moral verici bazen de yol gösterici olmaktadır. Bu çalışmada Kur'an'da Hz. Musa'yla ilgili anlatımlardaki üstü kapalı bazı hususlar irdelenecektir.

I. Mısır Hayatı ve Medyen'e Kaçış

Kur'an'da Hz. Musa'nın doğumu, ibretlik olaylar çerçevesinde anlatılmaktadır. O dönemde Mısır Firavun'u, İsrailoğullarının yeni doğan erkek çocuklarını öldürmekte kızlarını ise sağ bırakmaktaydı. Hz. Musa da böyle bir ortamda dünyaya gözlerini açmıştı. Annesi onu bir sepete koyarak nehre bırakmış, kızından da kardeşinin sepetini takip etmesini istemiştir.⁴ Hz. Musa'yı taşıyan sepet, Firavun ailesi tarafından bulunmuştur. Sepetin Firavun ailesi tarafından alındığını gören Hz. Musa'nın ablası, saraya giderek annesinin Hz. Musa'ya süt anne olmasına vesile olmuştur. Zira Allah, Hz. Musa'nın başka anneden süt emmesini engellemiştir.⁵

Kur'an'da Hz. Musa'yı sudan alan kişinin kimliği net değildir. Tevrat, sepeti Firavun'un kızının gördüğünü ve yanındaki görevlilere emrederek sepeti getirttiğini anlatmaktadır. Kasas Suresinde ise, sepeti Firavun ailesinin bulunduğu (Feltekatahu alu Firavne)⁶ ifade edilmektedir. Ayetin devamında Firavun'un karısı, çocuğun öldürülmemesi için ricada bulunmaktadır. Ayetin metninde sepeti sudan

çıkaran Firavun'un karısı olarak değil Firavun ailesi (âlu Fir'avn) zikredilmektedir. Firavun'un karısı, sepet saraya getirildikten sonra çocuğu görmüş ve ricasını orada yapmış olabilir. Bu anlamda ayetin metninde sepeti bulanın Firavun'un karısını olduğu söylemek kesinlik arz etmemektedir. Nitekim Taberi de sepeti bulanın muhtemelen Firavun'un karısının cariyesi olduğunu söylerken bazılarının da Firavun'un kızının bulunduğunu söylediklerini nakletmektedir. Buna göre Firavun'un kızı sepeti alarak annesine götürmüş, o sırada Firavun da çocuğu görmüş ve İsrailoğullarına ait bir çocuk olduğunu söyleyerek öldürmek istemiş Firavun'un karısı da buna engel olmuştur.⁷ Bu anlamda Tevrat'ta geçtiği şekilde sepeti Firavun'un kızının (bat Par'o) bulmuş olması Kur'an'la çelişmemektedir.

Firavun'un İsrailoğullarının yeni doğan erkek çocuklarını öldürmesinin sebebi nedir? Bu sorunun cevabı Kur'an'da yer almamaktadır. Tefsirlerde konuyla ilgili farklı rivayetler yer almaktadır. Bir rivayete göre Firavun'un kâhinleri ve yıldız bilimcileri astrolojik hesaplamaları sonucunda İsrailoğullarından yakın zamanda doğacak bir çocuğun Firavun'u tahtından edeceğini Firavun'a bildirirler. Firavun bunun üzerine erkek çocukların öldürülmesini emreder. Bir diğer rivayette de Firavun'un gördüğü bir rüya üzerine bu kararı aldığı belirtilmektedir. Buna göre Firavun rüyasında Kudüs tarafından gelen bir ateşin Firavun'a ve Mısırlılara ait evleri yak-

tiğini fakat bu ateşin İsrailoğullarına dokunmadığını görür. Kâhinler, bu rüyayı İsrailoğulları arasından doğacak bir çocuğun Firavun'un tahtını ele geçireceği şeklinde yorumlayınca Firavun, İsrailoğulları arasından yeni doğan erkek çocuklarını öldürtmeye başlamıştır.⁸ Bu bilgi doğru kabul edildiğinde, Firavun'un sarayındaki kâhinlerin rüya yorumlama ilmini bildikleri ve gelecekle ilgili isabetli bir tahminde buldukları ortaya çıkmaktadır. Zira kehanetleri doğru çıkmış ve Hz. Musa, Firavun'u tahtından etmiştir.

Tevrat'a göre ise İsrailoğullarının erkek çocukları güvenlik gerekçesiyle öldürülmektedir. Buna göre Mısırlı yöneticilerin asıl endişesi, savaş çıkması durumunda İsrailoğullarının düşman kuvvetlerine katılıp Firavun yönetimine karşı savaşması ve ülkeyi terk etmesidir.⁹ İsrailoğullarının sayıca çoğalmaları karşısında endişe eden yöneticiler önce İsrailoğullarını ağır işlerde çalıştırmışlar fakat nüfuslarının artmasına engel olamayınca da erkek çocuklarını öldürme kararı almışlardır.¹⁰ Firavun önce İbrani ebelerle yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesi kız çocuklarının da sağ bırakılması talimatını vermiştir. Tevrat'ın anlatımına göre İbrani ebeler Tanrı'dan korktukları için bahaneler uydurarak bunu uygulamamışlardır.¹¹ Bunun üzerine Firavun, "Doğan her İbrani erkek çocuk Nil'e atılacak, kızlar sağ bırakılacak"¹² şeklinde emir vermiştir. Hz. Musa da doğduğunda ailesi tarafından üç ay kadar gizlenmiş fakat daha fazla gizleyemeyeceklerini anlayınca annesi onu bir sepet içerisinde Nil'e bırakmıştır.¹³

Kur'an'da Allah'ın Hz. Musa'nın annesine "Çocuğu emzir (erdih)", demesi ardından da "Çocuğa zarar geleceğinden endişe ettiğinde"¹⁴ şeklinde ifadeler yer alması Hz. Musa'nın do-

ğumuyla nehre bırakılması arasında belli bir zaman geçtiğini göstermektedir. Bu ifadeler Tevrat'ın, annesinin Hz. Musa'yı üç ay kadar gizledikten sonra daha fazla gizleyemeyeceğini anladığında Nil'e bırakmasıyla uyumludur.¹⁵ Bu anlamda Kur'an'da Allah'ın, Hz. Musa'nın annesinin, "Çocuğu suya bırak! (fe-elkîhi fi'l-yemmi)"¹⁶ şeklindeki yönlendirmesi, Hz. Musa'ya özel bir durum değil, erkek çocuğu olan bütün İsrailoğullarının yaptığı gibi davranmasını istemesinden ibarettir. Bu çerçevede Nil nehrinde İsrailoğullarına ait belki binlerce erkek çocuğun bulunduğu, bazılarının sepetteyken öldüğü bazılarının bulduktan sonra öldürüldüğü düşünülebilir. Firavun'un karısının çocuğu gördüğünde "Onu öldürmeyin!" demesi de hem çocuğun İsrailoğullarına ait bir çocuk olduğunun bilindiğine hem de bulunan çocukların öldürüldüğüne işaret olarak görülebilir.

Konuyla ilgili bir diğer soru da şudur: Hz. Musa'nın abisi Hz. Harun nasıl sağ kaldı? Bu sorunun cevabını tartışmadan önce Hz. Musa'nın kardeşleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Kur'an'a ve Tevrat'a göre Hz. Musa'nın bir erkek bir de kız kardeşi olduğu anlaşılmaktadır. Hem Kur'an'ın hem de Tevrat'ın mutabakatıyla Hz. Musa'nın erkek kardeşinin adı Harun'dur. Hz. Harun'un Hz. Musa'nın abisi mi yoksa küçük kardeşi mi olduğu Kur'an'a göre net değildir. Tevrat ise Firavun'un karşısına çıktıklarında Hz. Musa'nın yaşının seksen, Hz. Harun'un yaşının seksen üç olduğu bilgisini¹⁷ vererek Hz. Harun'un yaşça büyük olduğunu belirtmektedir. Kur'an'da ismi verilmeyen kız kardeşin ismi ise Tevrat'ta Miryam olarak zikredilmektedir. Kur'an'a göre Hz. Musa'yı takip eden ablasının (Miryam) sepette yeni doğmuş bir çocuk olan Hz. Musa'dan büyük olduğu açıktır. Ayetten Hz. Musa'nın

ablasının, Hz. Musa'nın sepetini takip edecek kadar yetişkin olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸ Yahudi kaynaklarına göre de Miryam, en az yedi yaş ve üzeri olmak üzere Hz. Harun ve Hz. Musa'dan büyüktür.

Hz. Harun'un, Firavun'un katliamından nasıl kurtulduğıyla ilgili farklı izahlar mevcuttur. Bunlardan biri, Firavun'un erkek çocukları bir yıl öldürüp diğer yıl dokunmamasıdır. Erkek çocuklarının öldürülmesi sonucu çalıştıracak insan sayısında azalma olunca danışmanları Firavun'a erkek çocukların bir sene öldürülmesini, bir sene de dokunulmamasını önermişlerdir. Firavun da bunu kabul etmiş ve Hz. Harun da erkek çocukların öldürülmediği sene dünyaya gelmiştir.¹⁹ Bir diğer cevap ise Firavun tarafından çocukların öldürülmesi kararının verilmesi Hz. Harun'un doğumundan sonra Hz. Musa'nın doğumundan önceki bir zamana aittir.

Hz. Musa'nın Mısır hayatına dair bir diğer önemli olay da onun bir Mısırlıyı öldürmesidir. Tevrat'ta ve Kur'an'da büyük ölçüde benzer şekilde anlatılan Hz. Musa'nın Mısırlıyı öldürmesi, bazı soruları da beraberinde getirmektedir. Bu da Hz. Musa'nın Mısır'daki konumuyla ilgilidir. Hz. Musa, Mısır'da Firavun'un sarayında prens olarak mı büyüdü? Firavun ve ahalisinin konumlarından istifade ederek rahat bir yaşam mı sürdü? Saray hayatı boyunca yaşamı ve yetiştirilmesi nasıl oldu? Belli bir yaşa geldiğinde Firavun'u her şeyin hâkimi olarak görüp emrinde çalıştı mı? Kur'an'ın bazı ifadelerinden yola çıkarak yukarıdaki sorulara bazı cevaplar vermek mümkün olabilir. Öncelikle Hz. Musa'nın Mısırlıyı öldürmesinden sonra "Rabbim, gerçekten, ben kendi nefsimi zulmettim, beni bağışla!"²⁰ şeklindeki duası önemli bir ayrıntıdır. Bu dua, Hz. Musa'nın peygamberli-

ği öncesinde Mısır'da yapılmaktadır. Firavun'un sarayındaki Hz. Musa, Allah'tan nasıl haberdar olmuştur ve başışlanma dilenmektedir? Kur'an'da "Musa erginlik çağına gelip olgunlaşınca ona hikmet ve ilim verdik. İyi davrananları böyle mükâfatlandırırız"²¹ şeklinde ifadeler yer almaktadır. Hz. Musa'nın tevhid esasına göre yetiştirilmiş olması muhtemelen belli bir yaşa kadar annesinin yanında yetişmesinden kaynaklanmaktadır.

Hz. Musa'yla ilgili detaylardan biri de Mısırlıyı öldürdükten sonra geceyi tedirginlik içerisinde saklanarak geçirmesidir.²² Firavun'un sarayında prens olan birisinin halktan bir adamı öldürdüğü için tedirgin olarak saklanması anormal bir durumdur. Ayetin verdiği diğer detaya göre bir adam, ileri gelenlerin kendisini öldürme kararı aldıklarını bildirerek kaçmasını tavsiye etmektedir.²³ Bu ayrıntı Hz. Musa'nın yerli bir Mısırlı-

yı öldürmesinin karşılığında canının tehlikeye girdiğini göstermektedir. Bu da Hz. Musa'nın saray nezdindeki konumuyla ilgili önemli ipuçları vermektedir. Hz. Musa'nın kaç yaşına kadar sarayda kaldığı, ailesine iade edilip edilmediği, sarayla ilişkisinin ne olduğu ve diğer İsrailoğulları gibi ağır işlerde çalışıp çalışmadığı gibi ayrıntılar merak konusudur.

Konuyla ilgili Tevrat'taki anlatımlar bazı hususların daha iyi anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Tevrat'a göre Firavun'un kızı sepeti açtığına "Bu bir İbrani çocuğu!"²⁴ demiştir. Hz. Musa'nın ablası da Firavun'un kızının yanına giderek İbrani süt anne bulabileceğini söylemiş, o da bunu kabul etmiştir. Bunun üzerine Hz. Musa'nın annesi saraya gelmiş ve Firavun'un kızı Hz. Musa'nın annesine "Bu bebeği al, benim için emzir, ücretin neyse veririm."²⁵ demiştir. Tevrat'ın anlatımında dikkat çeken detaylardan biri

de Hz. Musa'nın belli bir yaşa kadar annesinin yanında kalmasıdır. Çocuk büyüyünce annesi onu geri saraya getirmiş ve Firavun'un kızına teslim etmiş ve o da Hz. Musa'yı evlat edinmiştir.²⁶

Tevrat konuyla ilgili ilginç bir detay vermektedir: "Musa büyüdüktan sonra bir gün soydaşlarının yanına gitti. Yaptıkları ağır işleri seyrederken bir Mısırlı'nın bir İbrani'yi dövdüğünü gördü."²⁷ Tevrat'ın bu ifadeleri Hz. Musa'nın kendi kimliğinin yani İbrani olduğunun farkında olduğunu göstermektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Kur'an'ın ifadesine göre Firavun'un karısı Hz. Musa nehirde bulunduğu Firavun'a "Benim için de, senin için de göz aydınlığı, onu öldürme, umulur ki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniz."²⁸ demiştir. Firavun'un karısının çocukla ilgili "Onu öldürmeyin!" ifadesini kullanması, çocuğun İsrailoğullarından birisine

ait olduğunun anlaşıldığına işaret etmektedir. Bir diğer ifadeyle, bu ifadeler Hz. Musa'nın İbrani kimliğinin baştan beri Firavun ve ahali tarafından bilindiğini göstermektedir. Hz. Musa'nın kendi milli kimliğinin farkındalığıyla ilgili Kur'an'dan da işaretler bulunabilir. Mısırlıyla İbrani adamın kavgasına rastladığında Hz. Musa'nın İbraniden taraf tutarak kendi milletinden (*min şîatîhi*) birini kayırması bunu göstermektedir.²⁹ Ayrıca Hz. Musa'nın Tur dağında ilk vahyi aldığı sırada Hz. Harun'u kendisine yardımcı olarak görevlendirmesini istemesi de kimliğini ve ailesini tanıdığını göstermektedir. Hz. Musa'nın bu ricası Mısır'dayken abisiyle yeteri kadar zaman geçirdiğini ve kendisinden daha iyi konuştuğunu bildiğiyle ilgili önemli bir ayrıntıdır.

Hz. Musa'nın tevhid inancı ve İbrani kültürüyle yetişerek hayatının genç yaşlarında sarayla ilişkisinin kesilmiş olması ihtimal dâhilindedir. Buna göre bizzat öz annesi Hz. Musa'yı emzirmiş ve daha sonrasında da

ona dadılık yapmıştır. Bu süre zarfında annesi onu kendi dini-millî kültürüne göre yetiştirmiştir. Hz. Musa'nın her halükarda belli bir müddet Firavun'un himayesinde yaşadığı açıktır. Sürekli olarak annesinin yanında yaşadığı ve tamamen sarayla ilişkisinin kesildiğini söylemek sağlıklı görünmemektedir. Ayette Firavun'un ağzından Hz. Musa'ya hitaben söylenen "*Çocukken içimizde büyüüp yetişmedin mi ve ömrünün nice yıllarını aramızda geçirmedin mi?*"³⁰ şeklindeki ifadeler Firavun'un himayesinde hayatını devam ettirdiğini göstermektedir. Fakat konumunun ne olduğu nasıl bir statüde hayat sürdüğü net değildir. Bu noktada en dikkat çekici sorun, saray tarafından himaye edilen Hz. Musa'nın bir adam öldürdüğünde canının tehlikeye girmesi ve Firavun'un adamları tarafından ölüm kararı çıkarılmasıdır. Bu durum, öldürülen adamın önemli bir statüye sahip olma ihtimalinin yanında Hz. Musa'nın belli bir dönemden sonra en azından hukuken herhangi bir İb-

rani gibi muamele gördüğüne işaret olarak algılanabilir.

Hz. Musa, Mısır'da can güvenliğinin kalmadığını görünce Medyen istikametine doğru hareket ederek Mısır'ı terk etmiştir. O, Medyen'e vardığında bir kuyunun başında koyunlarını sulamak için bekleyen iki kız görmüştür.³¹ Burada Kur'an'ın detay vererek kızların sayısını iki olarak vermesi dikkat çekmektedir. Tevrat'a baktığımızda ise aynı hikâyede kuyunun başında bekleyen kızların sayısı yedi olarak verilmektedir.³² Bu da iki rakamının verilmesinin Tevrat'ı tasahih amaçlı olduğunu akla getirmektedir. Kur'an'da açıkça belirtilmesi de bu kızların Hz. Şuayp'ın kızları olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Hz. Musa, bu kızlardan birisiyle sekiz veya on yıllık çobanlık yapmanın karşılığında evlenmiştir.³³

II. Peygamberlik ve Firavun'la Mücadele

Hz. Musa, Medyen'de sekiz veya on sene kalarak sözünü yerine getir-

“ Yolculuk sırasında Tur dağı tarafında bir ateş fark eden Hz. Musa, ailesine: “Ben bir ateş fark ettim, belki size oradan bir haber veya alevli bir ateş getiririm de ısınırsınız.”³⁵ demiştir. Hz. Musa ateş almak üzere o bölgeye yanaştığında vadinin sağ tarafında yer alan bir ağaçtan kendisine “Ey Mûsâ, âlemlerin Rabbi Allah benim, ben!” şeklinde hitap edilmiştir.³⁶ Hz. Musa’nın vahiyle ilk muhatap oluşu burada başlamaktadır. ”

miş ve sonrasında eşi ve çocuklarıyla oradan ayrılmıştır. Kur’an bu durumu “Böylece Musa, süresini tamamladığı zaman ailesi ile yola çıktı.”³⁴ şeklinde aktarmaktadır. Yolculuk sırasında Tur dağı tarafında bir ateş fark eden Hz. Musa, ailesine: “Ben bir ateş fark ettim, belki size oradan bir haber veya alevli bir ateş getiririm de ısınırsınız.”³⁵ demiştir. Hz. Musa ateş almak üzere o bölgeye yanaştığında vadinin sağ tarafında yer alan bir ağaçtan kendisine “Ey Mûsâ, âlemlerin Rabbi Allah benim, ben!” şeklinde hitap edilmiştir.³⁶ Hz. Musa’nın vahiyle ilk muhatap oluşu burada başlamaktadır. Ardından Allah, Hz. Musa’ya asa ve beyaz el mucizesini bahşederek bu iki mucizeyle Firavun’a gitmesini emretmektedir. Hz. Musa bu görevlendirme karşısında Mısırlı bir adamı öldürdüğünü, bu yüzden kendisini öldürmelerinden endişe ettiğini belirtir. Hz. Musa ayrıca Hz. Harun’un kendisinden daha güzel konuştuğunu ve onun da kendisiyle birlikte görevlendirilmesini ister.³⁷ Allah da Hz. Harun’u kendisine destek olarak vereceğini ve yalnız bırakmayacağını taahhüt eder. Allah’ın Hz. Musa’ya Firavun’la yumuşak bir üslupla konuşmasını tavsiye etmesi de önemli bir ayrıntıdır.³⁸

Allah’ın görevlendirmesinin akabinde Hz. Musa, Allah’ın emrini tebliğ için Firavun’a gitmiştir. Hz. Musa’nın ana görevi İsrailoğullarını Firavun’un zulmünden kurtarıp Mısır’dan çıkarmaktır.³⁹ Firavun’un sarayına

vardığında Firavun ve ahalisinin Hz. Musa’yı nasıl karşıladığı merak konusudur. Hz. Musa’nın Firavun’a gitmek üzere görevlendirilmesinin ardından Mısır’a girdiğinde nasıl bir muameleyle karşılaştığı, tanınıp tanınmadığı, Hz. Harun’u nasıl bulduğu ve ona durumu nasıl anlattığı gibi ayrıntılar bilinmemektedir. Tevrat’ın kaydına göre ise Hz. Harun, Tanrı’dan aldığı vahiyle Hz. Musa’yı karşılamaya gitmiştir.⁴⁰ Firavun’un karşısına çıkıp Allah’ın emrini tebliğ ettiklerinde de Firavun’un, Hz. Musa ve Harun’a çok rahat bir şekilde “Ey Musa ve Harun, niçin halkı işinden alıkoyuyorsunuz? Siz de işinizin başına dönün!”⁴¹ demesi şaşırtıcıdır.

Firavun’un, canını zor kurtardığı Mısır’a peygamber olarak dönen ve İsrailoğullarını Mısır’dan çıkarmak isteyen Hz. Musa’yı öldürmemesi ve adeta bir dinler arası diyalog müzakerası gibi teolojik konularda tartışıp sonra da Hz. Musa’nın saraydan ayrılması dikkat çekicidir. Ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Firavun ile Hz. Musa pek çok kez karşı karşıya gelerek müzakeraya etmişlerdir. Bunlardan birinde Firavun’un kendisini ilah kabul etmemesi halinde Hz. Musa’yı hapse atmakla tehdit etmesi önemli bir ayrıntıdır.⁴² Hz. Musa’nın Firavun’un ilahlığını kabul etmediği açıktır. Bunun karşılığında Firavun, Hz. Musa’yı hapse attırması olabilir mi? Bununla ilgili Kur’an’da en ufak bir ima bulunmamaktadır. Firavun’un Mısırlılara inen her bir beladan sonra

Hz. Musa’yla konuşarak belayı kaldırması için ricada bulunmasından ve farklı zamanlarda Firavun’la müzakeralar yapmasından Hz. Musa’nın hapse atılmadığı anlaşılmaktadır.⁴³

Burada bir başka soru karşımıza çıkmaktadır: Hz. Musa’nın sarayında büyüdüğü Firavun ile tebliğe gittiği Firavun aynı kişi midir? Öncelikle Hz. Musa’nın Medyen’de en fazla on yıl çobanlık yaptığı düşünülürse bu sürenin Mısırlıyı öldürmesinden dolayı kendisi hakkında ölüm kararı çıkaran Firavun’la tebliğe gittiği Firavun’un aynı Firavun olmasına engel olacak kadar uzun bir süre olmadığı açıktır. Peki, Hz. Musa’nın sepet içerisinde Nil’de bulunmasından sonra sarayında himaye eden Firavun’la tebliğe gittiği Firavun aynı Firavun mudur? Hz. Musa’nın saraya çocukken himaye edilmesiyle peygamber olarak dönmesi arasında uzun bir süre olduğu açıktır. Kur’an’da bu süre net olarak bilinmemektedir. Tevrat ise Hz. Musa’nın Firavun’un karşısına çıktığında seksen yaşında olduğunu söylemektedir. Kur’an’da Firavun’un Hz. Musa’ya hitaben, “Çocukken içimizde büyüüp yetişmedin mi ve ömrünün nice yılını aramızda geçirmedin mi?”⁴⁴ ifadeleri Hz. Musa’yı sarayında himaye eden Firavun’la Hz. Musa’nın tebliğe gittiği Firavun’un aynı Firavun olma ihtimalini gündeme getirebilir. Bununla birlikte bu cümleler, Hz. Musa’nın çocukluğunda kendisi de çocuk/genç bir prens olup daha sonra tahta geçen ve babası/ailesi namına

bu şekilde konuşan bir Firavun'a ait olması daha makul görünmektedir.

Konuyla ilgili Tevrat'ın bazı ifadeleri açıklayıcı işaretler barındırmaktadır. Tevrat'ta Hz. Musa'nın Medyen'deki durumu anlatılırken "Aradan yıllar geçti, bu arada Mısır kralı öldü. İsraililer hâlâ kölelik altında inliyor, feryat ediyorlardı. Sonunda yakarışları Tanrı'ya erişti."⁴⁵ ifadeleriyle Hz. Musa'yı öldürmek isteyen Mısır kralının öldüğünü bildirmektedir.⁴⁶ Bir başka yerde de "RAB Midyan'da Musa'ya, Mısır'a dön, çünkü canını almak isteyenlerin hepsi öldü, demişti." ifadeleriyle bunu teyit etmektedir. Araştırmacılar arasında, Hz. Musa'nın

peygamber olduktan sonra İsrailoğullarını çıkarmak üzere Hz. Harun'la sarayına giderek mücadele ettiği Firavun'un kim olduğuna dair kesin bir kanaat yoktur. Bazı araştırmacılar bu Firavun'un II. Ramses (MÖ. 1279-1213) bazıları da III. Tutmose (MÖ. 1479-1425) olduğunu iddia etmektedirler.⁴⁷ Firavun'un en önemli siyaset stratejilerinden biri olan ülkedeki insanları -muhtemelen- etnik kökenlerine göre kast sistemi türü sınıflara ayırması (ve caale ehlehâ şiyêâ)⁴⁸, dikilitaşlarıyla meşhur olması (ve Fir'avne zi'l-evtâd)⁴⁹, döneminde tabii afetlerin peş peşe Mısır'ı vurması⁵⁰, Haman adlı bir görevlisinin oluşu⁵¹ ve karısının tevhid inancına sahip olması⁵² gibi bilgiler Firavun'un kimliğini tespit etmede önemli ayrıntılardır.

Hz. Musa'yla ilgili tartışılan konulardan biri de onun kekeme olup olmadığıyla ilgilidir. Kur'an'ın metninde Hz. Musa'nın kekeme olduğunu iddia edenler için bazı ipuçları bulmak mümkündür. Örneğin, Hz. Musa'nın, "Dilimdeki düğümü çöz (vahlul ukdeten min lisânî)"⁵³ şeklinde dua etmesi kekemeliğine işaret olarak görülmüştür. Hz. Musa'nın, Hz. Harun'un kendisinden daha iyi konuştuğunu belirtmesi de (huve efsahu minni lisânen)⁵⁴ bu çerçevede zikredilmektedir. Firavun'un Hz. Musa için kullandığı "Şu derdini anlatamayan"⁵⁵ ifadesi de yine bunlardan biridir. Bir başka yerde de Hz. Musa, "Göğsüm daralır, dilim tutulur"⁵⁶ şeklinde bir endişesinden bahsetmektedir. Bu ifadeler bir araya getirildiğinde Hz. Musa'nın kekemeliğine delil olarak gösterilmektedir. Öncelikle ana görevleri tebliğ olan peygamberlerin dertlerini anlatamayacak derecede kekeme olmaları sağlıklı bir durum değildir.

Tevrat, Hz. Musa için dili ve konuşması ağır (kaved pe kaved laşon)⁵⁷ ifadesini kullanmaktadır. Bir başka

yerde de Hz. Musa kendisi için "Zaten iyi konuşan biri değilim"⁵⁸ ifadesini kullanmaktadır. Hem Kur'an'ın hem de Tevrat'ın ifadeleriyle Hz. Musa'nın dilinde ağırlık olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bunun kekemelik olduğunu ve ileri düzeyde bir sorun olduğunu sonucunu çıkarmak sağlıklı değildir. Ayette ifade edilen "Gönlüm daralır, dilim açılmaz, sen Hârûn'u gönder."⁵⁹ ifadesi de bunun kekemelikten ziyade tutukluk olduğunu desteklemektedir. Dilindeki ağırlık, örneği çokça bulunduğu üzere tutukluk ve acı konuşamama şeklinde anlaşılması peygamberlik görevi bağlamında düşünüldüğünde daha mantıklı gelmektedir. Nitekim ayetin ifadesindeki Hz. Harun için "Benden daha iyi konuşur." cümlesi göreceli bir konuşma acıcılığına dikkat çekmektedir. Hz. Musa'nın dilindeki sorun doğuştan gelen bir tutukluk olabileceği gibi dili acı konuşamama anlamında bir tutukluk da olabilir. Medyen yöresinde on yıl kadar çobanlık yapması ve Mısır'da konuşulan dile/lehçeye yabancılaşması sonucu acı ve düzgün telaffuzla konuşamama durumu da söz konusu olabilir.

Konuyla ilgili ayetler bir arada değerlendirildiğinde Hz. Musa'nın diliyle ilgili temel sıkıntının onun psikolojisinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Hz. Musa, sarayda himaye edilmesi sebebiyle kendisini minnet altında hissetmekte ve öldürdüğü Mısırlı yüzünden bu görevinin meşruiyetinin sorgulanacağından endişe etmektedir. Bir diğer ifadeyle Hz. Musa, tebliğ ve İsrailoğullarını salıverme gündemiyle Firavun'un karşısına çıktığında önce sarayda yetişmesi ardından da Mısırlı birinin katili olması sebebiyle elinin güçlü olmadığını ve zor durumda kalacağını düşünmektedir. Hz. Musa'nın peygamber olarak görevlendirilmesi üzerine "Beni yalanlamalarından korku-

yorum, göğsüm daralır dilim tutulur Harun'u da benimle gönder! Onlara karşı bir suçum var, beni öldürmelerinden korkuyorum!"⁶⁰ şeklindeki ifadeleri de bunu desteklemektedir. Bu anlamda Hz. Musa'nın dilindeki sıkıntının fiziksel bir problemden ziyade endişe kaynaklı tutukluk ve akılcı konuşmama olduğu söylenebilir.

Hz. Musa'nın Firavun'a tebliğiyle ilgili Kur'an'da konuyla ilgili ilginç bir ayet daha bulunmaktadır. Hz. Musa, Allah'tan vahiy alıp peygamberlik göreviyle Firavun, Haman ve Karun'a gönderilmiştir (*ilâ Fir'avne ve Hamâne ve Kârûne*)⁶¹. Kur'an, Hz. Musa'nın tebliğine karşı bu kişilerin tavırlarını şu şekilde anlatmaktadır: "İşte Mûsâ, tarafımızdan kendilerine hakkı getirince, onunla beraber, iman edenlerin erkek çocuklarını öldürünüz, kadınlarını sağ bırakınız, dediler. Ama kâfirlerin tuzağı elbette boşa çıkar".⁶² Ayette irdelenmesi gereken iki temel husus göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki; Hz. Musa'nın peygamber olarak Firavun'un karşısına çıkmasından sonra verilen erkek çocuklarını öldürme emridir. İkinci dikkat çekici husus; İsrailoğullarına ait çocukların öldürülme emri Firavun, Haman ve Karun tarafından birlikte verilmiş gibi anlaşılmaktadır. Hâl-buki hem Kur'an'a hem de Tevrat'a göre Karun, İsrailoğullarındandı.

Kur'an'da Karun'un etnik kimliği açıkça belirtilmekte ve Musa'nın kavminden (*inne Kârûne min kavmi Musa*)⁶³ olduğu ifade edilmektedir. *Musa'nın kavmi ifadesi geniş anlamda İsrailoğullarından olduğu şeklinde anlaşılabilir gibi özel anlamda Hz. Musa'nın mensubu bulunduğu Levi kabilesinden olduğu şeklinde de anlaşılabilir*.⁶⁴ Nitekim Tevrat'ta Korah olarak geçen Karun'un kimliği açık bir şekilde Levi kabilesinin ileri gelenlerinden birisi olarak tanıtılmaktadır.⁶⁵ Kur'an,

Karun'un çok zengin olduğunu ve malı-mülküyle birlikte yere batırıldığı bilgisini vermektedir.⁶⁶ Benzer şekilde Tevrat'taki Korah karakteri de kendisiyle birlikte 250 kişilik bir grup olarak Hz. Musa'ya isyan etmiş ve yer yarılarak 250 kişinin öncüsü olan Korah, Dotan ve Aviram'ı malları-mülkleriyle birlikte yutmuştur.⁶⁷ Diğer kalanlar da Tanrı'nın gönderdiği ateşle yok edilmişlerdir.⁶⁸ Tevrat'ın anlatımına göre Korah'ın Hz. Musa'ya isyan etmesi ve yere batırılması Mısır çıkışı çöldeki yaşamları sırasında olmuştur. Kur'an'da ise herhangi bir zaman kaydı belirtilmemektedir. Kur'an'ın ifadelerinden Karun'un, İsrailoğulları aleyhine (*fe-beğâ aleyhim*) *Firavun'la işbirliği yapan ve sözü geçen çok zengin bir iş adamı*⁶⁹ görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Muhtemelen Karun'un, anahtarlarını çok sayıda insanın taşıdığı bir hazineye sahip olması, İsrailoğullarının Mısır'da buldukları döneme aittir.

Firavun, her ne kadar Mısır'ın hâkimi olsa da yanında fikir alışverişinde bulunduğu ve değer verdiği bir heyetinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Hz. Musa'nın, Firavun, Haman ve Karun'a gönderilişini ifade eden ayetten sonraki diyaloglarda Firavun'un "Bırakın beni, Musa'yı öldüreyim! (*zerûnî ektul Musa*)" ifadesini kullanması şaşırtıcıdır. *Bu ifadeler sanki Firavun'a engel olabilecek ya da yanında söz sahibi birileri (Haman ve Karun?) olduğunu ima etmektedir. Bir başka ayette ise Firavun'un yanındaki ileri gelenler Hz. Musa'ya müdahale etmeyişi sorgulayarak Firavun'u tahrik etmektedirler. Burada da Firavun, İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürüp kadınlarını sağ bırakmaktan bahsetmektedir*.⁷⁰ Bu sonuç bir başka soruyu gündeme getirmektedir: Hz. Musa, Firavun'a tebliğe gittikten kaç yıl sonra İsrailoğullarını Mısır'dan çıkardı? Firavun'un tehditleri karşısında

Allah, Hz. Musa'ya İsrailoğullarını bir gece Mısır'dan çıkarmasını vahyetmiş Firavun da olayı duyar duymaz İsrailoğullarının peşinden ordusuyla yola çıkmıştır. Burada İsrailoğullarının, Firavun'un ordusunu gördüklerinde Allah'a karşı güvensizlik izhar etmeleri de dikkat çekicidir. Tevrat'ta konu anlatılırken, "Firavun yaklaşırken, İsraililer Mısırlıların arkalarından geldiğini görünce dehşete kapılarak RAB'be feryat ettiler. Musa'ya, Mısır'da mezar mı yoktu da bizi çöle ölmeye getirdin, Mısır'dan çıkarmakla bize ne yaptın! Mısır'dayken sana, 'Bırak bizi, Mısırlılar'a kulluk edelim' demedik mi? Çölde ölmektense Mısırlılara kulluk etsek bizim için daha iyi olurdu." İfadelerine yer vermektedir. Hz. Musa ise Allah'a tam bir tevekkül içerisinde Firavun ordusunun yaklaştığı o anda, "Korkmayın, yerinizde durup bekleyin, RAB bugün sizi nasıl kurtaracak görün. Bugün gördüğünüz Mısırlıların bir daha hiç görmeyeceksiniz." cevabını vermiştir.

İsrailoğullarına sabrı tavsiye etmesi⁷¹, onların da Hz. Musa'ya "Sen gelmeden önce de eziyet çektik, geldikten sonra da çekiyoruz"⁷² demeleri Hz. Musa'nın peygamberliği sonrasında da Mısır'da İsrailoğullarına yapılan zulmün bir müddet daha devam ettiğini göstermektedir. Takip eden ayet ise daha net bir ifadeyle bu

durumun yıllarca (*sinîn*) sürdüğünü açıkça belirtmektedir: “Andolsun, biz Firavun’un kavmini düşünüp ibret al-sınlar diye senelerce kıtlık ve ürün noksanlığı içinde tutup kıvrandırdık.”⁷³ Bu durumda Firavun, İsrailoğullarını Hz. Musa’yla göndermeye izin vermediği için farklı belalara maruz kalmıştır. Bu süre zarfında Hz. Musa Mısır’dadır ve Firavun’un İsrailoğullarına zulmü devam etmektedir. Her bir bela sırasında muhtemelen Firavun ile Hz. Musa arasında münazaralar gerçekleşmektedir. Kur’an’ın farklı konular ve bağlamlar çerçevesinde ele aldığı Hz. Musa-Firavun münazaralarının, farklı zamanlardaki karşılaşmalarda yapılmış konuşmalar olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Musa’nın kozlarını paylaşma için sihirbazlarla bir festival/bayram gününde (*yevmu’z-zine*)⁷⁴ karar kılmaları Firavun ve Hz. Musa arasındaki münazaraların zamana yayılmış bir süreç olduğunu göstermektedir.

Konuyla ilgili Tevrat’ın ifadeleri incelendiğinde Hz. Musa’nın Firavun’a tebliğe gitmesi sonrasındaki durum daha net görülmektedir. Bu anlamda Tevrat’ın ifadeleri Kur’an’ın ilgili anlatımlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Hz. Musa’nın tebliği sonrası Firavun, inşaat işlerinde çalıştırdığı İsrailoğullarının yükünü daha da artırmıştır. Firavun, “İşlerini ağırlaştırın ki, meşgul olsunlar, yalan sözlere kulak asmasınlar.” diyerek şiddet uygulamaya devam etmiştir. Bunun üzerine İsraili görevlilerden oluşan bir heyet, Firavun’un huzuruna çıkıp yüklerin ağırlaştırılmasının kendilerini zorladığını ve bu yüzden şiddet gördüklerini ifade etmişlerdir. Firavun da isteklerini dikkate almayınca İsraili görevliler zor durumda olduklarını anlamışlardır. Bu heyet, Firavun’un yanından ayrıldıktan hemen sonra kendilerini

“ Hz. Musa da kendisine gelen bu şikâyetleri Tanrı’ya iletince Tanrı da İsrailoğullarını Mısır’dan kurtaracağını ve mucizeler göstereceğini taahhüt etmiştir. Tanrı, Hz. Musa’dan tekrar Firavun’a gidip İsrailoğullarını salıvermesini isteyince Hz. Musa, “İsraililer beni dinlemedikten sonra, Firavun nasıl dinler?” diyerek çaresizliğini dile getirmiştir. ”

bekleyen Hz. Musa’yla Harun’a “RAB yaptığınızı görsün, cezanızı versin, bizi Firavun’la görevlilerinin gözünde rezil ettiniz. Bizi öldürmeleri için ellerine bir kılıç verdiniz.”⁷⁵ diyerek çıkmışlardır. Hz. Musa da kendisine gelen bu şikâyetleri Tanrı’ya iletince Tanrı da İsrailoğullarını Mısır’dan kurtaracağını ve mucizeler göstereceğini taahhüt etmiştir. Tanrı, Hz. Musa’dan tekrar Firavun’a gidip İsrailoğullarını salıvermesini isteyince Hz. Musa, “İsraililer beni dinlemedikten sonra, Firavun nasıl dinler?” diyerek çaresizliğini dile getirmiştir.⁷⁶

Bu süreçte Hz. Musa’nın çok sıkıntı çektiği ve bunaldığı anlaşılmaktadır. Bir yandan İsrailoğullarını Mısır’dan kurtarma vaadiyle Mısır’a gelmesi, diğer taraftan Firavun’un zulmünü her geçen gün artırması ve Hz. Musa’nın buna engel olamaması, bunun sonucunda da İsrailoğullarının Hz. Musa’nın konumunu sorgulayarak güvenlerini yitirmeleri Hz. Musa’yı ciddi anlamda sıkıntıya sokmuştur. Tevrat’ın kaydına göre Tanrı’nın Mısır’ı belalarla cezalandıracağını Hz. Musa’ya söylemesi ve halkına moral vermesini salıklaşmasına rağmen İsrailoğulları Hz. Musa’nın getirdiği bu yeni bilgilere aldırış etmemişlerdir. Zira çok ağır baskı altında oldukları

için umutları kırılmış ve Hz. Musa'yı dikkate almamışlardır.⁷⁷ Tevrat'ın bu anlatımları Hz. Musa'nın İsrailoğullarına sabır tavsiye etmesi üzerine onların "Sen gelmeden önce de geldikten sonra da eziyet görmeye devam ediyoruz (ûzînâ min kabli en te'tiyenâ ve min ba'di mâ ci'tenâ)"⁷⁸ şeklindeki Kur'an ifadelerini desteklemektedir.

Tevrat'ın anlatımıyla birlikte okunduğunda bu cümleler, İsrailoğullarının ağzından Hz. Musa'nın onlara peygamber olarak gelişinin kendilerini zora sokmaktan başka bir işe yaramadığını belirtmektedir. Bunun üzerine de Tanrı, kan, kurbağa, sivrisinek, at sineği, dolu, çekirge, karanlık ve ilk doğan çocukların ölümü gibi farklı belalar göndermiştir.⁷⁹ Bunların hepsi de zaman almış ve belli bir sürece yayılmıştır. Bu ayetlerden Hz. Musa'nın peygamberliği sonrasında Firavun'la ilk karşılaşmasıyla İsrailoğullarının Mısır'dan çıkışı arasında en az birkaç yıllık süre geçmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu süre zarfında Firavun ve ahalisi, başlarına gelen sıkıntıları Hz. Musa ve İsrailoğullarının uğursuzluğuna vermekte fakat ısrarlı bir şekilde her ne pahasına olursa olsun Hz. Musa'ya iman etmeyeceklerini belirtmektedirler.⁸⁰ Bundan sonraki safhada Firavun ile Hz. Musa'nın diyalogları farklı bir boyut kazanmaktadır. Allah, Firavun'u ve Mısırlıları tufan, kurbağa, kan, haşere ve çekirge⁸¹ gibi belalarla cezalandırınca bu kez Firavun ve ahalisi, "Ey Musa! Sana verdiği söz hürmetine, bizim için Rabbinde dua et; eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğullarını seninle göndereceğiz"⁸² demişlerdir. Fakat belalar kaldırıldığında yine iman etmemişlerdir. Firavun, Hz. Musa'nın tebliğini bütün bu mucizelere rağmen dikkate almamıştır.

Bu süreçlerin sonucunda Allah, Hz. Musa'ya İsrailoğullarını bir gece Mısır'dan çıkarmasını vahyetmiş Firavun da olayı duyar duymaz İsrailoğullarının peşinden ordusuyla yola çıkmıştır. Burada İsrailoğullarının,

Firavun'un ordusunu gördüklerinde Allah'a karşı güvensizlik izhar etmeleri de dikkat çekicidir. Tevrat'ta konu anlatılırken, "Firavun yaklaşırken, İsraililer Mısırlıların arkalarından geldiğini görünce dehşete kapılarak RAB'be feryat ettiler. Musa'ya, Mısır'da mezar mı yoktu da bizi çöle ölmeye getirdin, Mısır'dan çıkarmakla bize ne yaptın! Mısır'dayken sana, 'Bırak bizi, Mısırlılar'a kulluk edelim' demedik mi? Çölde ölmektense Mısırlılara kulluk etsek bizim için daha iyi olurdu."⁸³ İfadelerine yer vermektedir. Hz. Musa ise Allah'a tam bir tevekkül içerisinde Firavun ordusunun yaklaştığı o anda, "Korkmayın, yerinizde durup bekleyin, RAB bugün sizi nasıl kurtaracak görün. Bugün gördüğünüz Mısırlıları bir daha hiç görmeyeceksiniz."⁸⁴ cevabını vermiştir. Kur'an'da da benzer şekilde İsrailoğulları Firavun'un ordusu gördüklerinde, "İşte şimdi yakalandık!"⁸⁵ demişlerdir. Hz. Musa'nın denizi yararak İsrailoğullarını geçirmesinin ardından Firavun da aynı güzergâhtan geçmek istemiş fakat denizde boğularak ölmüştür. Firavun'un boğulma sırasında Allah'a inandığını haykırmasını Kur'an nakletmektedir.⁸⁶ Fakat Firavun'un bu imanı, İslam kaynaklarında son dakikada yapılan ve kabul edilmeyecek tövbelere örnek olarak gösterilmektedir.

III. İsrailoğullarının Çöl Hayatı

İsrailoğulları Mısır çıkışı kırk yıl çöllerde dolaşmışlardır. Bu süre zarfında pek çok kez Allah'a isyan etmişlerdir. İsrailoğullarının Mısır çıkışı işledikleri günahların başında buzağıya tapmaları gelmektedir. Hz. Musa, kırk günlük bir süre için dağa çıktığında, İsrailoğulları Samiri'nin önderliğinde buzağı putu yapmışlardır. Hz. Musa kavimden ayrıldığında

“Hz. Musa'nın denizi yarararak İsrailoğullarını geçirmesinin ardından Firavun da aynı güzergâhtan geçmek istemiş fakat denizde boğularak ölmüştür. Firavun'un boğulma sırasında Allah'a inandığını haykırmasını Kur'an nakletmektedir.⁸⁶

Fakat Firavun'un bu imanı, İslam kaynaklarında son dakikada yapılan ve kabul edilmeyecek tövbelere örnek olarak gösterilmektedir. ”

Hz. Harun'dan kavme göz kulak olmasını istemiştir.⁸⁷ Allah tarafından kavmin yoldan çıktığı kendisine bildirildiğinde Hz. Musa çok kızgın ve üzgün bir şekilde (*ğadbâne esifâ*) kavminin yanına dönmüş ve elindeki taş tabletleri yere atarak kırmıştır. Burada Hz. Musa, ilk tepkisini Hz. Harun'a göstermiştir. Hz. Harun ise kavmin arasında tefrika çıkarmaktan endişe ettiğini dile getirmiştir. İlginç bir şekilde Tevrat, buzağıyı Hz. Harun'un yaptığını belirtmektedir. Halk, Musa'nın dağdan inmediğini, geciktiğini görünce, Harun'un çevresine toplanmış ve ondan bir ilah yapmasını istemişlerdir. Harun da ziynet eşyalarından İsrailoğulları için ilah olarak bir buzağı yapmıştır.⁸⁸ Kur'an ise her ne kadar engel olamasa da buzağı yapımından önce buna karşı çıktığını açıkça belirterek Hz. Harun'u aklamaktadır.⁸⁹

Samiri'nin buzağının yapımında kullandığı malzeme Kur'an ve Tevrat açısından ilginç benzerlikler içermektedir. Tevrat'ta konuyla ilgili “Her kadın Mısırlı komşusundan ya da konuğundan altın ve gümüş takılar, gıysiler isteyecek. Oğullarınızı, kızlarınızı bunlarla süsleyeceksiniz. Mısırlılar'ı soyacaksınız.”⁹⁰ ve “İsraililer Musa'nın dediğini yapmış, Mısırlılar'dan altın, gümüş eşya ve gıysi istemişlerdi. RAB

*İsraililer'in Mısırlılar'ın gözünde lütuf bulmasını sağladı. Mısırlılar onlara istediklerini verdiler. Böylece İsraililer onları soydular.*⁹¹ ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerin benzerlerini Kur'an'da da bulmak mümkündür. Samiri'nin buzağıyı yaptığı malzeme için Kur'an, “Fakat biz, o kavmin (Mısırlıların) ziynet eşyasından bir takım ağırlıklar yüklenmiş, sonra da onları atmıştık; aynı şekilde Sâmîrî de atmıştı.”⁹² şeklinde bir bilgi vermektedir. Kur'an ve Tevrat'tan anlaşıldığına göre buzağının yapımında kullanılan malzeme, Mısırdan kaçırılan ziynet eşyalarıdır.

Çöl hayatı İsrailoğullarına birçok nimetin verildiği bir dönemdir. Susuzluk sıkıntısı çektiklerinde Hz. Musa, asasıyla on iki kabile için ayrı gözesi olan pınar çıkarmıştır. Kur'an'da men ve selva olarak geçen kudret helvası ve bıldırcın eti yiyen İsrailoğulları bir müddet sonra bundan şikâyetçi olmuşlardır. Tek tür yemekten bıktıklarını belirterek Hz. Musa'ya Allah'a dua etmesini ve sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan gibi yiyecekler çıkarmasını istemişlerdir.⁹³ İlginç olan nokta İsrailoğullarının bütün nankörlükleri ve mızımızlanmalarına rağmen isteklerinin de Allah tarafından tek tek

karşılanmasıdır. İsrailoğullarının çöl hayatı, aynı zamanda ibadet ve uygulamaların yerleştiği ve Hz. Harun rehberliğiyle uygulamaya konulduğu dönemdir. Bu dönemde Hz. Musa, vahiyle halkı bilgilendirmekte Hz. Harun da uygulamada rehberlik etmektedir. Çöl hayatı aynı zamanda Hz. Musa'nın Firavun'dan sonra bir de kendi milletiyle uğraşması adına ibretlik olayları içermektedir. Allah'ın onca nimet ve ikramına rağmen İsrailoğullarının sürekli olarak şikâyetlenmeleri ve Allah'a karşı güvensizlik belirtmeleri dikkat çekicidir. Tevrat'ta da İsrailoğulları sık sık Mısır'dan çıktıklarına pişman olduklarını ifade ederek Hz. Musa'yı ve Hz. Harun'u kızdırmışlardır.

Allah Hz. Musa'ya, Filistin topraklarına girmesini emretmiş fakat İsrailoğulları o yörede güçlü insanların yaşadığını bahane ederek emre karşı çıkmışlardır. Kur'an, onların bu itirazlarını, “Ey Musa! Onlar orada oldukça biz asla oraya girmeyeceğiz. Sen ve Rabbin gidin savaşın, işte biz burada oturacağız, demişlerdi.”⁹⁴ şeklinde nakletmektedir. Mızımızlanmaları ve nankörlükleri sebebiyle Allah İsrailoğullarını kırk yıl boyunca kutsal topraklara girmekten men etmiştir. Bu durum Kur'an'da “Orası onlara kırk yıl haram kılındı. Yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Sen, yoldan çıkmış bir millet için tasalanma” ifadeleriyle anlatılmaktadır.⁹⁵ Bu süre aynı zamanda belli bir yaşın üzerindeki neslin ölmesi ve kutsal topraklara yeni neslin girmesi anlamına gelmekteydi.

Tevrat'a göre Mısır'dan çıkan İsrailoğulları arasında sadece Kalev ben Yefunne ile Yeşu ben Nun kutsal topraklara girebilmişlerdir.⁹⁶ Bu iki şahıs aynı zamanda Kur'an'da da

Hız. Musa'nın emirleri doğrultusunda kutsal topraklardaki insanlarla savaşmayı teşvik eden kimselerdir.⁹⁷ Hız. Musa da kutsal topraklara girmekten hayatını kaybetmiştir. Yeşu ben Nun, Hız. Musa'nın vefatı sonrasında İsrailoğullarına önderlik yapmıştır. İslam kaynaklarında Yuşa bin Nun olarak geçen bu şahıs, Hız. Musa'nın Hızır'la buluşmak üzere yola çıktığında ona arkadaşlık eden hizmetçisi olarak bilinmektedir. Kırk yıllık süre içerisinde Mısır'ın ürkekliliğini ve kölelik kompleksini üzerinden atamayan nesil ölmüş ve yeni bir nesille Yeşu ben Nun önderliğinde İsrailoğulları kutsal topraklara girmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Hız. Musa'nın Mısır'daki hayatına dair bazı kapalı noktaları irdelediğimiz bu çalışmada bazı önemli hususlar ortaya çıkmıştır. Bunların başında İslam geleneğindeki bilgi hazinesine ek olarak kadim Mısır medeniyeti ve Yahudi geleneğine ait metinlerinden istifade edilmesi üstü kapalı bazı konuların anlaşılmasında fayda temin etmektedir. Bu çerçevede Hız. Musa'nın Firavun'la mücadelesinin daha iyi anlaşılması adına ülkemizde bir hayli ihmal edilmiş kadim Mısır tarihinin iyi bilinmesi önem arz etmektedir.

Benzer şekilde Tevrat ve Kur'an'da farklı olarak anlatıldığı zannedilen birçok hususun da detaylı bir inceleme yapıldığında birbiriyle çelişmediği görülmektedir.

Her ne kadar Kur'an bir dinler tarihi kitabı olmayıp amacı da dinler ve inançlar hakkında bilgi vermek olmasa da içerdiği malzeme ve kullandığı

terminolojiyle dinler tarihi alanında birçok hususa ışık tuttuğu da şüphe götürmez bir gerçektir.

- 2 Ali İmran, 3:50; Matta, 5:17
- 3 Saadya Gaon, *Tefsiru't-Tevriye bi'l-Arabîyye*, ed. Yosef Derenburg, Paris 1893, Levililer, 7:34; Sayılar, 3:6.
- 4 Kasas, 28:11
- 5 Kasas, 28:12.
- 6 Kasas, 28:8.
- 7 Taberi, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, tahk. Abdullah bin Abdulmuhsin et-Turkî, Daru Hicr, Kahire 2001, c. 18, ss. 159-160.
- 8 Taberi, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. 18, s. 151.
- 9 Çıkış, 1:9-10.
- 10 Nitekim Hız. Musa ve Harun peygamberlik sonrası Firavun'un karşısına çıktıklarında Firavun, bu işten vazgeçmelerini istemiş ve "Bakın, halkınız Mısırlılar'dan daha kalabalık, oysa siz onların işini engellemeye çalışıyorsunuz." diyerek soydaşlarının işlerine engel olmalarını belirtmiştir. Bkz. Çıkış, 5:5.
- 11 Çıkış, 1:15-19.
- 12 Çıkış, 1:22.
- 13 Çıkış, 2:2-3.
- 14 Kasas, 28:7.
- 15 Taberi'nin kaydında "birkaç ay" ve "dört ay" ifadeleri nakledilmektedir. Bkz. Taberi, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. 18, ss. 156-7.
- 16 Kasas, 28:7.
- 17 Çıkış, 7:7.
- 18 Kasas, 28:11.
- 19 Taberi, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. 18, s. 156.
- 20 Kasas, 28:16.
- 21 Kasas, 28:14.
- 22 Kasas, 28:18.
- 23 Kasas, 28:20.
- 24 Çıkış, 2:6.
- 25 Çıkış, 2:9.
- 26 Çıkış, 2:10
- 27 Çıkış, 2:11.
- 28 Kasas, 28:9.
- 29 Kasas, 28:15
- 30 Şuara, 26:18.
- 31 Kasas, 28:23.
- 32 Çıkış, 2:16.
- 33 Kasas, 28:27.
- 34 Kasas, 28:29.
- 35 Kasas, 28:29.
- 36 Kasas, 28:30.
- 37 Kasas, 28:33-35.
- 38 Tâhâ, 20:43-44
- 39 Şuara, 26:17.
- 40 Çıkış, 4:27.
- 41 Çıkış, 5:4.
- 42 Şuara, 26:29.
- 43 Çıkış, 7-12. bölümler; Araf, 7:134.
- 44 Şuara, 26:18.
- 45 Çıkış, 2:23.

- 46 Tevrat, Mısır kralı ve Firavun kelimelelerini karışık olarak kullanmaktadır. Kur'an'da ise Hız. Yusuf zamanındaki Mısır yöneticisi kral (*el-melik*), Hız. Musa zamanındaki yönetici ise Firavun olarak isimlendirilmektedir. Bu isimlendirme Mısır tarihinde krallar ve Firavunlar dönemi olarak farklı dönemleri ifade etmektedir.
- 47 Konuyla ilgili tartışmalar için bkz. Baki Adam, *Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, Pınar Yayınları, İstanbul 2011, ss. 11-41.
- 48 Kasas, 28:4.
- 49 Fecr, 89:10.
- 50 Araf, 7:133.
- 51 Kasas, 28:38.
- 52 Tahrim, 66:11.
- 53 Taha, 20:27.
- 54 Kasas, 28:34.
- 55 Zuhuruf, 43:52.
- 56 Şuara, 26:13.
- 57 Çıkış, 4:10.
- 58 Çıkış, 6:12.
- 59 Şuara, 26:13
- 60 Şuara, 26:12-13.
- 61 Mümin, 40:24.
- 62 Mümin, 40:25
- 63 Kasas, 28:76.
- 64 Nitekim Taberi de *kavmi Musa* ifadesini *Musa'nın kabilesi* anlamında kullanıldığını ve Karun'un Levililerden olduğunu belirtmektedir. Bkz. Taberi, *Câmiu'l-Beyan an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, c. 18, s. 309.
- 65 Sayılar, 16:1.
- 66 Kasas, 28:81.
- 67 Sayılar, 16:31-33.
- 68 Sayılar, 16:35.
- 69 Kasas, 28:76.
- 70 Araf, 7:127.
- 71 Araf, 7:128.
- 72 Araf, 7:129.
- 73 Araf, 7:130.
- 74 Taha, 20:59.
- 75 Çıkış, 5:20-21.
- 76 Çıkış, 6:12.
- 77 Çıkış, 6:9.
- 78 Araf, 129-130.
- 79 Çıkış, 7-12. Bölümler.
- 80 Araf, 7:131-132.
- 81 Araf, 7:133.
- 82 Araf, 7:134.
- 83 Çıkış, 14:10-12.
- 84 Çıkış, 14:13.
- 85 Şuara, 26:61.
- 86 Yunus, 10:90.
- 87 Araf 7:142
- 88 Çıkış, 32:1-4. Tevrat'ın nakline göre Hız. Musa, Levilileri yanına alarak buzağıya tapanlardan üç bin kişiyi öldürmüştür. Bkz. Çıkış, 32:27-28.
- 89 Taha, 20:90.
- 90 Çıkış, 3:22.
- 91 Çıkış, 12:35-36.
- 92 Taha, 20:87.
- 93 Bakara, 2:61
- 94 Maide, 5:24
- 95 Maide, 5:26
- 96 Sayılar, 14:30.
- 97 Maide, 5:23.

Prof. Dr. Mustafa ALICI
Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dinler Tarihi Öğretim Üyesi

Kur'an-ı Kerim ve Katolik Meryem Teolojisi (Mariology)

Katolik teolojisine göre Meryem, ilahi kader ve lütuf ile seçilmiş olup çok derin boyutlarıyla Tanrının kurtuluş planına doğrudan katkı sağlamaktadır. Onun sahip olduğu bu seçilmişlik özelliği sebebiyle Katolik Kilisesi kani olmuştur ki Meryem, evrensel İsa Mesih'te ifa olunan kurtuluşa tüm Adem oğullarını dahil etmek için azami çaba göstermektedir. Bu yüzden Meryem de mükemmel bir kurtarıcı sayılmaktadır.

“

Katolik teolojisine göre Meryem, ilahi kader ve lütuf ile seçilmiş olup çok derin boyutlarıyla Tanrının kurtuluş planına doğrudan katkı sağlamaktadır. Onun sahip olduğu bu seçilmişlik özelliği sebebiyle Katolik Kilisesi kani olmuştur ki Meryem, evrensel İsa Mesih'te ifa olunan kurtuluşa tüm Adem oğullarını dahil etmek için azami çaba göstermektedir.

”

Müfessirlere göre Hz. Meryem, bizzat Allah tarafından seçilmiş soylu ve iffetli biri idi. İsa'ya anne olması hasebiyle de ayrı bir yere sahipti. Onun, sahip olduğu bu mümtaz yere ulaşması vehbi olduğu kadar ahlaki faziletinin de bir sonucudur. Çünkü o, daima ibadet ve zikirle meşgul olarak, Rabbi'nin huzurundan ayrılmayarak, iffetini koruyarak, Beyt-i Makdis'te dua ederek, secdelere kapanarak, namaz kılarak ve namaz kılan salihlerle bir arada bulunarak tam bir ahlaki kemale ermişti.

Roma Katolik teolojisinde Meryem ile ilgili en önemli öğretiler ve onunla ilgili metodolojiler “*Meryem bilim*” (Mariology) başlığı altında değerlendirilir. İlk dönemden itibaren Katolik Kilisesi tarihi içinde yavaş yavaş gelişerek XVII. Asırda olgunlaşan bu disiplin, modern araçlar kullanarak dogmatik teolojinin bir alt dalı olarak Hz. Meryem'in Tanrı ile ve O'nun yaratıklarıyla olan ilişkisini anlamlandırmaya ve yorumlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda bu disipli-

nin kutsal metinlerle ilintili olanı (Mariologia Biblica) ve Geleneksel Meryem Teolojisi (Mariologia Traditionale) diye iki kısmı bulunur. Bu disiplinin temel başlıklarını Meryem'e verilen Katolik unvanlar veya onun inananları için verdiği hediyeler belirler. Bunlar arasında Tanrı annesi (Mater Dei), Mübarek Bakire (Virgine Beatrice), Göklerin Kraliçesi (Regina Caeli), Kurtarıcı Anne (Redemptoris Mater), Hanımfundemiz (Madonna/Our Lady), İlahi Lütüflerin Aracısı (Mediatrice) ve Eş Kurtarıcı (Co-redemptrix) sayılabilir. Bu sıfatlar çerçevesinde Katolik Kilisesinin oluşturduğu gelenek, Meryem'le ilgili şu teolojik meseleleri ele almaktadır. “Meryem'in Kutsallığı”, “İkinci Havva Olarak Meryem”, “Meryem'in sonsuz bilgisi (Onniscienza)”, “Meryem- Kilise Özdeşliği” ve Meryem'in Ruhani Anneliği”¹

Bu makalede amacımız, Kur'an'da Hz. Meryem kıssasının Hicaz'daki Hz. Meryem kültü ile özdeşleştirme çabaları bir yana² teolojik düzlemde hareketle Katolik Meryem teolojisinde ortaya çıkan “onun beşeriyetine” ve “onun ruhaniyetine” ait olan yönleri Kur'an-ı Kerim'deki Hz. Meryem anlatımıyla mukayese etmeye çalışacağız.

Kur'an-ı Kerim ve Katolik Öğretilerinde Meryem'in Beşeri Şahsiyeti

a. Meryem'in Bakireliği ve Hamileliği

İsa Mesih'in annesi Meryem'in bakireliği konusunda Katolik teolojisi, çoklu bir bakış açısı sunar; mesela Kilise Babaları Aziz Ambrose (ö. 397) ve Aziz Augustine (ö. 430)'un savundu-

ğu fikre göre Meryem'in bekareti, İsa Mesih'e hamile kalmadan önce (ante partum), doğum esnasında (in partum) ve doğum sonrası (post partum) şeklinde olmak üzere üç safhada da korunup sürmüştür.³ Buna paralel olarak XIX. yüzyılın sonunda modernist pozitivist akımların tehdidi altında toplanan I. Vatikan Konsili ise İsa'nın doğumuyla Meryem'in bakireliğini kaybetmediğini açıkça belirtmiştir. Sonuçta Katolik Meryem teolojisine göre Meryem, “bakireler bakiresi” ve “tüm ideal bekaretlerin sembolü” olarak Kutsal Ruh'un eylemi yoluyla bekareti kaybolmadan Oğluna hamile kalmış ve onu doğurmuştur. Zaten Kutsal bekaret aynı zamanda analogik olarak Yahudi- Hıristiyan geleneğinde Tanrı'ya safiyane adanmışlığı ve O'na derinden iman etmeyi anlatır. Söz gelişi Eski Ahit geleneğinde Tanrı ile beraber olmak bekareti ve iman dolu olmayı ima ettiğinden İsrail, asla “batıl ilahlara kendini teslim eden iffetsiz bir gelin” olmamıştır. Dolayısıyla kutsal bekaret, saf inanç sahibi olmak anlamında iken inkar ise doğru yoldan sapmak anlamında iffetsiz ve zinakar olmak anlamına geliyordu.⁴ IX. Pius tarafından 1854 yılında Meryem'in günahsızlığı ve asli suçtan tamamen uzak olduğu (Immaculate Conception) ilan edildikten sonra aynı papanın kaleminden Ineffabilis Deus (Boş Yere Ağza Alınmayan Tanrı) adıyla yayımlanan dokümanda bir adım daha ileri gidilerek İsa Mesih'in, hem Peder Tanrı'nın hem de Kutsal Bakirenin ortak ve eşsiz oğulları olduğu ve bu kararlılığı doğrudan Hz. Meryem'den aldığı (öyle olsun!) vurgulanır.⁵

Katolik öğretisine göre Hz. Meryem'in mükemmel günahsızlığı, günahattan yoksun olmanın da ötesinde önemli yöne işaret eder; ahlaki açıdan her türlü kusurdan azade olmak ve günah işleme kabiliyetinden yoksun olmak.

Sonuçta Hz. Meryem'in lekesiz hamile kalması Katoliklere göre eşsiz ve özel bir imtiyaz olup ilahi lütfu doğrudan malik olmak demektir. Dolayısıyla Hz. Meryem'e biçilen ilahi kaza ve kader onun lütuf ile dolu olduğunu açıkça göstermektedir.⁶ Kur'an-ı Kerim'in bu öğretilere yönelik atıfları ilgi çekicidir; (Allah), iffetini/ namusunu/genital organını koruyan ve bizim de kendisine ruhumuzdan üflediğimiz Rabbinin kelimelerini ve kitaplarını doğrulayan İmran kızı Meryem'i de "örnek" gösterdi. (Tahrim, 66/ 12). Bu ayetten anlıyoruz ki kutsal bekaret konusunda Kur'an-ı Kerim de hem maddi açıdan genital organın korunmuşluğunu zikretmiş hem de manevi açıdan onun iman modelliğine vurgu yapmıştır.

b. Meryem'in Seçilmişliği

Katolik teolojisine göre Meryem, ilahi kader ve lütuf ile seçilmiş olup çok derin boyutlarıyla Tanrının kurtuluş planına doğrudan katkı sağlamaktadır. Onun sahip olduğu bu seçilmişlik özelliği sebebiyle Katolik Kilisesi kani olmuştur ki Meryem, evrensel İsa Mesih'te ifa olunan kurtuluşa tüm Adem oğullarını dahil etmek için azami çaba göstermektedir. Bu yüzden Meryem de mükemmel bir kurtarıcı sayılmaktadır.⁷

Kur'an ise seçilme kavramı için aynı ayet içinde bizzat Allah tarafından icra edilen bir eylem olarak "istafa" fiilini iki kez kullanır. "...Ey Meryem Allah seni seçti/İstafaki, seni tertemiz kıldı/ve tahharaki ve seni alemlerdeki kadınlarına üstün kıldı /İstafaki". (Al-i İmran, 3/42.) Bu ayete göre Hz. Meryem'in seçilmişliği çok boyutlu olarak öne çıkar; "İstafa", süzülüp çıkarma, seçkin kılma anlamında Hz. Meryem'in İsa'nın annesi olarak bakire doğum için seçilmesini yani onun özel ve önemli bir görev için seçilmesini ifade eder. Yine bu seçilme tahharaki fiiliyle desteklenerek bakire doğum konusunda Hz. Meryem'in tüm kötülüklerden arındırıldığını bilhassa Yahudilerin iftiralarından uzak olduğunu belirgin bir şekilde ortaya koyar. Nitekim müfessirlere göre de "seçilmek" fiilinin iki anlamı vardır; Hz. Meryem'in bütün kadınlar için bir model oluşu ve kötü sıfatlardan arındırılıp övgüye layık özelliklerle donatılması.⁸

Sonuçta müfessirlere göre Hz. Meryem, bizzat Allah tarafından seçilmiş soylu ve iffetli biri idi. İsa'ya anne olması hasebiyle de ayrı bir yere sahipti. Onun, sahip olduğu bu mümtaz yere ulaşması vehbi olduğu kadar ahlaki faziletinin de bir sonucudur. Çünkü o, daima ibadet ve zikirle meşgul olarak, Rabbi'nin huzurundan ayrılmayarak, iffetini koruyarak, Beyt-i Makdis'te dua ederek, secdelere kapanarak, namaz kılarak ve namaz kılan salihlerle bir arada bulunarak tam bir ahlaki kemale ermişti.

c. Meryem'in Korunmuşluğu

Katolik teolojisine göre İsa Mesih gibi annesi de asli günahdan müstağnidir. Zira o, "doğüstüne çıkarılmış bir kadın" olarak günahkar değildir. Öyle ki Meryem bu yönüyle günahın objesi olmamıştır. Hatta Meryem, tüm mazur görülebilir küçük ve şahsi günah-

lardan da azade olarak ve mükemmel bir akıl lütfuyla bezenmiş olarak kendini korumayı bilmiş ve bununla şan şeref içinde bulunmaktadır. Bu özelliğiyle Meryem azizliğe, masumiyete ve tüm azizlerin üzerindeki bir yüceliğe sahip olmuştur. Katolik Kilisesi bile benzeştiği Meryem'deki bu özellikler sayesinde mükemmelliğe sahip olmuştur.¹⁰

Buradan hareketle Katolik öğretisine göre Hz. Meryem'in mükemmel günahsızlığı, günahattan yoksun olmanın da ötesinde önemli yöne işaret eder; ahlaki açıdan her türlü kusurdan azade olmak ve günah işleme kabiliyetinden yoksun olmak. Bu yönüyle Meryem'in günahkar olmayışı mutlak ve bazı faktörlerin doğal bir neticesidir; söz gelişi onun her türlü şeytani saldırıdan azade olması (concupiscence) yeterli bir faktördür. Yine melekler, günahkar Adem'in zayıflığından azade olmalarına rağmen hala Tanrı'ya karşı isyana muktedirler.

Bunlara ilave olarak iki diğer özellik Hz. Meryem'i mükemmel olarak günahlardan korumuştur; birincisi onun sürekli olarak Tanrı bilincine sahip olması ve onun huzurunda yaşaması ikincisi ise onun özel ve olağanüstü lütuflara sahip olmasıdır. Bu donatılarla Meryem, kendi zihninde irade, şefkat, şevk dolu güçlerini harmanlamayı başarmış ve gerçek iyilik ve mutluluğun Tanrı'nın iradesiyle bütünleşmek yoluyla ortaya çıkacağını anlamıştır.¹¹

Sonuç olarak Katolik teolojisine göre Hz. Meryem'in günahsızlığı içgüdüsel olarak günah işlemez anlamına gelmez aksine onun lekesiz ve günahsız hamile kalmasının verdiği ilahi lütuf ve ilahi anneliği gibi faktörler sebebiyle beşeri günahlar onun hayatında imkansız hale dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle o, ilahi kaderin bir sonucu olarak tüm kişisel günahlardan ve diğer kusurlardan azade olmakla kalmamış aynı zamanda gö-

nülsüz olarak işlenen tüm ahlaki suçlardan da beri olmuştur. Bunlara ilave olarak Meryem, Tanrı Oğlu İsa Mesih ile olan annelik ilişkisi konusunda tüm fizyolojik ve biyolojik anneliğin de ötesindedir. Bu yönüyle Meryem kutsal teslis içinde olmasa da bu üçlemeyle doğaüstü, kutsanmış bir birlik içinde olarak en yüksek ve en içten bir yakınlık ve ilişki içinde faaliyet gösterir. Hatta Katolik Kilisesine göre Meryem'in üç uknum ile olan ilişkisi şunu gerektirir; Tanrı, zorunlu olarak, kendi annesine her türlü günahsızlık lütfunu bahşetmiştir.¹²

Bu öğretilere karşılık Kur'an, Hz. Meryem'in korunmuşluğu konusunda üç boyutlu bir yaklaşıma sahiptir:

Birinci olarak Hz. Meryem'in annesi günahlardan "şeytanın şerrinden koruması" için Allah'a yakarır: "... Ya Rabbi! Kız doğurdum. Erkek, kız gibi değildir, ben ona 'Meryem' adını verdim, ben onu da soyunu da, kovulmuş Şeytan'dan senin himayene bırakıyorum" dedi, bunun üzerine rabbi ona hüsnükabul gösterdi"... (Ali İmran, 3/36-37). Bu tür korunmuşluk, Allah yoluna adanan çocuğun şeytana uyup günah işlememesi ve iffet sahibi olmasını göstermektedir. Nitekim Allah da onun bu duasını kabul etmiş ve şeytanın şerrinden koruyacağını garanti altına almıştır.¹³

İkinci olarak Kur'an aynı zamanda onun korunmuşluğunu "Hz. Zekeriyaya'nın himayesinde görür"; "... güzel bir kabulle karşıladı, onu güzel bir bitki gibi yetiştirdi; onu Zekeriyaya'nın himayesine bıraktı" (Al-i İmran, 3/37). Bu boyutuyla Kur'an, Hz. Meryem'in korunmuşluğunu eşeysiz üreyen güzel bir bitki hassasiyeti içinde ve bahşedilen nimetler çerçevesinde ahlaken özel bir eğitim ve güzel bir terbiye ile samimiyet, doğruluk, istikamet, namus ve Allah'a itaat anlamında yaşadığı olgunluk ve süreci olarak görmemizi ister.¹⁴

Üçüncü olarak Kur'an onun ilahi korunmuşluğunu, onu ruhbanlardan ve dış alemde soyutlayarak sadece kendisi rızık vererek de destekler. Mesela Hz. Zekeriyaya Hz. Meryem'in yanına mihraba her girdiğinde onun yanında bir başka rızık bulur.¹⁵

Kur'an-ı Kerim ve Meryem'in Ruhaniyetine Dair Katolik Öğretiler

a. Meryem'in Kutsallığı

Katolik teolojisine göre olağanüstü bir vasıf olarak "kutsallık", Tanrı ile aşkın bir birlikteliği ve Tanrı'nın iradesine boyun eğerek ona teslim olmayı ima eder.¹⁶ Bu suretle kişi, fazilete sahip olurken günahattan azade olur. Meryem de günahattan azade olmuş ve ilahi nimetlere, fazilet ve maddi hediyelere gark olmuştur. Mesela Cebrail, Hz. Meryem'in huzuruna girince bu ilahi nimetleri ikrar etmişti (Luka, 1/28).¹⁷ Kur'an, bu nimetleri açık bir dille şöyle ifade eder "...Zekeriyaya ne zaman onun yanına mabede girse yanında bir rızık bulurdu. Ona şöyle derdi; Ey Meryem bu nereden? O da: "Rabbimin katından" diye cevap verirdi. Allah dilediğini "hesapsız rızıklandırır" (Al-i İmran, 3/37).

Modern dönemde Roma Katolik Kilisesi bu nimetleri maddi yönden çok teolojik olarak değerlendirmeye başlamıştır; mesela Papa IX. Pius, 8 Aralık 1854 tarihinde yayımladığı Ineffabilis Deus adlı fermanında Meryem'in, göze çarpan bir güzellik ve mükemmellik sahibi olarak Tanrının altında hiçbir kimsenin gösteremediği tam bir masumiyet ve kutsallık izhar etmiştir. Böylece ona göre Meryem'e bahşedilen bu ilahi nimet ve lütuflar maddi değil, günahattan azade olmak, mutlak güzellik ve mükemmeliğe ulaşmak, tam bir masumiyet ve kutsallık sahibi olarak hiç kimseye nasip olmayan bir üstünlüğe sahip olmaktır.¹⁸ Burada hemen belirtelim ki Kur'an Hz. Meryem'e bahşedilen üs-

“ Katoliklere göre Meryem’in bilgisiyle ilgili muhtemel şu temel kanaatlere ulaşılabilir; İsa’ya doğuma müjdelendiği sırada elde ettiği İsa’nın tanrılığına dair bilgi ile teskin olması büyük olasılıktır. Zira Katoliklere göre Kutsal metinler, hamile kalma esnasında Meryem’in İsa Mesih’in uluhiyeti konusunda bizzat Tanrı tarafından bilgilendirildiğini ima ederler. ”

tünlüğü “tüm alemlerin kadınlarının üstünde olmak” şeklinde önceden açıkça vurgulamıştı (Al-i İmran, 3/42).

Sonuçta Kur’an-ı Kerim’in aksine modern Katolik öğretisine göre Meryem’in kutsallığı, ruhani nimetlere gark olarak Kutsal Üçleme ile doğaüstü, kutsanmış, içten bir yakınlık ve ilişki şeklinde olup¹⁹ tedricen gelişmiş bir meseledir. Mesela ilk önceleri onun hata yaptığını savunanlar bile olmuştur. Söz gelişi Aziz Ireneous, Cana’da onun isteğinde çok ısrar etmesini, Aziz Chrysostom ise Matta 12/46’dan hareketle onun aşırı gurura kapılmasını ayıp olarak görmüştür. Hatta Aziz Origen, Haça gerilme anında onun şüphesini öne çıkarmıştı. Ancak daha sonraki asırlarda onun her türlü günahattan arınmış olduğu öğretisi güçlenmiş ve nihayet Efes Konsilinde (431) ilahi anneliği tam olarak tanımlanmıştır.²⁰

b.Meryem’in Sonsuz Bilgisi

Katolik ilahiyatında Meryem’in gizemi, bir inanç gizemi olarak bu hayatta insan zihninin kavramasının ötesindedir.²¹ Buna göre Meryem’in aşkın bilgisi de hiç kimse tarafından nüfuz edilemeyecek bir bilgidir. Göğe yükselmesinden sonra Meryem, bazı insanlara görülebilen gizemli vizyonlara sahiptir. Dahası o, bilinebilen tüm şeyleri bilmez; çünkü böyle bir bilgi sadece Tanrı’da bulunan sonsuz akli

çağırıştırır. Meryem’in vizyonundaki yoğunluk ve boyutlar gene de İsa Mesih’in beşer hakkındaki bilgisine kıyasla ikincil sıradadır. Meryem bu halile diğer tüm insanlardan daha fazla takdis edilmiş vizyona sahiptir. Biraz daha somut olarak ifade edersek; Katoliklere göre Meryem, yeryüzünde yaşarken doğal aklın güçlerini kullanmıştır; söz gelişi o, cehalet duygusuna sahip değildi zira cehalet, asli günahın doğal bir neticesidir. Meryem ise bu kusurdan korunmuştur. Ancak Meryem, atomun yapısı veya hastalıkların doğası hakkında bir bilgiye sahip değildi zira bu gibi bilgiler doğrudan onun Tanrı Annesi veya mutlak aracı oluşuyla ilintili değildir.²²

Sonuçta Katoliklere göre Meryem’in bilgisiyle ilgili muhtemel şu temel kanaatlere ulaşılabilir; İsa’ya doğuma müjdelendiği sırada elde ettiği İsa’nın tanrılığına dair bilgi ile teskin olması büyük olasılıktır. Zira Katoliklere göre Kutsal metinler, hamile kalma esnasında Meryem’in İsa Mesih’in uluhiyeti konusunda bizzat Tanrı tarafından bilgilendirildiğini ima ederler. Hatta Aziz Thomas (Summa theologiae, 3a, 30.1) ve Papa XII Pius, Mystici corporis adlı ansikliğinde ilan eder ki Hz. Meryem, tüm insanlığı temsil eden biri olarak Tanrı Oğlu ile insan doğası arasındaki manevi evliliğe rıza göstermiş ve Oğlu’nun uluhiyeti hak-

kında bilgiye ihtiyaç duymuş ve bu bilgi Tanrı tarafından karşılanmıştır.²³

Kur’an-ı Kerim ise Hz. Meryem’in Allah tarafından bilgilendirilmesini kulluk ve beşeriyet bağlamında daha özgün hale dönüştürür. Bu bağlamda iki boyut dikkat çeker;

Birinci boyutta Allah, Hz. Meryem’e oğlu İsa hakkında onun uluhiyeti değil beşeriyeti ve peygamberliği hakkındaki bilgilerle donatmıştır;

“O (melek) ise şöyle demişti; Ben sana tertemiz bir oğlan çocuğu başışlamak için Rabbinin bir elçisiyim (Meryemi 19/19). “... ancak rabbın buyurdu ki O bana kolaydır biz onu insanlara bir delil ve kendimizden bir rahmet kılacağız.... (Meryem, 19/21).

“Ey Meryem Allah seni kendisinden bir kelimeyle müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir. Dünyada da ahrette de itibarlı ve Allaha yakın kılınanlardır. O hem beşikte hem de yetişkinlikte insanlarla konuşacak ve Salih kişilerden olacak. Dedi ki rabbim bana bir erkek eli değmediği hal de nasıl çocuğum olur? .... Ona yazmayı, hikmeti, Tevrat’ı ve incili öğretecek”.... (Al-i İmran, 3/45-51).

İkinci boyutta ise Hz. Meryem aynı zamanda kul olma konusunda da bilgilendirilmektedir;

“Ve Ey Meryem, rabbine ibadet et; secdeye kapan, huzurunda eğilenlerle birlikte sen de ruku et.” (Al-i İmran, 3/43)

Üçüncü boyutta ise Allah, Hz. Meryem’e Hz. İsa’yı olağanüstü bir yolla yaratma iradesine kuşku ile bakma sonucunu doğuran her türlü bilgi, iftira ve yorumun yanlışlığını kesin bir şekilde ortaya koyarak gelecekle ilgili bilgileri Hz. Meryem’e bahşetmiştir; 24

... “İşte o zaman altından ona bir ses seslenmiş ve demişti ki Üzülme, Rabbin altındakini şerefli kıldı.... Ye iç; gözün aydın olsun. Eğer insanlardan birini göreceksin olursan de ki; Ben Rah-

man'a oruç adadım. Bu yüzden bu gün hiçbir insanla konuşmayacağım.” (Meryem, 19/24 ve 26).

c. “Tanrı Doğuran” (Theotokos/Dei Genitrix) veya “Tanrı'nın Annesi” (Mater Dei) Olarak Meryem

Roma Katolik Kilisesi “ete kemiğe bürünen İlahi Kelam olarak İsa Mesih'in annesi” şeklinde sunduğu Meryem'le ilgili geleneksel öğretilerini güncelleyerek korumaktadır. Hatta II. Vatikan Konsili ve sonrasındaki Katolik teolojisi daha karmaşık bir Meryem öğretisi sunar. Mesela Lumen Gentium adlı konsil vesikasının 8. Bölümü bu konuda en son anlayışları sunar; özellikle vesikanın “Mesih'in ve Kilise'nin Gizemindeki Kutsal Bakire Meryem: Tanrı Annesi” başlığı altında devrin kilise babaları, Meryem'i hem Oğlu ile (Christocentric Mariology) hem de İsa'nın mistik bedeniyle (Ecclesiotypical Mariology) çok yakın ilişki içinde anlamaya çabalarlar. Böylece Katolik Kilisesi Meryem'in kurtuluş planındaki rolüne vurgu yapar ve bu yönüyle Tanrı ile aynı kandan olan Meryem'in, Kilisenin arketipi olduğunu ve Kilise ile Meryem'in analojik açıdan birbirine özdeş olduğuna vurgu yapmaya başlar.²⁵

Bu Katolik öğretilere karşın Kur'an, Hz. Meryem'in Tanrı annesi oluşuna dolaylı olarak iki yönden yanıt verir;

Birincisi Kur'an, Allah'ın oğlu olamayacağını özellikle zikreder;

“Allah için çocuk edinmek olacak şey değildir. O bundan münezzehtir”... (Meryem, 19/35)

“O, doğurmamıştır, doğrulmamıştır.” (İhlas, 112/3)

İkincisi Kur'an'a göre Hz. İsa, kendisi gibi beşer olan Hz. Meryem'in oğlu olup Hz. Meryem de İsa Mesih'in anasıdır;

“Meryem oğlu Mesih sadece bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip gitmişti. Anası da dosdoğru bir kadındı. İkisi de yemek yerlerdi...” (Maide, 5/75)

d. Tüm İlahi Lütufların Aracısı (Mediatrice) Oluşu ve Buna Bağlı Olarak Eş-Kurtarıcı (Coredemptrix) ve Lütufların Dağıtıcısı Oluşu

Katolik öğretilerine göre Meryem'in aracılık rolü, Oğlu İsa'nın kurtarıcı misyonuna sağladığı önemli katkılarla belirginleşir. Söz gelişi Katolik teolojisine göre aracılık unvanına Meryem şu üç sebeple hakketmektedir;

Birincisi Meryem'in ontolojik aracılığıdır; yani onun theotokos oluşu ve ilahi lütuflarla donatılması sebebiyle Yaratıcı ile yaratıklar arasındaki varlıklar hiyerarşisinde elde ettiği kaçınılmaz aracılıktır.

İkincisi Meryem'in uzlaştırıcı aracılığı yani yeryüzündeki hayatı sırasında kurtarıcı İsa Mesih'i doğurup dünyaya getirmek suretiyle Tanrı ile insanlar arasında gerçekleşen uzlaşıya sağladığı hayati katkısıdır.

Üçüncü ve son olarak Meryem'in göğe yükseldikten sonra Tanrı'nın, tüm çocukları için bahşettiği lütuflara erişmeleri için sahip olduğu üstün şefaet yetisine dayalı aracılığıdır. Ancak gene de Katolik teologlar, Meryem'in sahip olduğu aracılığın özü itibarıyla Hz. İsa'nın aracılığından farklı olduğunu düşünürler. Daha açık ifadeyle İsa'nın aracılığı, birincil, kendi kendine yeten, mutlak olarak insanların kurtuluşu için gerekli iken Meryem'in aracılığı ise ikincil, tamamen İsa'nın kine bağımlı ve sadece hipotetik açıdan gereklidir. Bununla beraber Meryem'in sahip olduğu aracılık rolü, diğer insanlarınkinden (mesela azizler, rahiplerinkinden) de üstün ve farklıdır. Çünkü azizlerin ve rahiplerin

aracılığı özel ve fiili lütuflarda kısmen etkili iken Meryem'in sahip olduğu aracılık evrensel ve İsa'ya bağlı çalışmaktadır.²⁶

Buna ilave olarak Katolik teolojisine göre kutsal hanımefendinin eş kurtarıcı oluşu aracılığına bağlı gelişmiştir. Katolik teolojisinin bu anlayışı için ön çıkarttığı kelime “eş kurtarıcı (co-redemptrix) unvanıdır. Bu unvan, XIV. Yüzyılın sonuna doğru Katolik literatürüne girmiştir. Sonraki dönemlerdeki papalık vesikalarında bu sıfat kullanılmış (söz gelişi Acta Sanctae Sedis 41 (1908) 409; Acta Apostolicae Sedis 5 (1913) 364; 6 (1914) 108) ve böylece meşruluğu sorgulanmamıştır. Bu sıfatın anlamı konusunda Katolik teolojisinde üç farklı grup mevcuttur;

1. Gruptakiler; bu gruptakiler iddia ederler ki Meryem, kurtarıcı İsa Mesih'in gelişini mümkün kılmayı isteyerek ve bilerek objektif açıdan kurtuluşa katkı sağlamıştır. Bu gruptaki teologlara göre Meryem, çile ve acılar çekerek kendi hayatı boyunca insanların kurtuluşu adına çok şeyler elde etti ama bu acılar ve çileler kurtuluşu getirmek için yeterli olmadı sadece onu insanlar için uygun hale dönüştürdü.

2. Gruptakiler: ikinci görüşe göre İsa Mesih, tek başına tüm insanlık için kurtarıcı oldu ama bununla beraber Hz. Meryem, biricik oğlunun haça gerilmesine rıza göstererek haç teolojisinin etkilerini yani meyveleri kabul etmekle kurtuluş planına büyük katkılar sağladı.

3. Gruptakiler: bu gruba göre Kutsal Hanımefendi, şeklen eş-kurtarıcıdır; zira o, doğrudan ve hemen kurtuluş sürecine katkı sağladı. Bu görüşe göre Mesih ve Hz. Meryem, tüm insanlık için insanların tamamını onarmakla tek ve biricik kurtuluş prensibi inşa ettiler.²⁷

Katolik inancına göre doğrudan Hz. Meryem'e yöneltilen tüm duaları Tanrı kabul edecektir.³¹ Roma litürjisinde Hz. Meryem, birinci zikir dualarında (communicantes) önemli bir yere sahiptir. Tüm inananların manevi annesi olan Hz. Meryem'e yapılan tazim ve hürmetler, onunla ilgili kültleri oluştururlar.

Katolik teologları, Hz. Meryem'in özel olarak oğlu tarafından kurtuluşa eriştirildiğini bunun ise "koruyucu bir kurtuluş" olduğunu İsa Mesih diğer insanları ise "özgürlükçü bir kurtuluş" ile kurtardığını düşünürler. Buna bağlı olarak Katolik Kilisesi, Meryem'i de İsa Mesih'in kurtuluş ortağı ve kurtuluş konusunda insanın mutlak temsilci kabul eder.²⁸ Nitekim papalık öğretilerine göre de Meryem, insanlığı İsa Mesih ile birlikte kurtarmıştır (söz gelişi Papa XV. Benedict, Acta Apostolicae Sedis 10 (1918) 182. 29

Meryem'in ahlaki aracılığına bağlı olarak onun ilahi lütufların fiili dağıtımını yaptığı yani İsa Mesih tarafından elde edilen doğaüstü tüm meziyetlerin bireylere ulaştırılmasında rol oynadığına inanılır. Bu bağlamda Papa XIV. Benedict, Gloriosae Dominae (Rabbin Görkemi)adlı 1748 tarihli bull vesikasında Meryem'i, kendisi yoluyla her aciz faniye ilahi lütuf ve nimetlerin akıtıldığı "göksel bir dereye" benzetir. Yine Papa XII. Pius, Superiore anno adlı 1940 tarihli ensikliğinde ilahi lütufların Meryem yoluyla kazanılmasının Tanrının iradesi olduğunu ifade etmiştir.³⁰

e. Katolik Dünyasında Meryem Hakkındaki Ritüeller

Katolik inancına göre doğrudan Hz. Meryem'e yöneltilen tüm duaları Tanrı kabul edecektir.³¹ Roma litürjisinde Hz. Meryem, birinci zikir dualarında (communicantes) önemli bir yere sahiptir. Tüm inananların

manevi annesi olan Hz. Meryem'e yapılan tazim ve hürmetler, onunla ilgili kültleri oluştururlar.

Bu bağlamda Hz. Meryem ile ilgili üç tür tazim bulunur;

1. Ona Saygı duymak; yani Bakire Meryem'in Tanrı Anne olarak sahip olduğu vakara hürmet etmek.

2. Ona Yakarma; Hz. Meryem'in annelik ve kraliçeliğe dayalı şefaatin-den olayı ondan yardım dilemek

3. Onu Taklit; zahitlik, tesbihatlar gibi Kilise tarafından onaylanan uygulamalar yoluyla Hz. Meryem'e adalarda bulunmak.³²

Katolik dindarların Meryem'e adamasını güçlendiren ilgili liturjik kültler açık bir şekilde V. Asrın ortalarında ortaya çıkmış ve yavaş yavaş gelişerek VII. Asrın sonlarında hız kazanmıştır. Bu bayramların temel hedefi, kesin bir imanla inanmak ki Hz. Meryem, kendisi aracılığıyla Kutsal Kurtarıcı olan İsa'nın insanlığa bahşedildiği bir kadındır. Bu bağlamda Hz. Meryem'e yapılan adalar daha önceleri Mısır'da III. Asırda yapıyordu. Hz. Meryem'in göklere yükseldiği (asumption) öğretisi nedeniyle hiçbir kilise ona ait bir türbeden bahsetmiyordu. Zira o dönemlerde azizlere saygı ve adama, kendi türbelerinde bizzat ortaya çıkmıştı. 1969 yılında yeniden gözden geçirilen Roma Katolik Kilisesi litürji takviminde Hz. Meryem ile ilgili 13 bayram bulunur. Tanrı'nın Annesi Meryem (1 Ocak), Lekesiz Ha-

mile Kalma (8 Aralık), Göklere Yükselmesi (15 Ağustos), Hz. Meryem'in Doğumu (8 Eylül), Hz. Meryem'i Ziyaret (31 Mayıs), Hz. Meryem'in Kraliçeliği (22 Ağustos), Elemler Sahibi Leydimiz (15 Eylül), Rosario Sahibi Leydimiz (7 Ekim), Meryem'in Lekesiz Kalbi (Pentakost Bayramından sonraki cumartesi), Carmel Dağındaki Meryem (16 Temmuz), Büyük Aziz Meryem'e Adama (Ağustos). Bunlara ilave olarak Roma Katolik takviminde her cumartesi gününü zorunlu olmadan Meryem'e adama günü olarak kutlanmasını tavsiye etmektedir. Son olarak Roma Ayin Kitabı (Missal), Meryem'e adanmış olan yedi adet ayin formülü tesis ederek kilisedeki kutlamalara katkı sağlamıştır.³³

Böylece açıkça görüldüğü gibi Meryem hakkında Katolik dünyasındaki ritüeller, Kur'an'ın genel mantığı içinde sıradan bir saygının da ötesinde bir adama ve bir ilah tapımına /kültüne dönüştürüldüğü izlenimi vermektedir.³⁴ Bu bağlamda Kur'an, Meryem'in ilahlaştırılmasına götürecek adama, bayram, kült, litürji gibi her yolu tıkamaktadır;

"Hani Allah: Ey Meryem oğlu İsa! Sen mi insanlara: Beni ve annemi Allah'tan başka iki tanrı olarak benimseyin" dedin? Diyecek, İsa: "Seni tenzih ederim, hak olmayan sözü söylemek bana yaraşmaz..." diyecektir. (Maide, 5/116).

"Meryem oğlu İsa sadece bir resuldür, - Ondan önce de resuller geçmiştir.

Onun annesi de dosdoğrudur, her ikisi de yemek yerlerdi". (Maide, 5/75).

Sonuç

Hız. Meryem, hayatı (özellikle doğumu) Kur'an-ı Kerim'de Yeni Ahit'ten daha ayrıntılı olarak anlatılan bir kadındır. Dahası ismi Kur'an'da açıkça zikredilen tek kadın olan Hız. Meryem için verilen sıfat ve meziyetler, ona Katolik tarihinde verilen ve külte dönüşmeye müsait unvanlarla rekabet edebilir dozda tevhit eksenli olarak şöyle sıralanır; "mucize/ayet" (Müminun, 23/50), "iffetini koruyan", "Rabbinin Sözlerini tasdik eden" ve "itaatkar edenlerden" (Tahrim, 66/12), "rahmindeyken Mabede adanan" (Al-i İmran, 3/36), "Allah tarafından hizmeti kabul edilen" (Al-i İmran, 3/37), "Mihrab'ta rızıklandırılan" (Al-i İmran, 3/37), "seçilmiş" (Al-i İmran, 3/42), "temizlenmiş olan" (Al-i İmran, 3/42), "doğru kadın" (Maide, 5/75), "bütün kadınların üzerinde yüceltilmiş" (Al-i İmran, 3/42).

Buna ilave olarak Hıristiyanların iddia ettiği gibi Kur'an-ı Kerim'de Hız. Meryem'in teslisin unsuru olarak sunulmadığı açıktır. Zira Kur'an, kendi tevhit örgüsü içerisinde içinde Hız. İsa'nın iyi anlaşılması için Hız. Meryem'in hayatının ve rolünün de ortaya çıkarılmasını hedeflemektedir. Buna karşın Katolik Kilisesi de Hız. Meryem'i Teslis'in unsuru olarak değil doğrudan Teslis'in bir unsuru olan İsa'nın Tanrı oluşuyla bağlantılı olarak değerlendirmekte; buna bağlı olarak Meryem'e atfedilebilecek herhangi bir günahın doğrudan Mesih'in eşsiz kutsallığına leke getireceği endişesini taşımaktadır.

Neticede müslümanlara göre Hız. Meryem hakkında Katolik teolojisindeki öğretiler, bir ilah kültüne dönüşme izlenimi vermektedir. Zira Kur'an'ın genel bütünlüğü içinde ortaya konulan tevhit, her türlü şaibeden

uzak, halis ve arındırılmış bir monoteizmdir. Kur'an, kendi tevhit anlayışında politeizm ile monoteizm arasında çok ince bir çizgi bulunduğunu ortaya çıkarır şöyle ki insanın soyut ve kişilik dışı heva ve hevesinin peşine düşmesi veya Hıristiyan ruhbanların rab edinilmesi bile bu kapsamda tanrılaştırma sürecidir. Kur'an aslında Hız. Meryem'i teslis içinde göstermez. Bunun yerine Kur'an, Hız. Meryem gibi bir kadının tanrılaştırılmasını öne çıkarmaktadır. Hız. Meryem'in teslise dahil edilmesi, başka bir şeydir onun ilahlaştırılmasına vurgu başka bir şeydir.

Dolayısıyla Katolik inancının Meryem'e verdiği tüm bu unvanlar, ona yapılan adamalar, bayramlar, kiliselerdeki resmi ritüeller, yönelimler, onun heykelinin önünde huşu ile eğilerek dua etmek, onun ruh ve bedeniyle diri, dünyada hazır ve icraat içinde olduğuna inanmak, Kur'an'ın öne çıkardığı tevhit öğretisine göre onun ilahlaştırılması için yeter sebeplerdendir.

- 1 Bu tür kullanımlar konusunda geniş bilgi için; Raimondo Spiazzi, , Genova-Milano 1957, 5- 100;Konrad Algermissen, Regensburg 1967, 10- 70; Carl E. Braaten and Robert W. Jenson, "Preface", , Cambridge 2004, VII- XV;Konrad Algermissen, Regensburg 1967, 10- 70.
- 2 İbn Hazm, İbn Teymiyye gibi İslam kelimcülerinden hareketle E. Gibbon, Joseph Pohle gibi bazı oryantalistler, Kur'an'da anlatılan Meryem kıssası ile V. Asırda Arabistan'da doğup sonraki asırlarda yavaş yavaş ortadan kalkan adındaki Hıristiyan fırkasının Meryem anlayışını özdeşleştirmeye çabalamışlardır. Geniş bilgi için Hasan Tefvik Marulcu, "Hıristiyanların Hız. Meryem'e Tanrı İsnadı:Müslüman Kelamı Açısından Bir Değerlendirme", , 1/24(2010), 63.
- 3 E. R. Carroll- F. M. Jelly, "Mariology", , ed. Berard L. Marthaler, Detroit- New York 2003, c. IX, 169.
- 4 F. M. Jelly, "Mary and The Church", , ed. Berard L. Marthaler, Detroit- New York 2003, c. IX, 255- 256.
- 5 Enchridion Symbolorum, 999.
- 6 J. F. Murphy, "Mary, Blessed Virgin, II (In Theology)", , ed. Berard L. Marthaler,

Detroit- New York 2003, c. IX, 250.

- 7 Enchridion Symbolorum, 122- 123.
- 8 , heyet, c. I, Ankara 2007, 544.
- 9 Elmalılı Hamdi Yazır, , İstanbul ts., c. II, 1097.
- 10 Enchridion Symbolorum, 123.
- 11 J. F. Murphy, "Mary, Blessed Virgin, II (In Theology)", 250.
- 12 J. F. Murphy, "Mary, Blessed Virgin, II (In Theology)", 250- 251.
- 13 , heyet, c. I, Ankara 2007, 549- 550.
- 14 Mehmet Okuyan, 137.
- 15 , heyet, c. I, Ankara 2007, 550- 551.
- 16 Kyriaki Karidoyanes, FitzgGerald, "Mary The Theotokos and Call to Holiness", ed. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson, Cambridge 2004; 100-122.
- 17 J. F. Murphy, "Mary, Blessed Virgin, II (In Theology)", 249- 250.
- 18 Enchridion Symbolorum, 999.
- 19 Murphy, "Mary, Blessed Virgin, II (In Theology)", 251.
- 20 Enchridion Symbolorum, 251.
- 21 David S. Yeago, "Presence of Mary in the Msytery of the Church", , ed. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson, Cambridge 2004; 58- 79.
- 22 P.J. Mahoney, "Knowledge of Mary", , ed. Berard L. Marthaler, Detroit- New York 2003, C. IX, 253-254.
- 23 P.J. Mahoney, "Knowledge of Mary", 254.
- 24 , heyet, c. I, Ankara 2007, 576.
- 25 C. O. Voller- F. M. Jelly, "Mary and The Church", , ed. Berard L. Marthaler, Detroit- New York 2003, c. IX, 257.
- 26 J. B. Carol, "Part 4: Mediatrix of All Graces", , ed. Berard L. Marthaler, Detroit- New York 2003, c. IX, 258- 259.
- 27 J. B. Carol, "Part 4: Mediatrix of All Graces", 259.
- 28 J. B. Carol, "Part 4: Mediatrix of All Graces", 260.
- 29 J. B. Carol, "Part 4: Mediatrix of All Graces", 260.
- 30 J. B. Carol, "Part 4: Mediatrix of All Graces", 262.
- 31 Introduction a la Foi Catholique, tr. CH. Elinger, Paris 1968, 599.
- 32 E. R. Carrol, "Mary, Blessed Virgin, Devotion to", , C. IX, 266.
- 33 Jaroslav Pelikan, "Most Generations Shall Call me Blessed: An Essay in Aid of A Grammer of Liturgy", , ed. Carl E. Braaten and Robert W. Jenson, Cambridge 2004; 1-19; P. Rouillard- T. Krosnicki, " Marian Feasts", , C. IX, 157-159.
- 34 Suat Yıldırım, , İstanbul 2010, 432- 434.

Doç. Dr. Kenan HAS
Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Dinler Tarihi Bölümü

Hız. İsa ve Tarihsel Yaşamın Bilgi Kaynakları

“Kuran'da, muhtelif ayetlerde Hz. İsa ve Hz. Meryem'den³⁹ geniş bir şekilde bahsedilmektedir. Özellikle Al-i İmran⁴⁰ suresi ve Meryem Sureleri bu bakımdan ayrı bir öneme sahiptir.

”

“ İsa (as), gerek ruhi ve gerekse bedenî varlığıyla her şeyden önce bir insandır ve o’nu önce bu çerçeve içerisinde düşünme gereği vardır. Maide Suresinde Hz. İsa ve annesinden haber verilirken ‘*ondan önce de (bir çok) peygamber gelip geçmiştir. O’nun annesi, hakikatten asla sapmamış biriydi; ve onların ikisi de (diğer ölümlüler gibi) yemek yerlerdi.*’⁹¹ ifadesine yer verilmekte ve İsa’nın beşer oluşuna altı çizilerek işaret edilmektedir. ”

Hz. İsa, tarihsel bir şahsiyet olarak, yaşamı üzerinde en çok yorum yapılan peygamberlerin başında gelmektedir. Bu konuda geçmişten gelen, günümüzde de devam eden yorumlar bazı nüanslarla veya birbirinden farklı boyutlarla güncelliğini devam ettirmektedir. Hz. İsa hakkında getirilen yorumlar en azından çıkış noktası itibariyle birbirlerinden farklı argümanlar taşımaktadır. Özellikle Hz. İsa’nın Tanrısal yapısı olup olmadığı veya onun sadece bir peygamber oluşu gibi hususlar Hıristiyan ve İslam alimlerini yıllarca karşı karşıya getirmiştir. Yine Hıristiyan dünyasındaki ifadeyle ‘İsa’nın ikinci gelişi’ İslâm dünyasındaki yaygın söylemiyle ‘Nüzûl-ü İsa’¹ konusu başlı başına bir tartışma konusu olmuş ve tarihsel süreç içerisinde tartışılmıştır.

Biz burada, genel bir söylemle dünyanın üçüncü milenyuma girdiği şu dönemde bu tartışmaları bir yana bırakarak doğumunun yaklaşık 3000. yıllarının başlangıcında sadece tarihsel bir şahsiyet olarak Hz. İsa’nın yaşamı ve yeryüzünden ayrılması, diğer bir ifadeyle vefatı hakkındaki görüşleri incelemeye çalışacağız. Hz. İsa’nın hayatı hakkında Hıristiyanlarca Yeni Ahit olarak nitelendirilen İnciller ve İslamiyet’in kutsal kitabı Kuran da konu hakkında verilen bilgileri incelemeye çalışacağız. Ancak konunun Kutsal Kitaplar açısından net bir şekilde ortaya konulması için ‘literal oku-

ma’dan sarf-ı nazar edemeyeceğimizi de belirtmek istiyorum. Meselenin kavramsal alanı içerisinde yer alan iki kelime vardır; İsa ve Mesih.² Ancak özellikle ikinci kelime olan ‘Mesih’e farklı anlamlar yüklenerek bir bakıma İsa’nın ikinci gelişine temel argüman olarak kullanıldığından, Hz. İsa üzerinde getirilen yorumların daha net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle her iki kelimenin açılım ve kullanımına kısaca değinmekte fayda görüyorum.³

İsa; İbranice ve Süryanice kökenli ‘*Yesu*’ kelimesinden Arapçaya İsa şeklinde geçmiş olduğu kabul edilir. ‘*Yesu*’, Yunancaya İesus, Latince’ye de Jesus olarak geçmiştir.

Mesih; Bu kelimenin kökeni hakkında da farklı bilgiler vardır. İbranice ‘*Meşih*’⁴ veya ‘*Ha-Maşih*’den geldiği kabul edilmektedir. Hz. İsa için kullanılan bu kelime, Yunancaya ‘*Christos*’⁵ kelimesiyle tercüme edilmiştir. Kutsal kitaplarda genellikle ‘*O’nun Mesih*’, ‘*Rabbin Mesih*’ vb. isim tamlaması şeklinde kullanıldığı gibi yüksek dereceli papazlar için de kullanıldığı görülmektedir. Çoğunlukla tekil olarak kullanılan bu kelime sadece iki yerde ‘*Benim Mesihlerim*’ şeklinde çoğul olarak ifade edilmiştir.⁶ Ayrıca, Allah tarafından ‘peygamber’ veya ‘*melik*’ olarak gönderildiği kabul edilen kişilere de yine ‘*Mesih*’ tabiri kullanılmıştır.⁷ Özellikle bu kelimenin İsa için kullanımında, İsa’nın düztabanlı oluşu, annesinden yağ ile

mesh edilmiş olarak doğmuş olması, yeryüzünde seyahat etmesi, doğru sözlü olması⁸ gibi nedenlerin olduğu ileri sürülür. Kuran’da 11 yerde görülen bu kelime, tek başına kullanıldığı gibi⁹, İsa kelimesi ile birlikte de kullanılmaktadır.¹⁰ Terim anlamıyla Mesih, Allah tarafından yeryüzüne gönderilecek ve dünyayı hâkimiyeti altına alacak bir peygamber olarak ifade edilebilir.

1. Tarihsel Yaşamın Bilgi Kaynağı

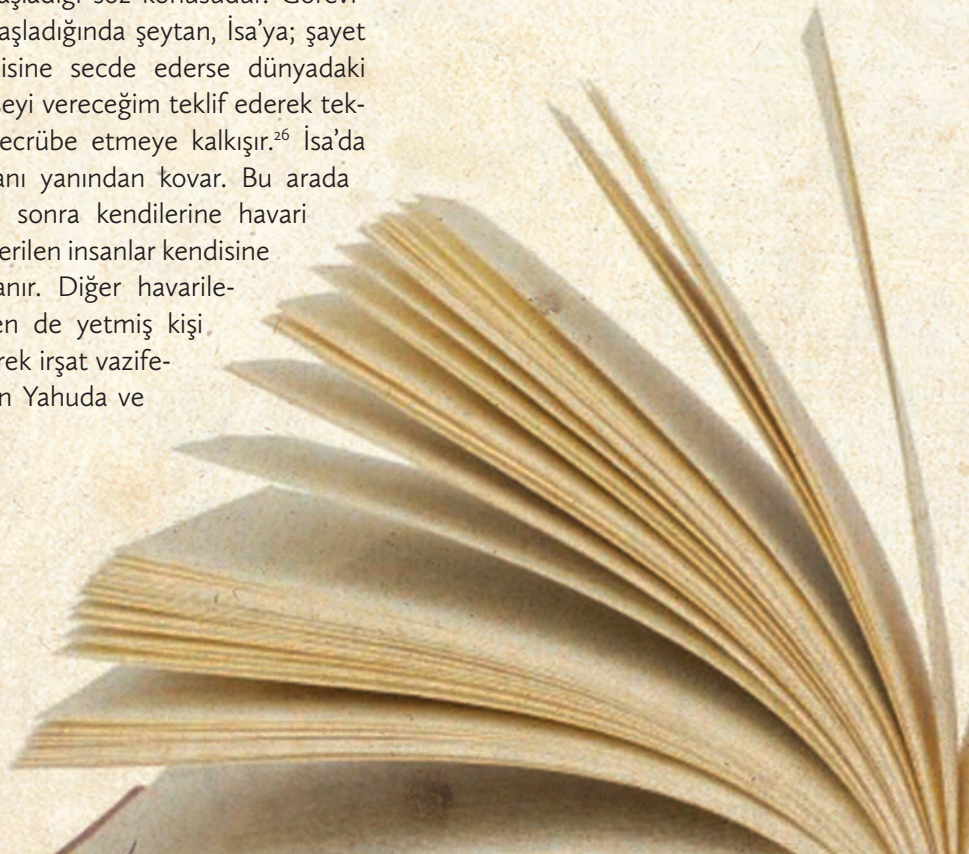
1. İnciller; Hz. İsa’nın yaşamı konusunda bilgi alabileceğimiz en önemli Hıristiyan kaynak günümüzdeki mevcut İncillerdir. Muhteva açısından baktığımızda da zaten İnciller, Hz. İsa’nın hayatını anlatan biyografik bir eser niteliğini taşımaktadır. Ancak bu konuda İnciller arasında dikkat edilmesi gereken çok önemli farklılıklar vardır. Matta ve Luka İncilleri Hz. İsa’nın doğum öncesi yıllarından başlayarak Hz. İsa’nın soy kütüğünü vererek doğum olayını anlatırlar. Teferruatlı olmasa bile çocukluk yıllarından kısaca bahsederler. Buna karşılık Markos ve Yuhanna İncillerinde ise Hz. İsa’nın doğumu veya çocukluk yılları hakkında en küçük bir bilgiye dahi rastlanmamaktadır. Ancak İncillerin hemen hepsinin ortak yönü, Hz. İsa’nın gençlik yıllarından (yaklaşık 12-30 yaşları arası) hiç bahsedilmemiş olmasıdır.¹¹ Biz burada bütün farklılıkları bir yana bırakarak önce İncil metinlerinde geçen İsa’nın hayatı ile ilgili bilgileri vermeye çalışacağız.

Allah, Cebrail'i Galile'nin Nasıra şehrinde bulunan Meryem'e gönderir ve ona; Ruh-u Kudüs'ün kendi varlığına sirayet ederek adının İsa olacağı bir erkek çocuk dünyaya getireceğini müjdeler.¹² Meryem'in nişanlısı olan Yusuf da gördüğü rüya üzerine¹³ onu hamileliğinden itibaren hiç yalnız bırakmaz. Yusuf ve Meryem'in nüfus sayımı için Beytlehem'e¹⁴ gittikleri bir sırada İsa dünyaya gelir.¹⁵ Henüz sekiz günlük iken sünnet edilir¹⁶ ve ona yukarıda bahsettiğimiz melek tarafından 'Kurtarıcı' anlamına gelen 'İsa' adı verilir.¹⁷ İsa'nın doğumundan birkaç gün sonra bazı müneccimler Yahudilerin kralı Mesih'in doğduğunu haber veren yıldızı gördüklerinden yola çıkarak bu yıldızın rehberliğinde çocuğu görmeye gelirler.¹⁸ Bu arada Yahudi kralı Herodes, olanları işitince onları yanma çağırıp çocuk hakkında bilgi alır. Yahudi âlimlere de Mesih'in nerede dünyaya geleceğinin beklendiğini sorar. Onlardan 'Beytlehem' cevabını alınca da müneccimleri oraya gönderip, 'Gidin, o'nu görürseniz bana bildirin ki bende yanına varıp o'na tazim edeyim' der.¹⁹ Fakat o'nun niyeti; tehlikede gördüğü hükümranlığını korumak için İsa'yı ortadan kaldırmaktır. Müneccimler İsa'nın yanma gelip Herodes tarafından verilen hediyeleri sunarlar. Ancak dönüşlerinde İsa'nın yerini Herodes'e haber vermezler. Olaylar bu şekilde gelişirken melek Cebrail, Yusuf a görünerek, 'çocuğu ve annesini alıp Mısır'a hicret etmesini, çünkü kral Herodes'in İsa'yı öldürmeye karar verdiğini' haber verir. Yusuf da bu şekilde hareket eder. Kral Herodes müneccimler tarafından aldatıldığını anlayınca, Beytlehem'de ve bütün sınırları içinde, müneccimlerden iyice öğrendiği zamana göre iki ve daha küçük yaşlardaki bütün

erkek çocukları öldürtür.²⁰ Herodes'in ölümünden sonra İsa ve ailesi tekrar Nasıra'ya yerleşir ve İsa çocukluğunu orada geçirir. Daha sonra Yahudilere vaaz eden ve onları vaftiz etmek için dolaşan Yahya'yı²¹ bulur ve vaftiz olmak istediğini söyler. Bu sırada halk Yahya hakkında 'acaba Mesih midir?' diye düşünmektedir. Yahya onların bu düşüncelerine karşılık, 'Gerçi ben sizi su ile vaftiz ediyorum, fakat benden kudretlisi geliyor ki, o'nun çarıklarının benim çözmeye lâyük değilim..' diyerek vaftiz etme yetkisinin bir anlamda kendisinden çıkıp İsa'ya ait olduğunu belirtir.²² İsa'nın vaftizinden sonra da gökten 'sen benim sevgili oğlumsun, senden razıyım' diyen bir ses iştilir.²³

İsa'nın çölde 40 gün 40 gece oruç tuttuktan sonra bitkin düştüğü bir sırada şeytan tarafından imtihan edildiği²⁴ ve otuz yaşlarında da (tebliğ görevi gereğince)²⁵ halka vaaz etmeye başladığı söz konusudur. Görevine başladığında şeytan, İsa'ya; şayet kendisine secde ederse dünyadaki her şeyi vereceğim teklif ederek tekrar tecrübe etmeye kalkışır.²⁶ İsa'da şeytanı yanından kovar. Bu arada daha sonra kendilerine havari adı verilen insanlar kendisine bağlanır. Diğer havarilerinden de yetmiş kişi seçerek irşat vazifesi için Yahuda ve

Galile bölgesine gönderir. İsa, fırtınayı dindirme²⁷, beş bin kişilik bir topluluğu takdis etmiş olduğu beş ekmek ve iki balıkla doyurma²⁸, körleri,²⁹ sıtmaya tutulanları iyileştirme³⁰, su üzerinde yürüme³¹, kendisinin havarilerinden biri tarafından ihbar edilip yakalattırılacağı ve kırbaçlandıktan sonra öldürüleceğini üç gün sonra da dirileceğini haber vermesi³² vb. gibi birçok mucize gösterir. Bu arada İsa'yı öldürtmek için planlar hazırlanmaktadır. Nitekim havarilerden Yahuda İşkariyot İsa'nın yerini haber vermesiyle İsa yakalanarak halk meclisine getirilir ve haça gerilmesine karar verilir. İsa'nın başına dikenlerden örülü bir taç konularak, elbiseleri çıkartılır ve kırbaçlanarak Golgota (Kafa Kemiği) denilen yere götürülür. Saat 6'dan 9'a kadar bütün dünyaya karan-

lık çöker. İsa, 'Eli, Eli, Lime sebakteni' (Allahım!, Allahım!, beni niçin yalnız bıraktın?)³³ diye haykırır.

J.Jomier İsa'nın bu son anındaki hareketini, umutsuzluk çığı değıl, insanı heyecanlandıran bir sıkıntının ifadesi olarak değerlendirir.³⁴

Daha sonrada sağında ve solunda değişik suçlardan dolayı idama mahkûm olmuş iki suçluyla beraber³⁵ haça gerilir ve ruhunu teslim eder.³⁶ İsa'nın cesedi keten beze sarılıp kayaya oyulmuş bir mezara konur. Üç gün sonra İsa'nın mezarını görmeye gelenler mezar taşının yuvarlanmış ve içinin boş olduğunu görürler. Bir veya iki melek görünerek 'Niçin diriye ölüler arasında arıyorsunuz? O burada değil, kıyam etti' derler.³⁷ İsa, bu dirilmesinden sonra değişik zaman-

larda havarileriyle görüşür ve onları bütün milletleri şakirt etmek ve vaf-tiz etmekle görevlendirir. İsa, bir anlamda onlara son konuşmasını yapar ve onları son kez takdis ederek daha sonra da kendilerinden ayrılır ve göğe kaldırılır. Baba Tanrı'nın sağ tarafına oturur.³⁸

1.2. Kuran-ı Kerim; Kuran'da, muhtelif ayetlerde Hz. İsa ve Hz. Meryem'den³⁹ geniş bir şekilde bahsedilmektedir. Özellikle Al-i İmran⁴⁰ suresi ve Meryem sureleri bu bakımdan ayrı bir öneme sahiptir.

Hz. Meryem daha doğmadan önce annesi tarafından, Allah'a adanır⁴¹ ve henüz anne kamında iken yetim kaldığından dolayı da küçük yaşında yetiştirilmesi için teyzesinin kocası Zekeriya (a.s.)'a verilir. Annesinin adağından dolayı mabette büyüyen Meryem (a.s), Allah-u Teâlâ'nın kontrolünde iffet, fazilet ve şahsiyet timsali olarak yetişir.

Bir gün melekler kendisine; Allah'ın kendisini seçtiğini ve dünyanın diğer kadınlarına nazaran üstün kıldığını bildirerek Rabbi'ne secde etmesini söylerler.⁴² Bu bilgilendirmenin sonucunda da Meryem kendini tamamıyla ibadete verir.

Yine kendini ibadete verdiği bir anda Allah-u Teâlâ tarafından Meryem'e düzgün bir insan suretinde görünen 'Ruh' gönderilir.⁴³ Meryem görmüş olduğu insan şekline 'Ben senden, Rahman'a sığınırım. Eğer Allah'tan korkuyorsan bana dokunma' diyerek o'ndan kaçınmak ister. İnsan suretindeki 'Ruh' ise kendisinin sadece Rabbi'nin elçisi olduğunu ve kendisine (yani Meryem'e) tertemiz bir erkek çocuğu hediye etmesi için geldiğini söyler. Meryem'in 'Benim nasıl oğlum olur, bana bir insan dokunmadı ve kötü bir kadın da değilim' sözü karşısında da 'Ruh', Meryem'in iffetli, namuslu ve temiz bir kadın olduğunu onaylayarak Allah-u Teâlâ'nın (bu şekildeki bir mucizeyi), sadece insanlara (kudretini gösteren) bir işaret ve bir rahmet kılmak için (böyle yapacağım) belirtir⁴⁴

Bu sırada melekler Meryem'e hitaben 'Ey Meryem! Allah seni, kendinden bir 'kelime' ile müjdeliyor. Adı Meryem oğlu İsa Mesih'tir. Dünyada da ahirette de şerefli ve Allah'a yakın olanlardandır. Beşikte ve yetiştirilmede insanlarla konuşacak ve iyilerden olacaktır.. O'na Kitabı, hikmeti, Tevrat'ı ve İncil'i öğretecektir.' diyerek İsa (a.s.)'ı müjdeliler.⁴⁵ Bu tür bir mucizeyle hamile kalan Hz. Meryem, doğum yaklaştığında içinde yaşadığı toplumdan biraz uzak bir yere çekilir. Doğum sancısıyla bir hurma dalının altına gittiğinde 'Keşke, bundan önce ölseymdim, unutulup gitseydim' dediği bir sırada, 'Üzülme, Rabbin senin altında bir su arkı meydana getirdi, hurma dalını kendine doğru çekip silkele, üzerine taze hurma dökülsün. Ye, iç, gözün aydın olsun!⁴⁶ şeklinde sözler işitir ve İsa'nın doğum olayı burada gerçekleşir.

İsa'yı alıp kavmine getirdiğinde Meryem'i ayıpladılar. O ise, onunla konuşmaları için çocuğu gösterir. Beşikteki bir çocukla konuşmanın nasıl mümkün olacağını sorduklarında ise bebek İsa dile gelir ve *'Ben Allah'ın kuluyum, O bana Kitap verdi, beni Peygamber yaptı. Beni, bulunduğum her yerde insanlara yararlı kıldı. Hayatta olduğum müddetçe namaz kılmayı, zekât vermeyi emretti. Beni anneme karşı hayırlı evlât kıldı, başkaldıran bir zorba yapmadı. Doğduğum gün de, öleceğim gün de ve diriltileceğim gün de bana esenlik verilmiştir'*⁴⁷ şeklinde cevap verir.

Allah tarafından görevlendirilen Hz. İsa, Allah'tan almış olduğu emirleri İsrailoğullarına tebliğ eder ve onlara *'ölüleri diriltme, alacalı hastayı iyileştirme, körleri tedavi etme, çamurdan kuş yapıp canlandırma'*⁴⁸ vb. gibi mucizeler gösterir.

Bu arada Allah'ın birliğine ve göndermiş olduğu peygamberlere inanan havariler Hz. İsa'ya ve İncil'e bağlanırlar. Ancak Hz. İsa'nın peygamberliği konusunda kalplerinde her hangi bir şüphe kalmaması için, *'Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?'* diye sorarlar.⁴⁹ Hz. İsa'da *'Allah'ım, Rabbimiz, bizim üzerimize gökten bir sofrayı indir ki bizim için, önce ve sonra gelenlerimiz için (o gün) bir bayram olsun ve (o olay), senden bir mucize olsun. Bizi rızıklandır, Sen rızık verenlerin en hayırlısı'nı'* diye dua eder.⁵⁰ Gökten sofrayı indir, onlarda bu sofradan yerler.

İsrailoğulları, Hz. İsa'nın ve havarilerin çalışmalarını önlemek için Hz. İsa'yı öldürmeye karar verirler, fakat Allah onların planlarını boşa çıkarır.⁵¹ Hz. İsa'nın yerine o'na benzeyen baş-

ka birini yakalayıp çarmıha gererler. *'Meryem oğlu İsa'yı öldürdük derler, halbuki onlar İsa'yı değil, başka birini öldürmüşlerdir. İsa'yı Allah kendi katına yükseltmiştir.*

Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesinden sonra o'na inananlar artar. Ancak bu defa da, kimisi *'Allah'ın oğlu'*, kimisi de *'üçten biri'* diyerek küfre düşerler. Böyle inanışta olanlara karşı Kuran'da *'Ey Ehl-i Kitap! Dininizde taşkınlık etmeyin. Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih, sadece Allah'ın peygamberi. O'nun Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve O'ndan bir ruh'tur. Allah'a ve elçilerine inanın, (Allah) üçtür demeyin. Kendi yararınıza olarak buna son verin. Çünkü Allah, yalnız bir tek Tanrıdır..'*⁵² şeklinde bir ifade vardır. Aynı muhtevaya sahip Saf suresindeki Hz. İsa'nın dilinden *'Ey İsrailoğulları! Doğrusu ben, benden önce gelmiş olan Tevrat'ı doğrulayan ve benden sonra gelecek ve adı Ahmed olacak peygamberi müjdeleyen, Allah'ın size gönderilmiş bir peygamberiyim'*⁵³ ifadesi de konuyla ilgili önceki ayetleri teyit etmektedir.

Görüldüğü üzere Kuran'da Hz. İsa, Allah-u Teâlâ'nın insanlara dinini tebliğle görevlendirdiği bir kulu ve aynı zamanda peygamberidir. Bu görev Hz. İsa'nın doğumundan itibaren görülen mucizevi olaylarla başlamıştır.

2. Hz. İsa'nın Yaşamına İlişkin Tartışma Konuları ve Farklı Yorumlar

1.1. Yaşadığı Yıllar; Darül-Fünûnda Dinler Tarihi hocası yapmış olan A. Hilmi Ömer, Hz. İsa'nın çağdaşları olması gereken Yahudi müelliflerden hiç birisinde İsa'nın yaşadığına dair herhangi bir malûma-

Bilindiği gibi 'Peygamber' kavramı, dinler tarihinin, diğer bir tabirle insanlık tarihinin vazgeçilmez mihenk taşlarından biridir. Peygamberlerin en önemli vasıflarından birisi şüphesiz ki Allah-u Teala tarafından insanlar içinden seçilmiş olmalarıdır. Peygamberler bunu her zaman 'Biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz..' şeklinde vurgulamışlardır.⁹² Hz. İsa, Hz. Âdem'le başlayan ve Hz. Muhammed'le biten uzun bir süreçte son peygambere en yakın resul olarak dikkati çekmektedir.

ta rastlanmadığını ifade ederek, tarihî konularda otorite olan ve M.Ö IV. yüzyılda yaşayan Herodot'dan başlayarak M.S 66 yıllarında cereyan eden Yahudilerin Romalılara karşı isyanına kadar Yahudiye de meydana gelen bütün olayları 'The Wars of The Jews' Yahudilerin Muharebeleri adlı eserinde teferruatlı olarak veren bazı savaşlara bizzat kendisinin de katıldığını belirten (MS.37-91) yıllarında yaşamış Josephus Flavius' un İsa'dan bahsetmesi gerektiğini, halbuki bu konuda kitabında en küçük bir bilginin dahi olmadığını vurgular. Böyle bir durum, Hz. İsa'nın doğumunun iddia edildiği gibi Miladi o olmadığı, daha önceki yıllara uzanabileceği ihtimalini ortaya koymaktadır.⁵⁴

Konu üzerinde yapılan araştırmalar sonunda bazı yeni bilgilere sahibiz.

İncillerde İsa'nın Büyük Herodes'in hüküm sürdüğü yıllarda doğduğu yazılmaktadır. Bununla beraber, Herodes'in İ.Ö 4 yılının ilkbaharında öldüğü şeklinde iddialar da vardır.⁵⁵ Ayrıca, Luka İncilinde nüfus sayımı ile ilgilendiği belirtilen Suriye valisi Kirinius'tan bahsedilmektedir. Ancak yapılan araştırmalarda Kirinius ismine de M.Ö12-8 yıllarında rastlanılmaktadır. Bu durumda İsa'nın M.Ö 7-5 yılları arasında doğmuş olması gerekir denilebilir.

İsa'nın çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili İncillerde herhangi bir bilgiye rastlayamıyoruz.⁵⁶ Obermeier İsa'nın 13-30 yaşları arasında sanıldığına aksine Filistin'de olmadığını belirterek bu zaman dilimi içerisinde o'nun çok eski bir kervan yolu üzerinden İran'ı ve Afganistan'ı geçerek Hindistan'a gittiğini iddia eder. Obermeier'in İsa'nın ülkesine döndüğünde haça gerildiği, ancak sağ kalarak iyileştiği ve 80 yaşının üstünde bu dünyadan ayrıldığı Keşmir'e geri döndüğü⁵⁷ şeklindeki tezi dikkat çekicidir.

1.2. Vefatı Konusundaki görüşler;

2.2.1.İnciller; İnciller, İsa'nın tutuklanması, muhakeme edilmesi ve Haç üzerinde ruhunu teslim ettiği konusunda birtakım nüanslara sahip olsalar da muhteva olarak aynı görüşü paylaşır. İsa'nın Haç'a gerilmesinin ardından bütün yeryüzüne karanlık çöker ve yukarıda da belirtildiği gibi, İsa, yüksek sesle 'Allah'ım beni niçin bıraktın' diye iki kez bağırır ve ruhunu verir.⁵⁸ Luka İncilinde İsa'nın ölmeden önceki haykırışında 'Baba, ruhumu ellerine bırakıyorum' ifadesine yer verilir.⁵⁹ Apokrif Petrus İncilinde ise İsa'nın vefatı anında 'Ey kuvvetim, ey kudret, sen beni terk ettin' ifadeleri vardır.⁶⁰

İsa'nın vefat ettiği akşam, şakirtlerinden Arimatealı Yusuf⁶¹, vali Pilatus'tan İsa'nın cesedini ister. Gerekli izni aldıktan sonra da cesedi temiz bir keten bezine sararak kaya içine oymuş olduğu mezara yatırır⁶² ve kapısını da büyük bir taşla kapatır.⁶³

İsa'nın, sağlığında 'Ölümünden üç sonra kıyam edeceğim' şeklindeki sözlerinden hareketle de özellikle başkaları ve Ferisilerin uyansıyla, Havarilerin İsa'nın cesedini çalarak, insanlara İsa'nın ölümlerden kıyam ettiği şeklinde bir imajı sergilemelerinden endişe edilmiş ve üç gün boyunca mezarın başında nöbet tutulmuştur.⁶⁴ Bütün bu olaylardan sonra İsa, bir anlamda 'ölümle ölümü yenerek bir ruh ve güç olarak⁶⁵ kıyam etmiş⁶⁶ ve Galile'de havarileriyle buluşarak onlara, gökte ve yeryüzünde bütün hakimiyetin kendisine verildiğini ve gidip bütün milletleri şakirt etmelerini ve onları Baba, Oğul ve Ruh-u Kudüs ismiyle vaftiz etmelerini söylemiştir.

Ayrıca İsa, dünyanın sonuna kadar havarileriyle beraber olacağını da belirtmiştir.⁶⁷ İsa, bunları söylediği anda göğe alınmış⁶⁸ ve Allah'ın sağında oturmuştur.⁶⁹ Görüldüğü üzere Hıristiyanlık inancına göre İsa mezarından beden ve ruhuyla kıyam etmiştir. Hıristiyanlık itikadında önemli bir konuma sahip olan, insanların içinde yaşadığı görünür âlemden Tanrısal âleme ruh ve bedenle yükselme tasavvurunun tek örneği sadece İsa değildir. Aynı düşünce tarzı annesi Meryem⁷⁰ ve daha sonraki dönemde Pavlus için de söz konusudur.⁷¹

1.2.2. Kur'an-ı Kerim; Hz. İsa'nın vefatı konusunun yorumlanması da farklı olmuştur. Biz burada konuyla ilgili ayetlerden, 'Ey İsa! Seni vefat

*ettireceğim ve katıma yükselteceğim. Seni, inkar edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün tutacağım..*⁷² mealindeki ayet üzerinde yapılan farklı yorumlan tarihsel perspektif içerisinde ele almaya çalışacağız.

Taberi, bu ayetle kastedilen anlamı; 'Ey İsa, Ben seni yerden alacağım ve kendime yükselteceğim ve senin nübüvvetinle mücadele eden kâfirlerden temizleyeceğim'⁷³ şeklinde değerlendirebilir.

Zemahşerî, bu ayetle, Hz. İsa'nın ecelinin geliş vaktine kadar ölümünün ertelendiğinin belirtilmek istendiğini vurgular. Hz. İsa'yı, kendisini öldürmek isteyen Yahudilerden koruyacağını ve kendisi için (yazılan) belirlenmiş bir vakitte eceliyle öleceğini belirterek 'ölümün' Yahudiler eliyle olmayacağını belirtir. Hz. İsa'nın ise, Meleklerin katına yükseltildiğini ifade eder.⁷⁴

Fahreddin er-Râzî, bu ayette Allah-u Teâlâ'nın İsa'ya o'nu öldürmeleri için Yahudilere terk etmeyeceğini ve ömrünü tamamlayacağını, ancak bütün bunlardan sonra vefat ettireceğini vurguladığını belirterek, 'göklerime yükselteceğim ve meleklerime yaklaştıracam seni öldürmeye fırsat bulamayacaklar, çünkü seni koruyacağım'⁷⁵ şeklinde bir yorum getirir. Ayette geçen Refi kelimesinden bir mekân ve yön değil, 'derece' makam anlaşılmasının daha uygun olabileceğine de işaret eder.⁷⁶

İbn Kesir, 'vefat' kelimesinin uyku anlamına geldiği görüşünden hareketle, 'Allah o'nu uykusunda göğe yükseltmiştir' şeklinde açıklamaktadır.⁷⁷

Celaluddin es-Suyûtî, vefatın uyku manasında olduğunu, dolayısıyla

la Hz. İsa'nın göğe çıkarıldığını ve kıyametten önce geleceğini savunur.⁷⁸

Şevkani'de ayette geçen vefat'tan maksadın uyku olduğu görüşüne ağırlık vermiştir.⁷⁹

Alusî, konuya farklı bir bakış açısı getirmektedir. O'na göre söz konusu ibarede bir kinaye vardır. Burada 'Vefat'tan kastedilen anlam, insanın melekût âlemine ulaşmasını engelleyen shevânî kuvvelerin ölümüdür. Dolayısıyla Hz. İsa, diri ve uyanık olarak göğe çıkarılmıştır. Alûsî'nin görüşlerinin açılımı şudur. Hz. İsa bugün madde âleminin dışındadır. Çünkü melekler âlemine yükseltilmiştir. Maddi ihtiyaçları yoktur ve shevî duyguları öldürülmüştür.⁸⁰

Mevdûdî'ye göre; 'Vefat' görevden alma manasında mecazi olarak kullanılmıştır. Allah, İsa (a.s.)'ı geri çağırmıştır. Çünkü İsrailoğulları getirdiği apaçık ayetlere rağmen o'nu reddetmişlerdir,⁸¹

Muhammed Hamdi Yazır, ayette geçen 'müteveffike'nin manasını, istifa gibi tamamen kabzedip almak olarak

açıklamaktadır. Ancak bu kelime insana taalluk ettiği zaman vefat ettirmek manasına gelmektedir.⁸²

Reşid Rıza, ayette geçen vefatı gerçek anlamda kabul etmiştir. Bu durumda ayetin manası şöyle olmaktadır. 'Seni öldürecekim ve öldürdükten sonra da yüksek bir makama çıkaracağım. Hz. İsa'nın beden ve ruhuyla göğe çıkarıldığı şeklindeki görüşlere katılmaz. Hz. İsa, normal olarak ölmüştür ve Allahın katına ruhen, yani mertebe olarak yükselmiştir. Burada Hz. İsa'dan bahsedilirken onun ruhu kastedilmiş olabilir, çünkü ruh, insanın hakikatidir.' diyor.⁸³

Seyyid Kutub'a göre ise; İsa'nın vefatı meselesi gayb ile ilgili bir husus olup, tevilini Allah'tan başkasının bilemeyeceği müteşabih meselelerden biridir.⁸⁴

Celal Yıldırım ise, 'İsa'nın ruhi yapısının çok güçlü oluşundan hareketle, o'nun bedeni yapısının ruhi yapıya dönerek bir anlamda melekleştiği ve bu şekilde yükseltildiği' şeklinde bir açıklama getiriyor.⁸⁵

Hz. İsa'nın beden ve ruhla göğe çekilmesini fikrini ayetlerin sınırlarını zorlayıcı olarak gören ve müfessirlerin bu konudaki beyanlarını İsa'nın kıyametten önce geleceğine dair rivayetlere uygun düşmesi içindir⁸⁶ tezinden hareketle Hz. İsa'nın normal eceliyle ölmüş olduğunu, Hz. Musa gibi onunda kabrinin bilinmediğini ifade eden görüşler de vardır.

Kurtubi, ayette takdim-tehir olduğu görüşünden hareketle, 'seni katıma yükselteceğim ve kâfirlerden temizleyeceğim ve semadan indikten sonra vefat ettireceğim' anlamını verir ve ayetteki 'vefat' kelimesiyle, 'uyku'nun kastedildiği şeklindeki yorumlara katılmaz. Allah-u Teâlâ'nın Hz. İsa'yı uyku ve ölümün dışında göğe yükselttiğini belirtir.⁸⁷

Said Havva, müfessirlerin çoğuna göre ayette geçen 'vefat'la uyku kastedildiğine vurgu yaparak 'öldürme' eyleminin olmayacağına işaret olduğunu savunur. O'na göre Hz. İsa'nın ölümü

semâdan yeryüzüne tekrar inişinden sonra olacaktır.⁸⁸

Ayette geçen 'vefat' kelimesinin 'uyku' anlamında kullanılmış olduğuna delil olarak ta **'Ve hüvellezi yetevcaff-küm bi-1 leyli...'** 'O'dur sizi geceleyn ölü (gibi) yapan'⁸⁹ ve **'Allah-u yetevffe'l enfuse hine mevtiha ve-illeti lem temut fi menamiha..'** şeklinde başlayan 'Bütün insanların, (bedenen) öldüklerinde canlarını alan ve henüz ölmemiş olanları da uyku halinde ölü (gibi) yapan Allah'tır'⁹⁰ ayetleri gösterilmektedir.

Hız. İsa'nın hayatı ve yaşamının bu dünya hayatındaki son noktalan üzerinde gerek İncillerdeki ve gerekse Kuran'daki temel bilgilerden hareketle, tarihsel süreç içerisinde yapılan bütün bu yorumlan da değerlendirerek şu noktalara dikkat çekmek istiyoruz.

İsa (as), gerek ruhi ve gerekse bedenî varlığıyla her şeyden önce bir insandır ve o'nu önce bu çerçevede içerisinde düşünme gereği vardır. Maide

suresinde Hız. İsa ve annesinden haber verilirken *'..ondan önce de (bir çok) peygamber gelip geçmiştir. O'nun annesi, hakikatten asla sapmamış biriydi; ve onların ikisi de (diğer ölümlüler gibi) yemek yerlerdi..'*⁹¹ ifadesine yer verilmekte ve İsa'nın beşer oluşuna altı çizilerek işaret edilmektedir.

Daha sonra Hız. İsa'nın peygamberlik yönü gelmektedir. Bilindiği gibi 'Peygamber' kavramı, dinler tarihinin, diğer bir tabirle insanlık tarihinin vazgeçilmez mihenk taşlarından biridir. Peygamberlerin en önemli vasıflarından birisi şüphesiz ki Allah-u Teala tarafından insanlar içinden seçilmiş olmalarıdır. Peygamberler bunu her zaman *'Biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz..'* şeklinde vurgulamışlardır.⁹² Hız. İsa, Hız. Âdem'le başlayan ve Hız. Muhammed'le biten uzun bir süreçte son peygambere en yakın resul olarak dikkati çekmektedir.

Hız. İsa'nın, kendisinin ancak Allah tarafından yaratılan bir beşer olduğu ve bu nedenle risalet görevinin dışın-

da bir sıfatla vasıflandırılması yukarıda işaret etmeye çalıştığımız Meryem 30. ve Nisa 171. ayetlerle önlenmiştir. Bu çerçevede içerisinde Hız. İsa'nın konumunu tespit ederken aşağıdaki şu hususların değerlendirmeye alınmasını gerekli görüyorum.

Kuran'ın Hud suresinde Hız. Muhammed'e hitaben *'Ey Peygamber sana inanmayanlara hatırlat ki, Biz senden önce de hiç bir insana ölümsüzlük vermedik ve şimdi sen ölürsen bunlar kendilerinin sonsuza kadar yaşayacaklarını mı sanıyorlar'*⁹³ ifadesiyle, Hız. Muhammed'den önce hiç bir insanın ölüm konusunda ayrıcalıklı bir yere sahip olmadığını, dolayısıyla o zamana kadar gelmiş bütün peygamberlerin tebliğ görevlerinin ardından vefat etmiş oldukları kanaatine ulaşılabilir.

Peygamberlerin *'Gayb'* alemini bilemeyeceklerine dair⁹⁴ ayetlerde görüldüğü gibi, gayb aleminin sıralarının sadece Allah-u Teala'nın bilgisi içerisinde düşünülme gereği, belirli bir zamana kadar (ki, ahiret hayatının

“ İsa (as), gerek ruhi ve gerekse bedenî varlığıyla her şeyden önce bir insandır ve o’nu önce bu çerçeve içerisinde düşünme gereği vardır. Maide suresinde Hz. İsa ve annesinden haber verilirken ‘..ondan önce de (bir çok) peygamber gelip geçmiştir. O’nun annesi, hakikatten asla sapmamış biriydi; ve onların ikisi de (diğer ölümlüler gibi) yemek yerlerdi..’⁹¹ ifadesine yer verilmekte ve İsa’nın beşer oluşuna altı çizilerek işaret edilmektedir. ”

başlangıcı olarak düşünülebilir) insanların algılama sahasının tamamen dışında olması gerçeğini yansıtır.

Ayrıca, ‘Her canlının ölümü tadacağı, insanlığın bir deneme olarak hayır’la ve şer’le imtihan edilmeleri ve sonunda bütün insanların ancak Allah’a döndürüleceği.’⁹⁵ şeklindeki ayetler, ölüm anlamındaki vefatı insan olmanın en tabii sonucu olarak göstermektedir.

Üzerinde farklı spekülasyonlar yapılan, ‘Allah elçisi Meryem oğlu İsa’yı öldürdük’ demeleri yüzünden (onları lânetledik). Hâlbuki o’nu ne öldürdüler, ne de astılar; fakat (öldürdükleri) onlara ‘İsa’ gibi gösterildi,⁹⁶ ayetinde de görüleceği üzere Hz. İsa’nın risaletine karşı çıkanlar tarafından öldürülme-leri isteğinin Allah-u Teâlâ tarafından önlenmesi gerçeği zaten açıktır. Hıristiyanların bu şekildeki iddialarına karşı da tarihsel süreç içerisinde birçok reddiye yazılmıştır.⁹⁷ Zaten böyle bir koruma eylemi tarihi perspektif içerisinde sadece Hz. İsa için de söz konusu değildir. Aynı benzer durumlar, bu dünya hayatlarında ki dönemleri içerisinde diğer peygamberler için de geçerlidir. Bunu Hz. İbrahim’in, Hz. Yusuf’un ve Hz. Musa’nın kıssalarında rahatlıkla müşahade edebiliriz. Hz. İdris’in ref’i⁹⁸ konusu da aynı şekilde manevi yükseliş olarak değerlendirilebilir.

Bütün bu veriler ışığı altında sonuç olarak şunu ifade edebiliriz;. Hz. İsa yaklaşık olarak Miladi o tarihinden 6-7 yıl kadar önce tamamen mucizevî bir şekilde babasız olarak Hz. Meryem’den dünyaya getirilmiş, henüz doğumuyla beraber konuşmasına rağmen Peygamberlik gibi bir görevi fiilen en azından buluş çağından itibaren yerine getirmeye başlamış ve tebliğ görevi için değişik yerleri dolaşmış olabilir. Bu süre zarfında tebliğ etmiş olduğu ilahi vahye çok az sayıda insanın iman etmiş olması da dikkat çekicidir. Daha sonra da Yahudilerden bir gurubun Hz. İsa’nın faaliyetlerini önlemek ve o’nu öldürmek istemeleri gibi bir isteklerinin gerçekleşmesi Allah-u Teâlâ tarafından önlenmiştir.

Hz. İsa, bu olaydan sonra farklı bir zaman ve mekânda, beşer olması dolayısıyla her insan gibi dünyada vefat etmiş ve daha sonra da ruhen Allah’ın katına yükseltilmiştir. İncillerdeki beden ve ruh ile ‘bir bulut içerisinde göğe yükseltilme’ motifi ve yine İslam literatüründeki beden ve ruh ile yükseltilme motifleri, gerek insanın yaşamını devam ettirebileceği bütün tabii ihtiyaçları ve gerekse Allah-u Teâlâ’ya fiziki mekân tasavvuru isnadı gibi noktalar açısından problemler olduğu kanaatindeyim. İsa, şayet ruh- bedenle başka bir âleme çekilmiş şeklinde bir yorum getirilirse, o zaman söz konu-

su âlemin Tanrı’ya izafiyeti bakımından değerlendirilmesinde problem olacaktır? Çünkü ayette ‘ve rafiuke ilayye’ ifadesi vardır.

Ruh-bedenle mahiyeti bilinmeyen bir yere yükselen Hz. İsa’nın beşeri ihtiyaçlarını karşılamak durumunda olup olmadığı sorusu da izaaha muhtaçtır. Çünkü beden aynı zamanda beşeri ihtiyaçları olan yapıya sahiptir. Fiziki boyutu olan bir âleme yükseltilmiş ise, hem beşer yönünün ihtiyaçları ve hem de Allah’a mekân izafe edilmesi problemi kendini göstermektedir.

Hz. İsa, şayet manevi bir atmosfere yükseltilmiş ise, maddi yönünün oradaki fonksiyonunu nasıl izah edebiliriz. Hz. İsa’nın cennet ortamında yaşadığı düşünülür ve kabul edilirse o zaman, insanların ölmeden önce beden ve ruhuyla cennet hayatına kavuşması sorusuyla karşılaşmaktayız. Hz. İsa’nın bu süreç içerisinde eğer cennet ortamında değilse orada hangi sorumluluklarla mesul tutulduğu sorusu ayrı bir tartışma konusu olarak gündeme getirilebilir.

Dolayısıyla İsa’nın ‘dünya’ hayatını yaşamış tarihsel bir varlık olarak önce beşer kimliğinin ön planda tutularak dünya hayatında yüklenmiş olduğu misyonu ve yaşamının tahlilini bu çerçeve içerisinde değerlendirmek gerekir diye düşünüyorum.

1 İslam'dan önceki Mesih anlayışı, Kur'an ve Sünnet'te 'Nüzul-ü İsa' meselesi gibi konularda geniş bilgi için Bkz. Zeki SARITOPRAK, İslam İnanıcı Açısından Nüzul-ü İsa Meselesi, İzmir, 1997, s. 69-102

2 İsa, Mesih ve Mehdi gibi konular için, Bkz. Aytunç ALTINDAL, Üç İsa, Mahmut AYDIN, İsa Tanrı mı, İnsan mı?, Mustafa Sami BAYBAL, İslami Kaynaklara Göre Hz. İsa'nın Akıbeti Meselesi vd.

3 Mesih ve Mehdi kavramları tüm dünya dinlerini derinden etkilemiş ve bir kurtarıcı beklentisi hep ön planda olmuştur. Özellikle de Yahudilik, Hıristiyanlık için adeta din-devlet-siyaset ilişkilerinin ekseninde uluslar arası stratejileri belirleyen eksen bir kavram haline dönüşürülmüştür.

4 İbn Esîr, İmam Mecidü-d Dinü'l-Mübarek b. Muhammed el Cezerî, en-Nihâyeti fi Garbi- 1 Hadîs ve'l Eser, Beyrut, 1979, C. IV, s. 327

5 Christ' kelimesi, özellikle dinsel bir törende/ayinde yağ ile kutsanmış, takdis edilmiş anlamında kullanılmaktadır. Geniş bilgi için Bkz. Abdu-ı Waheed KHAN, Towards Understanding Christianity, Karachi, 1995, s. 19

6 Mezmurlar, 105/15, I. Tarihler, 16/22

7 Daniel, 9/25-6

8 İbnu'l Esîr, a.g.e, s.326-327

9 Nisa, 4/172, Maide, 5/17,72,75, Tevbe, 9/30-31

10 Al-i İmran 3/45, Nisa, 4/157,171

11 Geniş bilgi için Bkz. Şaban KUZGUN, Dört İncil, Yazılması, Derlenmesi, Muhtevası, Farklılıkları ve Çelişkileri, İst. 1991, s. 175

12 Matta, 1/21

13 Yusuf, nişanlısı Meryem'in kendisiyle bir araya gelmesinden önce hamile kaldığını öğrendiğinde, onu boşamak ister. Böyle düşünceler içerisinde olduğu sırada bir gece rüyasında bir meleğ görünür ve ona; 'Sen Davud oğlu Yusuf, Meryem'i kendine eş olarak almakta korkma; çünkü kendisinde doğmuş olan Ruhü'l-Kudüs'dendir' dediğinde Yusuf boşama kararından vazgeçer. (Matta, 1/20)

14 Beytlehem, Kudüs'le Ölü Deniz arasında bir yerleşim bölgesidir. İsa'nın niçin bu bölgede yani Ortadoğuda doğmuş olabileceği konusunda birtakım görüşler var. Birincisi; 'Kutsal Coğrafi Merkezler' adı verilen, kozmik tesirlerin biriktiği ve yansıtıldığı yerlerde ortaya çıkan enerjinin kullanımı meselesi. Bu özelliklerin önce Mısır eksenli çevrelerde, daha sonra ise Kudüs ve Mekke'de

yoğunlaşmış olması. İkincisi; O yıllarda Ölü Deniz'in Batı kıyısında yer alan ve 'Kumran' adıyla bilinen gizemli bölgede yaşayan Essenilerle İsa'nın öğretileri arasında büyük benzerlikler olduğu tezinden hareketle İsa'nın kendisine teorik planda zemin hazırlayan cemaatin yakınlarına inmiş olması meselesi. Üçüncüsü ise Hz. Musa'nın binlerce kişiyi Mısır'dan çıkararak Sina Çölü civarında uzun bir süre içerisinde eğiterek bu topraklara ulaştırmış olması dolayısıyla Hz. Musa vasıtasıyla bölgede uygun bir ortamın hazırlanmış olduğu tezidir. Bkz. Ergun CANDAN, Bilinmeyen Yönleri ve Sırlarıyla Son Üç Peygamber, İst. 1999, s. 100-103

15 Luka, 2/1-7

16 Sünnet (İbranice de Brit-Mila); Tanrı Yehova ile İsrailoğulları arasındaki bir ahit işareti sayılmaktadır. Tevrat'a göre Abraham, (Hz. İbrahim) 99 yaşındayken, Tanrı kendisine görünür ve 'seni ziyadesiyle semereli kılacağım, seni milletler yapacağım ve senden krallar çıkacaklar. Sana ve senden soma zürriyetinle benim aramda ahdimi, nesillerince ebedi ahit olarak sabit kılacağım.' Tekvin, 17/6,7 diyerek ahitleşme yapar. Bu ahitlerden birisi de 'sizinle ve senden soma zürriyetinle benim aramda tutacağınız ahdim budur; aranızdaki her erkek sünnet olacaktır' (Tekvin, 17/10,11) ifadesi gereği erkek çocukların sünnet olmaları gereğidir. Bu emirden soma Hz. İbrahim, oğlu İsmail'i, evinde doğanların hepsini, İbrahim evinin adamları arasındaki bütün erkekleri alarak kendisi de dâhil olmak üzere sünnet olurlar (Tekvin, 17/23-27). Sünnet töreni Tişri (Eylül/Ekim) ayının 10. gününde olmuştur ki bu tarih günümüzde Yahudi dinsel kültürünün nirengi noktalarından biri olan Yom Kipur bayramına rastlar. Suzan ALALU, Klâra ARDİTİ, Eda ASAYAS, vd. Yahudilikte Kavram ve Değerler, İst. 1996, s. 98

17 Luka, 2/21

18 Matta, 2/1-3

19 Matta, 2/7-9

20 Matta, 2/16

21 Erden bölgesinde eskatolojik bir mezhebin kurucusu görünümünde olan 'Vaftizci Yahya', döneminin dini hayatında oldukça ön plandadır.

22 Luka, 3/15-17

23 Markos, 1/11, Matta, 3/17, Luka, 3/22

24 Şeytan İsa'nın yanma gelip; "eğer sen Allah'ın oğlu isen söyle, bu taşlar ekme olsun" der. İsa'da ona 'İnsan yalnız ekmele yaşamaz fakat Allah'ın

ağzından çıkan sözle yaşar' diye cevap verir. Daha sonra şeytan onu mukaddes şehre götürür ve mabedin kulesi üzerine koyup, İsa'ya "Eğer sen Allah'ın oğlu isen kendini aşağı at, çünkü eğer böyle isen 'Allah meleklerine emredek ve sen incinmeyesin diye seni elle üzerinde taşıyacaklar" der. İsa bunu da kabul etmeyince şeytan o'nu çok yüksek bir dağa götürür ve dünyanın bütün ülkelerim ve onların izzetini göstererek 'Eğer yere kapanıp bana secde edersen, bütün gördüklerim sana veririm der. İsa'da o zaman "çekil şeytan, çünkü; 'Rab Allaha tapınacak ve yalnız ona kulluk edeceksin' diye yazılmıştır" der ve şeytan bu cevap karşısında onu bırakır. Daha sonrada meleklerin İsa'ya hizmet edişinden bahsedilir. Matta 4/1-12

25 Luka, 3/23

26 Matta, 4/9

27 Markos, 4/39

28 Markos, 6/41-44

29 Matta, 9/27-29

30 Markos, 1/30-31

31 Yuhanna, 6/19

32 Yuhanna, 13/21-26

33 Matta, 27/45

34 J. JOMIER, İsa Mesih'in Hayatı, İst.1984, s. 153

35 Markos, 15/27, Matta, 27/38

36 Matta, 27/50, Markos, 15/37, Luka, 23/46, Yuhanna, 19/30

37 Matta, 28/1-6, Markos, 16/1-6, Luka, 24/1-6

38 Luka, 24/51

39 Kuran'da Hz. Meryem'den, Hz. Harun'un kız kardeşi olarak bahsedilmektedir. Bkz. Meryem, 19/28. Meryem kelimesinin anlamı üzerindeki çeşitli yorumlar ve hayatı hakkında kutsal kitaplarda yer alan bilgiler için Bkz. Günay TÜMER, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem, Ank. 1996, s. 65-93

40 Al-i İmran; İmran ailesi anlamına gelir ki, İmran, bir şahıs olarak Hz. Meryem'in babası, yani Hz. İsa'nın dedesi durumundadır. Bkz. Tahrim, 66/12

41 Hz. Meryem, daha anne rahminde iken annesi; "Ey Rabbim! Rahmimdeki (çocuğumu) senin hizmetine adayacağıma söz veriyorum. Benden bunu kabul et..' şeklinde dua eder. Al-i İmran, 3/35

42 Geniş bilgi için Bkz. Al-i İmran, 3/33-60

43 Burada geçen Ruh kelimesi üzerinde farklı yorumlar yapılabilir. Kuran'da Ruh terimi genelde İlahi ilham' karşılığında kullanılmaktadır. Aynı şekilde Kuran da

bütün müminlerin O'ndan (gelen) bir 'ilhamı (ruh) ile güçlendirildiklerinden söz edilir. Mücadele, 58/22

- 44 Meryem, 19/17-21
 45 Al-i İmran, 3/45-46-48
 46 Meryem, 19/22-26
 47 Meryem, 19/27-33
 48 Maide, 5/110
 49 Maide, 5/112-113
 50 Mâide, 5/114
 51 Al-i İmran, 3/54
 52 Nisâ, 4/171
 53 Saf, 61/6
 54 A. Hilmi ÖMER, İsa Meselesi, İst. 1931, s. 4
 55 Siegfried OBERMEIER, İsa Keşmir'de mi Öldü, Hindistan'daki Yaşamının Sırrı (Çev.Gül Öner), İst. 1996, s.18
 56 Bu döneme ait sadece Luka İncilinde 'Çocuk büyüyor, kuvvetleniyor ve hikmetle doluyordu. Annesi, babası her yıl Fıfış bayramında Kudüs'e giderlerdi. Çocuk on iki yaşına varınca, bayram adeti üzere oraya çıktılar,' şeklinde küçük bir bilgi vardır. Bkz. Luka, 2/40-41
 57 İsa'nın yaşam kronolojisi için Bkz. OBERMEIER, a.g.e, s. 175
 58 Matta, 27/51, Markos, 15/34. Hemen ardından kuvvetli bir deprem olur ve birçok dindar kişi mezarlarından kıyam ederek Kudüs'e gidip bir süre ve insan-

lara görünürler. Matta 27/54.

- 59 Luka, 23/46
 60 Bkz. "Apokrif Petrus İncil", (Çev. Ekrem Sarıçioğlu), O.M.Ü. İ. F. D, Sayı, 7, Samsun, 1993, s. 4
 61 Luka,23/53
 62 Arimatealı Yusuf, Allahın melekutunu bekleyen Meclis üyelerinden itibarlı birisi olarak tasvir edilmektedir. Markos, 15/43, Luka, 23/51
 63 Matta, 27/60, Markos, 15/46
 64 Matta, 27/62-64
 65 Halil Cibran, İnsanoğlu İsa, (Çev. Deniz Carev), İst. 1993, s. 201
 66 İsa'nın mezarından kıyamı konusunda İncillerde farklı motifler vardır. Mecdelli Meryem (Yakup'un annesi) Meryem ile beraber kabre ziyarete giderler. Orada beyazlar giymiş bir melek, onlara İsa'nın kıyam ettiğini söyleyerek bu durumu şakirtlere haber vermelerini ister. Durumu haber vermek üzere geri döndüklerinde yolda İsa, 'size selam!' diyerek karşlarına çıkar ve kadınlar onun ayaklarına sarılır ona secde ederler. İsa da onlara korkmamalarını ve Galile'ye giderek kendisini görmeleri için kardeşlerine haber vermelerini ister. Matta, 28/1-10. İsa, kıyam ettiği zaman, önce kendisinden yedi cin çıkarmış olduğu

Mecdelli Meryem'e görünür. O'da gidip ağlamakta ve yas tutmakta olan havarilere bildirir ama onlar İsa'nın kıyamına inanmak istemezler. İsa'da onlar sofradalarken 'Onbirler'e görünür ve imansızlıklarından dolayı onları ayıplar. Bkz. Markos, XVI/9-11,14, Luka'da önce havarilerinden Kleopas ve Simun'a görünen İsa, aynı günün akşamında havarilerin toplanmış olduğu bir anda onlara görünür. Onların kendisini önce ruh sanarak korkmalarının ardından İsa onları yatıştırır ve yiyecek bir şey olup olmadığını sorar. Kendisine verilen bir parça kızarmış balığı yer ve onlara kısa bir konuşma yaparak ellerini kaldırıp onları mübarek kılar. Bkz. Luka, 24/18,36,39,42-50, Yuhanna İncilinde ise İsa, önce boş mezarının başında ağlayan Mecdelli Meryem'e gözükür. Aynı günün akşamı da Yahudilerin korkusundan kapılan kilitleyip oturan şakirtlerine gözükür. Orada havarilere Ruh'u'l Kudüs'ü vererek insanları bağışlama yetkisini verir. İsa, Taberiye denizi kenarında da şakirtlerinden bir kısmına gözükür. Onlara ekmek ve ateş üzerinde balıktan oluşan sabah yemeği ikram eder. Bkz. Yuhanna, 20/14,19, 21/1,9; İsa, ayrıca Pavlus'un 'Mesih, günahlarımız

için öldü ve gömüldü ve üçüncü gün kıyam etti ve hepsinden sonra, vakitsiz doğmuş çocuk gibi olan bana görüldü' ifadesiyle Pavlus'a da görünür. Bkz. I. Korintoslulara, 15/3-8

67 Matta, 28/20

68 İsa'nın son vaazı bitiminde gökyüzünden bir bulutun gelerek, onların gözünün önünden İsa'yı alması motifine de yer verilir. Bkz. Resullerin İşleri, 1/9

69 Markos, 16/19

70 Meryem'in vefatını müteakip kabrine defnedilmesinden sonra İsa orada, havarilerine kendisinden bir istekleri olup olmadığını sorar. Onlar da Meryem'in vücudunu beraberinde cennete götürmesini isterler. Meryem, melekler tarafından cennete taşınır. Bkz. TÜMER, a.g.e, s. 81

71 Pavlus, Kudüs'e giderken karşılaştığı çocuk suretinde bir melek kendisine, semavi âlemlere doğru yapacağı seyahatinde kendisine eşlik etmek gibi özel bir görevle geldiğini söyler. Jericho dağından başlayan yükselişte önce Kudüs'te 12 havariye görünür, oradan üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu semalara çıkar. Pavlus burada metafizik âleme bir anlamda vakıf olur. Mesela

dördüncü semada, ruhların mezarlarından çıkarılarak yargılanmaları ve kötü ruhların cezalandırılmalarını müşahede eder. Bkz. Ekrem SARIKÇIOĞLU, Şinasi GÜNDÜZ, Yavuz ÜNAL, Dinlerde Yükseliş Motifleri, Ank.1996, s. 60

72 Al-i İmran, 3/55

73 et-Taberi, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, Câmîu'l Kur'an, fi Te'vîli-l Kur'an, Beyrut, 1412 (H), C. III, s. 290

74 ez-Zemahşeri, Ebu'l Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, Tefsîru'l-Keşşâf an Hakâiki't Tenzil ve Uyûni'l ekâvîli fi vücûhi't-te'vîl, Kahire, 1977, C. I, s. 177

75 Fahrudin er-Râzî, Mefâtihu'l Gayb, Beyrut, 1993, C.VHI, s. 67

76 er-Razi, Tefsîru'l Fahri-r Razi, Beyrut, 1993, C. IV, s.78

77 İbn Kesîr, Tefsîr'ul Kur'ani-l Azim, Beymt.1410 (H), C. I, s. 346

78 Celâlüddîn es-Suyûti, ed-Dürri'l-Mensur, Beyrut, 1993, C. II, s. 225

79 eş-Şevkani, Mîhammed b.Ali, Fethut-Kadir, el-Cami'u beyne Fenniyy'r Rivayeti ve'd- Dirayeti min İlmi't Tefsir, Beyrut, 1413 (H), C. I, s. 383-384

80 el-Alûsî Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Seyyid Mahmûd, Rûhu'l Meânî. Beyrut, Trs, C.3, s. 179

81 Mevdûdî, ebu'l A'lâ, Tefhîmu'l Kur'an, İst. 1991, C. I, s.231

82 Bkz. Muhammed Hamdi YAZIR, Kur'an Dili, İst. 1936, C. II, s. 110-115

83 Reşid Rıza, Tefsîru'l Menar, Kahire, 1954, C. III, s. 317

84 Bkz. Seyvid KUTUB, Fî zilâl-il Kur'an, (Çev. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlağa), İst. Trs, C. II, s. 297

85 Celal YILDIRIM, Kur'an-ı Kerim Meal ve Tefsiri, İst. 1982, s. 58

86 Ethem Ruhi FİĞLALİ, Mesih ve Mehdi İnanç Üzerine, A.Ü.İ.F.D, Sayı, 25, Ank.1981. s. 197

87 Kurtubi Ebu Abdillah, Muhammed b. Ahmed el Ensari, Tefsîru'l Kurtubi, Beyrut, C. I, 1406 (H), s. 314

88 Said HAVVA, el-Esâsü fi-t Tefsir, Kahire, 1991, C. II, s. 775

89 En'am, 6/60

90 Zümer, 39/42

91 Maide, 5/75

92 İbrahim, 14/11

93 Enbiya, 21/34

94 Hud, 11/31

95 Enbiya, 21/35 Ankebut, 29/57

96 Nisa, 4/157

97 Geniş bilgi için Bkz. Mehmet AYDIN, Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları, Ank.1998, s. 136-145

98 Meryem, 19/57

Doç. Dr. Gürbüz DENİZ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve
Din Bilimleri öğretim üyesi.

Hz. Yusuf'un Kıssası

Hz. Peygamberin,
peygamberliğinin en zor ve
sıkıntılı dönemlerinde nazil
olan bu sûre ile adeta,
Hz. Yusuf'un kendi
akrabalarından gördüğü
haksızlığa, Hz. Peygamberin de
maruz kalacağı, kardeşlerinin
Hz. Yusuf'u satmaları gibi,
Hz. Peygamberin de
benzer bir durumla
karşılaşacağı
(hicrete zorlanması gibi)
hatırlatılmak istenmiştir.

“ Hz. Yusuf kıssası; güzelliği, duygusallığı anlattığı kadar bu hikâyeden neş’et eden hikmet ve ibretler de büyük mana derinlikleri taşımaktadır. Yani Yusuf hikâyesi sırf bir edebiyat ve duygusal durumların tasvirinden ibaret değildir. Edebi yönü itibar ile gönülleri hoş kılmasının yanında, zihnî, aklı, gönlü ve ahlaklı olmayı da kendisine hedef ve zemin yapmıştır. ”

Yusuf Suresi; Kureyşli müşriklerin peygamberimizi öldürme, sürgüne gönderme ve hapsedme plânlarını tasarladıkları bir zamanda inmiştir.

Yusuf kıssası, “*her zorluktan sonra bir kolaylığın, her darlıktan sonra bir ferahlığın*” olduğu inancının Mekke’de çoğunluğu Hz. Peygamberin akrabaları olanlar tarafından yaşatılan büyük sıkıntılara karşılık olarak Müslümanlar için bir ümit, bir güven, bir heyecan ve güzel hayal oluşturma aracıdır.

İhanet, kölelik, kadınla sınıanma, zindan, bolluk, kıtlık, teslimiyet suçluları affediş gibi dünya hayatında her Müslüman’ın karşılaşılabileceği şeylere karşı Yusuf Suresi, bir sabır ve tevekkül sürecini Müslümanlara öğretme ve yaşatma öğretisidir.

Hz. Peygamberin, peygamberliğinin en zor ve sıkıntılı dönemlerinde nazil olan bu sûre ile adeta, Hz. Yusuf’un kendi akrabalarından gördüğü haksızlığa, Hz. Peygamberin de maruz kalacağı, kardeşlerinin Hz. Yusuf’u satmaları gibi, Hz. Peygamberin de benzer bir durumla karşılaşacağı (hicrete zorlanması gibi) hatırlatılmak istenmiştir. Aynı zamanda Hz. Yusuf’un kardeşlerinin gelip kendisinden özür diledikleri gibi, Hz. Peygamberin akrabalarının da Mekke’nin fethiyle gelip Hz. Peygamberden özür dileyebileceklerine bir ima ve işaret bulunmaktadır.³

Mekkelilerin çoğu Hz. Peygamberin akrabaları idi. Onlar O’nun Peygamberliğini kabul etmedikleri gibi, Hz. Peygambere karşı oldukça kaba ve düşmanca davranıyorlardı.⁴ Bu durumun her zaman geçerli olduğunu Allah, Yusuf kıssasında Hz. Peygambere de yardım edeceğini ifade etmek için bu sureyi Hz. Peygamberin şahsında bütün Müslümanlar için indirmiştir.

Kur’an’da hayatları anlatılan peygamberlere ve müminlere ilişkin kıssalarda, bu şahsiyetlerin başlarına gelen olumsuzluklara karşı genel olarak ümitsizliğe düşmedikleri, kötü şartlarda bile, azim, sabır ve tevekkül ile başarıya ulaştıkları bize örnek olarak anlatılmaktadır. Bu örnek/örnekler Hz. Yusuf kıssasının kendilerine anlatıldığı Peygamberi ve müminleri cesaretlendirmiş, onlara ümit vermiştir.⁵

Hz. Yusuf kıssası; güzelliği, duygusallığı anlattığı kadar bu hikâyeden neş’et eden hikmet ve ibretler de büyük mana derinlikleri taşımaktadır. Yani Yusuf hikâyesi sırf bir edebiyat ve duygusal durumların tasvirinden ibaret değildir. Edebi yönü itibar ile gönülleri hoş kılmasının yanında, zihnî, aklı, gönlü ve ahlaklı olmayı da kendisine hedef ve zemin yapmıştır.

Yusuf kıssasının ana miğferlerinden/figürlerinden en önemli olanlarından birisi ise Yusuf’un babası Hz. Yakub’tur. Hz. Yakup (a.s), zulme,

iftiraya uğrayanların kendisini hatırlayarak teselli bulduğu, mütevekkil, salih bir kuldur.⁶

Yusuf kıssası Hz. Peygamberi ve arkadaşlarını teselli ettiği gibi Hz. Aişe (r. anha) validemize de yapılan iftira (ifk) dolayısı ile kendisi Hz. Yakub’u hatırlar ve yapılan iftiraya karşılık şöyle der: “*Bana düşen Hz. Yakub’un yaptığı gibi güzelce sabretmektir.*” Yani Hz. Yakub’un dediği gibi: “*Ben kederimi, mahzunluğumu, yalnızca Allah’a şikâyet ediyorum.*”⁷ Bilindiği Hz. Aişe validemiz de Allah benim hakkımda bir hüküm verinceye kadar -Hz. Peygamber de dahil olmak üzere- hiç kimseden yardım beklemediğini ifade etmiştir.

Böyle bir ruh hali içerisinde; “*güzel olan sabır, belayı indirenin/verenin Allah olduğunu bilip, sonra Allah Teala’nın Malikü’l-Mülk olduğunu anlamaktır. Malik olana, kendi mülkündeki tasarrufundan dolayı itiraz edilmez. Binaenaleyh, kalbin bu manaya dalması, kulu (başkalarına) şikâyette bulunmaktan alıkoymaz.*”⁸

Yusuf kıssasından anladığımız kadarıyla Hz. Yakub oğlu Yusuf’u kendi mülkü sanıyordu. Öyle bir sınav tabi tutuldu ki Malikü’l-Mülkü anladı, bildi ve O’na teslim oldu. Hatta bu sınav gittikçe ağırlaştı. Yusuf yetmemiş gibi Bünyamin de elden çıktı ve fakat Yakub hakkı anladığından bu sefer imtihanı kaybetmedi. Nitekim Yusuf’tan farklı olarak kardeşleriyle beraber gönderdiği

Bünyamin için endişelenmesine rağmen şöyle diyordu: “Allah en hayırlı koruyucudur. O merhametlilerin en merhametlisidir.”⁹ O, en hayırlı koruyucudur. Kurt da olsa kuş da olsa O koruyacak, bununla beraber benim de tedbirlerim var¹⁰ ama nihâf koruma O’na aittir. Ben çocuklarıma güya merhamet ediyorum. Bu merhamet Allah’ın merhametiyle mukayese edilir mi?

Yusuf tecrübesi, Hz. Yakub’u olgunlaştırmış ve hakiki manada Allah’a tevekkül ve teslimiyet göstermesini ona öğretmişti. “(Babalari Yusuf ve Bünyamin dışındaki çocuklarına) dedi ki: Ben hüznümü yalnızca Allah’a şikâyet ediyorum. Ben Allah’tan sizin bilmediğiniz şeyleri biliyorum.”¹¹ Çünkü O, Yusuf’u hiç aklından çıkarmıyor, sürekli ondan bahsediyordu, insanlar ise oğulları

da dâhil olmak üzere onunla alay ediyorlardı.

Yakub, Rabbinin ona bildirdikleri dolayısıyla, Yusuf’un yaşadığını ve bu ayrılığın biteceğini biliyordu. Ama ne zaman? İşte bu vuslat için olan aceleciliği onu ulaşacağı sevincinden zamansal olarak uzaklaştırıyordu. Bütün hüznün ve hasret bu hendeği aşmada düğümlenmişti. Yakub, sonuçlara yalnızca Allah’a sığınınca Yusuf güneşiyle beraber Bünyamin de görünmeye başlamıştı.

Daha önce Hz. Yakub, Yusuf’u oğullarına emanet ederken onu korumalarını yalnızca onlardan istemişti. Allah’a tevekkül ve O’nun inayetini ise açıkça istememişti.¹² Bu sebeple de uzun bir ayrılık ve hasretle imtihan edildi. Gördü ki Allah’a dayanmadan hiçbir sonuç, hele bir kimse bir de peygamber ise, elde edilemiyordu. Bünyamin olayında Yusuf’un güvenliğinden daha fazla arıza (önerilen:güvelik boşluğu) görülmesine rağmen, Allah’ın korumasına olan tam güveni neticesinde hem Bünyamin’e ve hem de Yusuf’una kavuştu.

“Ben Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm, yalnız Allah’ındır. Ben ona tevekkül ettim, tevekkül edenler de tevekkül etsinler. Fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”¹³ Tevekkül edenler de tevekkül etsin, yani O’na tam teslimiyet göstersinler, öylesine “Allah’a tevekkül ettim” demenin bir işe yaramadığını bu âyet bize ihsas ettirmektedir.

b) Rüya

Müslüman düşünce geleneğinde rüya, özellikle Hz. Yusuf’un gördüğü rüya¹⁴ dolayısı ile Kur’an-ı Kerim bağlamında ele alınmış ve

“ Yusuf kıssasından anladığımız kadarıyla Hz. Yakub oğlu Yusuf’u kendi mülkü sanıyordu. Öyle bir sınava tabi tutuldu ki Malikûl-Mülkü anladı, bildi ve O’na teslim oldu. Hatta bu sınav gittikçe ağırlaştı. Yusuf yetmemiş gibi Bünyamin de elden çıktı ve fakat Yakub hakkı anladığından bu sefer imtihanı kaybetmedi.

Nitekim Yusuf’tan farklı olarak kardeşleriyle beraber gönderdiği Bünyamin için endişelenmesine rağmen şöyle diyordu: “Allah en hayırlı koruyucudur. O merhametlilerin en merhametlisidir.” O, en hayırlı koruyucudur. Kurt da olsa kuş da olsa O koruyacak, bununla beraber benim de tedbirlerim var ama nihaî koruma O’na aittir. Ben çocuklarıma güya merhamet ediyorum. Bu merhamet Allah’ın merhametiyle mukayese edilir mi? ”

rüya, rüya yorumlama (te’vilü’l-e-hadis) gibi konular düşüncenin konusu edilmiştir. İnsanlar konuşarak anlaştıkları gibi çoğu insan da rüya ile kendi gerçekliği arasında bağ kurar, bazen geleceğine bile yön tayin edercesine rüyada kendisiyle konuşur, bazen de kendisi ile konuşulur.

Rüya; Kur’an-ı Kerim’de¹⁵ Hz. Yusuf, Hz. Peygamber ve diğer resûl ve salih kişilerin önemle üzerinde durdukları bir durumdur. Bu sebeple rüya hususunda çok güzel bir edebiyat ve düşünce oluşturulduğu gibi yine tecrübeye konu edilemediği için de rüya vesilesiyle birçok istismarlar da yaşanmıştır. Bu itibarla ülema, rüyayı; onu gören ve onu kabul edenleri ilgilendirdiğini ifade ile başka insanları bir başkasının rüyasına göre amel etmeye zorlamayı caiz görmemişlerdir.

Rüya; insanın kendi gerçekliğini hayalî olarak teması olduğu gibi, yine rüya insanın yaşadığı gerçekliğin ötesindeki hakikat âlemini de keşfetmesidir. Rüya; gerçeklik dünyasının ötesinde bir hakikat âleminin varlığına işaretler. Gerçeklik dünyasında renkleriyle beraber varlığı görmek göze ait bir durum iken, rüyada renkleriyle varlığı temaşa etmek artık göze ihtiyacın olmadığı bir haldir. Gerçeklik dünyasında zaman

ve mekanın uzamı içerisinde ağır, aksak yürür iken, rüyada zaman ve mekan daralır, gözün gören dünyası ise oradaki alem alabildiğine genişler ve büyür.

Büyük düşünür Fahrettin Razi rüyanın varlığını ve mahiyetini şu şekilde tasvir eder: “Şurası kesindir ki, Allah Teala nefsi-natika (ruh)nin cevherini, melekler âlemine çıkıp, Levh-i Mahfuz’u müşahede ve mütalaa edecek bir biçimde (güçte) yaratmıştır. Ruhu Levh-i Mahfuz’dan alıkoyan ise, bu nefsi-natikanın beden iradesiyle meşgul olmasıdır. Uyku zamanında ise, bu meşguliyet azalır, nefsi-natika, bu mükâşefe ve mütalaaı yapmaya daha muktedir hale gelir. Ruh, herhangi bir halde bulunduğu, bu ruhî idrak ve algısından dolayı hayal âlemine uygun düşen özel izler bırakır. İşte rüya yorumcusu, bu hayal âlemine ait işler yardımıyla, o aklî idrak ve algılara dair istidlalde bulunmaktadır.” Hz. Peygamber’den şöyle rivayet olunmuştur: “Rüya üç çeşittir, insanın kendisine telkini ile gördüğü rüya, şeytandan olan rüya ve sadık/hak olan rüyadır. (Müslim Rüya, 6)”¹⁶

Beydavî ise rüyayı şu şekilde tanımlar: “Rüya, görmek manasındaki ru’yet kelimesinden gelir, uykuda görülen (şey) için kullanılır. Hayalin ufkundan süzülen sûretin hiss-i müş-

tereke gelmesidir. Rüyaların bir kısmı sadık (doğru/hak) rüyalar. Sadık rüya, ruhun beden tedbirinden bir fırsat bulup, melekût âlemi ile iletişime geçmesiyle meydana gelir. Çünkü ruh ile melekût âlemi arasında birbirlerine uygunluk (tenasüp) vardır. Bu Sonra insanın hayali ona münasip bir suretle bunu hikâye eder ve onu hiss-i müşterek gönderir. Hiss-i müşterek onu bir görüntü olarak müşahede eder.”¹⁷

Fahreddin Razi ve Kadı Beydavî’nin rüya hakkında ittifak ettikleri husus; rüyada görülen şeylerin insan gerçekliğinin ötesinde olan, Levh-i Mahfuz ve Melekût Âlemi ile ilgili olmasıdır. Levh-i Mahfuz ve Melekût âlemi, âleme ilişkin ilahî bilgilerin bulunduğu alanlardır.

Geçmiş ve geleceğin kaderlerinin takdiri oradadır. İnsanın ilahî tarafı olan ruh, bu ilahî olan alanla yeteneği nispetinde bağ kurma imkanına sahiptir. Bu bağ kurmada peygamber ile herhangi bir insan aynı düzeyde değildir. Peygamberi rüya kesinlik ifade eder iken, diğer rüyalarda her zaman bir ihtimaliyet durumunun bulunduğunu hatırlamak ehemmiyet arz etmektedir. Çünkü; “hakikatte rüya, sadık olanların ismidir. Kazib olanlara ahlamlan denilmektedir.”¹⁸ Hz. Yusuf, mütefekkirlerimizin de ifade ettikleri gibi,

rüyasında Mele-i Ala'da gördükleri istikametinde bir hayatı yaşamıştır.

Suhreverdi (öl.1234)'ye göre, "Allah Teala, bir insanla karşılıklı konuşmaz. Ancak vahiy ile, perde arkasından konuşur. Ya da bir elçi gönderir, dilediğini vahyeder. O hâkimdir, yücedir" (Şuara, 42/51) âyetinde geçen, "elçi gönderme ile vahyi inzal etmeyi" peygamberlere, "perde arkasından ilham ederek konuşma ve sahibini görmeden işitilen bir sesle konuşma ve (rüyada 'ilahî bilgiyi) bildirmeyi ise şeyhlere ve ilimde derinlik kesbetmiş âlimlere has bir yöntem olarak değerlendirir."¹⁹

Hz. Peygamber rüya ile ilgili şöyle buyurmaktadır: "Rüya üç kısımdır: Birincisi Salih rüya olup Allah'tan müjdedir. Diğeri, şeytanın verdiği hüzdür. Üçüncüsü ise şahsın kendi kendine konuşmasıdır."²⁰

Hz. Yusuf, kendi adı ile anılan surenin başında bir rüya görüyor. Bu rüyayı yorumlayan babası, Hz. Yusuf'un ileride büyük işler başarıp büyük adam olacağını anlar. Rüya, Hz. Yusuf'un hayatıyla birebir gerçekleşiyor. Büyük sıkıntı ve zahmetlerden sonra ulaşılan büyük başarı, rüyanın gerçekleşmesidir. Hz. Peygamber de (a.s.) Mekke'de büyük sıkıntı yaşayan arkadaşlarına, geleceğin; Müslümanlar için çok iyi olacağını ifade ederken, Hz. Yusuf'un hayatından hareketle Müslümanları teselli ediyor ve onları daha sabırlı ve sebatlı olmaya teşvik ediyordu.

Kuyu, köle ve zindan! İnsanın hapsi, özgürlüğün kaybı... Hapis, esas itibarıyla dünyevî güzelliklerden mahrum olmaktır, onları görememektir. Fakat Allah, Yusuf'a daha güzelini veriyor. O, rüya görüyor ve dış dünyadaki gerçekliği, onun bizatihi gerçekliğini yaşayandan daha

iyi biliyor ve müşahede edebiliyor. Hayale gelen gerçekleşiyor, hayalin gerçekliğini yaşıyor. Daha huzur verici Hz. Yusuf; zindanın gündüzünü değil, gecesini seviyor. Hz. Yakub (a.s.)'ın rüyayı tabirinin sonucu bazı rivayetlere göre seksen sene sonra zuhur ediyor. "Cenab-ı Hakk'ın resûlüne va'd ettiği nusretin zuhuru her ne kadar teahhur ederse de elbette zuhur edecektir"²¹ denilerek peygamberî rüyaların kesinliğine vurgu yapılmaktadır. Hz. Yusuf'un babasına kavuştuğunda söylediği; "işte rüyamın yorumu budur" ifadelerine Elmalılı şu muhteşem yorumu yapar: "Anladım ki bütün dünya hadisatı te'vil ve ta'birî sonunda tahakkuk edecek bir rüya gibidir"²² Kader takdir edilmiş olsa da insan kazasını kendi eliyle, fiiliyle tezahür ettirmektedir. Bu da ya bizatihi fiille veya sabırla varlık alanına çıkmaktadır.

c) Rüya ve Gömlek

Hz. Yusuf (a.s.)'ın hayatında üç gömlek ve üç rüyanın büyük etkileri olmuştur:

Rüya 1: Hz. Yusuf çocuk iken gördüğü bir rüyada 11 yıldız ile ay ve güneşin kendisi için secde ettiklerini görür. Bu rüya, Hz. Yusuf'un ömrünün çoğunu belirledi. Hayatının olgunluk çağında vezir iken yanına gelen kardeşleri ile anne-babasının kendisine kavuşmaları dolayısı ile Allah için yaptıkları şükür secdesi ile Hz. Yusuf, çocukluk rüyasının son bulduğunu anlar ve bunu babasına da ifade eder.²³

Rüya 2: Hz. Yusuf zindanda iken iki zindan arkadaşının gördükleri rüya.²⁴ Hz. Yusuf arkadaşlarının bu rüyalarını yorumlamadan önce ilk defa insanları Tevhid'e davet eder²⁵ ve bu rüyaları da yorumlayarak ilahî

Kuran bir tarih kitabı değildir, hidayet kitabıdır. Tarihi olayları ve kıssaları "ibret ve örnek" için anlatır. Bundan dolayı da "durum hikâyesi" yöntemini kullanmış/ tarihten ve kıssalardan pasajlar sunmuştur. Bu kıssalardan da "ibret ve örnek" almamız istenir. Yukarıda anlatılanlara ek olarak bu kıssadan aşağıdaki ibret ve örnekleri/dersleri çıkarmak mümkündür:

(Yusuf, 12/7, 105, 107, 109, 111)

bilginin geleceği kuşattığını bizatihi ve somut olarak ortaya koyar. Şöyle ki; arkadaşlarından birine birkaç gün içinde idam edileceğini, diğerine ise eskiden yapmış olduğu gibi kralın yanındaki işine döneceğini ifade eder.

Ancak bu arkadaşına kralın yanında kendisini anmasını ister. Yani beni onun yanında an ve zımnen şöyle de; "bu arkadaş iyi biri, onu zindanda tutma". Geleceğe ilişkin kendisine yol gösteren, hayatını bu bilgi doğrultusunda tanzim ettiren Rabbinden değil de kraldan yardım istediği için cezası uzatılır,²⁶ ta ki olgunlaşınca²⁷ kadar bu durum devam eder.

Rüya 3: Kral bir rüya görür... Yedi semiz inek ile yedi zayıf inek... Zayıflar semiz olanları yiyor...²⁸ Zamanının büyük rüya yorumcuları bu rüyayı yorumlamaktan acizler...

Bu ağlamdır. Bunu yorumlayamayız, kimse de yorumlayamaz... derler. Bu durumda bu rüyanın beşer üstü bir bilgi doğrultusunda yorumlanmasının gereği ortaya çıkar. Unutan hatırlar. Ve Yusuf der. İyi dost, dürüst insan... O çağda bu rüyanın yorumunu yalnızca Yusuf'un yapacağını hatırlar ve zindana koşar... Yusuf (a.s.) rüyayı yorumlar ve daha önce yaptığığının aksine bu işinden dolayı zindanda çıkma talebinde bulunmaz. Aksine kendisinin masumiyetinin ortaya çıkmasını ister²⁹ ve Rabbine tam tevekkül eder. Bu durum onun için büyük olaylara vesile olur. Rüyalar nihai anlamda Hz. Yusuf'un hayrına tecelli etse de bu süreç içinde Hz. Yusuf büyük sıkıntılar yaşar.

Gömlek 1: Hz. Yusuf'un kardeşleri babalarının kardeşler arasında yapmış olduğu ayrımcılık nedeniyle özellikle Yusuf'tan nefret ediyorlardı. Bu sebeple onu kuyuya atmış ve babalarına demişlerdi ki "onu kurt yedi." Elimizde tuttuğumuz bu kanlı gömlek³⁰ de onun. Üzerindeki kan da kurdun Yusuf'u parçalaması sonucu oluştu.

Hz. Yakub'un Yusuf'a olan sevgisi, kardeşler arasında kıskançlığa sebep olduğu gibi, yine Yusuf sevgisi o kadar aşırılığa gitmişti ki Yusuf'un koruması için Allah'ı bile anmayı unutmıştu. Hz. Yakub'un sevgisi ve teslimiyeti Allah'a yönelinceye kadar büyük acılar yaşamayı kaderi oldu.³¹

Gömlek 2: Sarayda, Yusuf'tan murat almak isteyen vezirin karısının³² yırtmış olduğu Yusuf'un gömleği de Hz. Yusuf'un hayatında çok büyük öneme sahiptir. Yusuf bu gömlek sebebiyle (arkadan yırtılmış olmasından dolayı) suçsuzluğunu ispatlamış ve hem de kadının hır-

sı yüzünden hemencecik zindana düşmekten kurtulduğu gibi başka olaylar vesilesiyle masumluğunu da perçimlemişti.³³

Gömlek 3: Kardeşler Hz. Yusuf'un gayretleri neticesinde kavuşmuştu. Yusuf yine gömleğini kardeşlerine verdi ve bu gömlek,

birinci gömlek sebebiyle âmâ olmuş Yakub'u yeniden ışığa, ümide ve sevince kavuşturmuştu.

Ve ilginçtir ki kurt Yusuf'u yedi bu da gömleği diyen ve o gömleği babasına veren aynı kardeş, bu sefer de mutluluk ve sevinç gömleğini babasına vermişti.

Hız. Yusuf, görme özelliğini kaybeden babasına gömleğini göndere rek, gözlerinin yeniden kuvvetlenmesini sağladı.³⁴ Bu hususta Hz. İbrahim (a.s.)'a atıfla ateşte yanmayan bir gömleğin miras yoluyla Hz. Yakub'a ondan da Hz. Yusuf'a verildiği, bu sebeple de bu gömleğin belaları defettiği ileri sürülmektedir. Ancak gömleğe sahip olmasına rağmen Hz. Yusuf kuyuya ve zindana atılmaktan kurtulamamıştır. Bu sebeple bu gömleği böyle bir menkıbeye göre yorumlamak bizce doğru değildir. Ancak bu meseleye sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde bakmak istiyoruz.

Şöyle ki: Hz. Yusuf'u kuyuya atan kardeşleri, babalarına "onu kurt yedi" diyerek babasını kandırmak üzere kan bulanmış Yusuf gömleğini babasına verdiler.³⁵ Bu gömlek, Yusuf hasretinin, hüznünün ve üzüntüsünün kaynağı oldu ki Hz. Yakub gözlerini kaybetti. Sonra yine bir gömlek Hz. Yakub'a sevinç, kavuşmayı hissettirdi. Gömlek Yakub'a yaklaştıkça Hz. Yakub Yusuf'un vuslat kokusunu aldı³⁶ ve gömlek ulaştı, hüznün sevince, kahr mutluluğa dönüştü; vuslat için en önemli vasıta olan gözün gücü yeniden yerine döndü. Böylece belli sebeplerle kaybedilen bir özellik o sebeplerin varlığıyla yeniden aynı sonucu vermeye başladı. Bu olay bize şunu gösteriyor ki mucize de bile sebebe ittiba esastır.

(Hz. Yakub) dedi ki: "Doğrusu onu götürmeniz, beni mahzun eder. Şiz ondan gafil iken kurdun onu yemesinden korkarım."³⁷ Bu âyet Hz. Yakub'un Hz. Yusuf dolayısı ile ne yaptığını tam kendisinin de kesti-

remediğini göstermektedir. Hz. Yakub, bir an bile Yusuf'un (kendisinden) ayrılığın dayanamıyor.³⁸ Öyle ki Yusuf sebebiyle Allah'a sığınmayı bile unutuyor. Beşere böylesine bir sevgisinin olması, Hz. Yakub'un en sevdiği şey ile imtihan edilmesine sebep olur. Ağır bir imtihan, tam kırk yıl hasret ve hüznün yaşıyor. Ayrıca kendi ağzı ile kendisini tuzağa düşürüyor. "Kurt onu yer..." ve kurtlar da onu o sözleri ile kandırmaya çalışıyorlar. "Onu kurt yedi..." Hz. Yakub bu yalana inanmıyor.

Yusuf'un rüyası dolayısı ile Allah'ın O'nu peygamber seçeceğini ve kardeşlerinin fevkinde kılacağını biliyor.³⁹ Bu sebeple kardeşlerinin onu kurt yedi, o öldü söylemleri onu tatmin etmemiştir. Bir ömür boyu Yusuf'un rüyasının gerçekleşmesini bekliyor. Bir tarafta Yusuf'un gördüğü rüya dolayısı ile onun yaşayacağını biliyor, ama diğer tarafta dönmeyen Yusuf... Doğrusu Hz. Yakub büyük bir çıkmazın içinde... Yine bir tarafta Rabbin tam teslimiyet gösterememesinin cezasının ağır yükü altında ezilme ve diğer tarafta Yusuf'un kaybı ve onun hasreti ve hüznü...

Yusuf'un kardeşlerinin dediklerine ise hiç inanmıyor. "Bu ne merhametli bir kurt imiş ki Yusuf'u yemiş ama gömleğini yırtmamış bile..." Bütün bunlara rağmen çıkıp Yusuf'u aramıyor.(?) İlahî emrin kendisi hakkındaki hükmünün tecellisini bekliyor... Bu bekleyiş uzun yıllar sürse de...

d) Kadın ve Yusuf

Evinde büyüdüğü, büyüğü bildiği vezirin "karısı, ona niyetlendi, o da

kadına..."⁴⁰ Yusuf için zor bir durum. Bir tarafta zengin ve güzel bir kadın, diğer tarafta genç ve yakışıklı bir adam. Ancak O, Rabbinin burhanını gördü, Yüce Allah'ın daha önce ona vahyettiklerini hatırladı ve durdu. Yusuf; "Allah'a sığınırım, O benim efendimdir, O bana güzel mevkiler verdi. Hakikat şudur ki zalimler asla felah bulmaz."⁴¹

Yusuf'un kadına niyetlenmesi ne demektir? Bu, insanın fitrî meyil ve şehvetinin uyanmasıdır. Yoksa iradî olarak Yusuf zinaya kastetmiş değildir. Zaten bu şekildeki fitrî meyilden dolayı insan mesul olmaz.⁴² "Hatta bu meylin harekete geçmesinden sonra kendisini zapt edebilen kimse, Allah tarafından övülmeye ve mükâfatlandırılmaya daha layıktır."⁴³ Ancak kadın isteğinden vazgeçmeyince, Yusuf bu çirkin durumdan kurtulmak için kapıya doğru koşar, kadın da ardından onu gömleğinden yakalar ve kapı açılınca kapının önünde kadının kocası ve bir akrabası (şahit) durmaktadır.

Kadın için izahı zor bir durum. Hemen duraksamaksızın kocasına hitaben: "Eşine kötülük düşünenin yeri zindan değil mi?" Bu sefer Yusuf zorda kalır, sözden başka kendisini savunacak bir durumu olmadığından şöyle der: "Aksine bana sarkıntılık yapan o..."⁴⁴ Vezir akıllı adam, kadının akrabası daha akıllı, vezir sabreder, adam açıklar. "Yusuf'un yırtılan gömleğinin yırtığı önde ise suçlu Yusuf'tur. Yok eğer gömlek arkadan yırtılmış ise suçlu kadındır."⁴⁵ Çünkü o, kendisinden kaçan adamı yakalamak için gömleğine bile asılmış, Yusuf ise bu beladan kurtulmak

için o kadar karardır ki gömleği yırtılacak şiddette çekilmesine rağmen kaçmaktadır. Vezir Yusuf'a; "bunu kimseye söyleme, rezil oluruz" dedi. Eşine ise "Ey kadın sizin tuzağınız büyüktür. Yaptığın bu işten dolayı Rabbine tövbe ve istiğfarda bulun"⁴⁶ dedi. Olay kapanmadı, şehrin kadınları ve vezirin karısı Yusuf'un peşini bırakmadılar. Vezir, kadının sevgisi soğusun diye mecburen, eşini kurtarmak adına Yusuf'u zindana attı. "Sonra bütün delilleri gördükleri halde yine de onu (Yusuf'u) bir süreye kadar zindana atmak, onlarca uygun görüldü."⁴⁷ Yusuf; Rabbim! Zindan kadınların beni davet ettikleri şeyden daha sevimsidir."⁴⁸ dedi. Yusuf boş durmadı, zindanı medreseye/okula çevirdi. Suçlulardan örnek insanlar çıkardı. Dürüstlüğü, bilgeliği ile herkese örnek oldu.

Hz. Yusuf ile Züleyha arasında vuku bulan olayda, Yusuf kapıya yönelince kapının önünde kadının kocasıyla karşılaştı ve kadın, Yusuf'u şikâyet etmek üzere şöyle dedi: "Zevcene kötülük yapmak isteyen zindana atılmaktan yahut can yakıcı bir azaptan başka ne olabilir."⁴⁹ denmektedir; eğer Züleyha, Yusuf'u hakikaten sevmiş olsaydı, daha sonraları itirafta bulunduğu üzere suçu üzerine alırdı. Ancak suçunu Yusuf'un üzerine atmak istedi. Çünkü onunkisi sevgiden çok şehvî arzularını tatmin için Yusuf'a yönelmekti. Hâlbuki Hz. Yusuf, zindana düşüp uzun yıllar orada kalınca, Yusuf'un gerçek sevgisi Züleyha'nın gönlünde yer etti ve sevgilisine arkasından ihanet etmek yerine, suçu üzerine alarak gerçek bir seven olduğunu ortaya koymuştur.

"Azizin hanımı, işte şimdi hakikat ortaya çıktı" dedi. Yani şimdiye kadar Yusuf'a iftira etmeye devam ediyordum. Bu itirafla beraber kralın huzuruna gelen Hz. Yusuf (a.s.)'un arkadaşına Züleyha şöyle diyordu: "(Artık) ona (Yusuf'a) arkasından ihanet etmiyorum."

"İhanet etmedim ve nefis kötülüğü emreder" ifadelerinin, Züleyha'ya ait olduğuna Elmalılı Hamdi Yazır'da kaidir. O bu hususta şöyle der:

"Nefsime tebrîe de etmem (temize çıkarmam) –yani Yusuf'un gıyabında kendisine ihanet etmediğini bilin diye hakkı itiraf ederken kendimi hiyanetten büsbütün tebrîe ve tenzih de edemem, çünkü mukaddema (daha önce) söylediğimi söyledim, yaptığımı yaptım."⁵⁰ Fahrettin Razi ise bu hususta şöyle demektedir: "Bu ifade (ihanet etmedim sözü) azizin karısına ait olup, âyetin manası, O (Yusuf), her ne kadar orada iken ben onun üzerine suçu attıysam da, o burada (bu mecliste) değil iken, onun üzerine (hâlâ) böyle bir suçlu atamam şeklinde olur ki bu, O, hapiste iken onun hakkında doğrunun dışında bir şey söylemem" demektir.⁵¹ Bununla beraber ihanet ve nefis-i tezkiye etme sözlerinin Hz. Yusuf'a ait olduğunu söyleyen pek çok âlim de bulunmaktadır.⁵²

Bu hususta şunları ifade etmemiz gerekir. "İhanet etmedim ve nefsimi de temize çıkarmam" ifadelerinin geçtiği mecliste, Hz. Yusuf henüz bulunmamaktadır.

Vezir kadınları dinleyip, onun temiz olduğunu fark edince onu (Yusuf'u) bana getirin onu kendime halife edeyim demektedir. Ayrıca

Hz. Peygamber rüya ile ilgili şöyle buyurmaktadır: "Rüya üç kısımdır: Birincisi Salih rüya olup Allah'tan müjdedir. Diğer, şeytanın verdiği hüzdür. Üçüncüsü ise şahsın kendi kendine konuşmasıdır."

Buhari, Tabir, 26/Müslim, Rüya, 6/Tirmizi Rüya, 1, 7, 10.

eğer "ona arkasında ihanet etmedim" ifadeleri ekser ulemanın belirttiği üzere Hz. Yusuf'a ait ise Hz. Yusuf kime ihanet etmedi de onun bundan haberi yoktu. Bu hususta iki ihtimal var:

1. Eğer bu ihanet etmede kasıt Züleyha'nın kocası ise, Hz. Yusuf henüz zindana girmeden Züleyha'nın kocası kimin suçlu olduğunu çok açık bir şekilde biliyor ve böylece de Hz. Yusuf'un kendisine ihanet etmediğini zaten bilmektedir. Ki rivayetlere göre bu ifadelerin kullanıldığı zaman Züleyha'nın kocası zaten vefat etmişti.

2. Eğer Züleyha'nın kocası değil de başka biri vezir veya kral ise Yusuf'un ona ihaneti zaten söz konusu değildir. Adamcağız rüya görmese ve Yusuf da onu tabir etmezse Yusuf'tan hiç haberi bile olmayacak. Yani Hz. Yusuf'un bu vezire zaten bir ihaneti söz konusu değildir. Bu itibarla "ihanet etmedim ve nefsimi de temize çıkarmam" sözlerinin, ayetlerdeki siyak ve sibahi dikkate

Başımıza gelen olaylar karşısında sabretmeli (sabru'n-cemil) ve Allah'a tevekkül etmeliyiz. Elimizden gelen gayreti/kesbi göstermeliyiz. Bu durumda Allah hayatımızı hayırlara tebdil eder.

(Yusuf, 12/18, 83)

alındığında Züleyha'ya ait olduğunu düşünmekteyiz.

e- Yusuf Kıssasından Muhtemel Çıkarımlar

Bilindiği gibi Kuran bir tarih kitabı değildir, hidayet kitabıdır. Tarihi olayları ve kıssaları "ibret ve örnek" için anlatır. Bundan dolayı da "durum hikâyesi" yöntemini kullanmış/tarihten ve kıssalardan pasajlar sunmuştur. Bu kıssalardan da "ibret ve örnek" almamız istenir. Yukarıda anlatılanlara ek olarak bu kıssadan

aşağıdaki ibret ve örnekleri/dersleri çıkarmak mümkündür: (Yusuf, 12/7, 105, 107, 109, 111)

Babalar çocukları arasında ayırım yapmadan onları sevmeli, onlara karşı adaletli olmalılar.

Aksi durumda çocuklar sevileni kıskanır ve ona/onlara karşı kötülük düşünebilirler. (Yusuf, 12/8)

Başımıza gelen olaylar karşısında sabretmeli (sabru'n-cemil) ve Allah'a tevekkül etmeliyiz.

Elimizden gelen gayreti/kesbi göstermeliyiz. Bu durumda Allah hayatımızı hayırlara tebdil eder. (Yusuf, 12/18, 83)

Allah hayatı kontrol eder, hayata yasalarıyla/ayetleriyle müdahale eder ve sabredip tevekkül edenleri mükâfatlandırır ve belalara / musibetlere karşı korur. Bu bela ve musibetler içinde o kulunu yetiştirir/eğitir, olgunlaştırır. (Yusuf, 12/21-22, 24, 34)

İnsanlar, duyularının uyanmasına engel olamayabilirler ama onları kontrol edebilirler. Bu duygular iyi de olabilir, kötü de olabilir.

Önemli olan bunların kontrolüdür. Çünkü insana hem fücür hem takva ilham edilmiştir. (Şems, 91/8) İmtihanın anlamı da budur. Yarattığı mayamızda ikisi de vardır. Bir peygamberin içinde de kötü duygular doğabilir.

Önemli olan onların Allah'ın ayetlerine göre kontrol edilmesidir. (Yusuf, 12/24)

Bir konuda karar verirken/hakemlik yaparken, delillere bakmalı/araştırmalı/konuyu ispatlayan delil-

FB 3-6

ler bulmalı ve ona göre karar vermemeliyiz. Adaletli olan karar, doğru delillere dayanan karardır. (Yusuf, 12/26-27, 33, 50-52)

Müslümanlar fırsat buldukça insanları İslam'a/tevhide davet etmeli, tebliğ görevlerini yerine getirmeliler. (Yusuf, 12/40-41)

Müslümanlar ehil oldukları bir görevi isteyebilirler veya kendilerine ehil oldukları bir görev verilince kabul edebilirler. (Yusuf, 12/54-55)

Sebeplere sarılmamız, üzerimize düşeni yaptıktan sonra tevekkül etmemiz. Bize verilen aklın ve iradenin gereği budur. Bize bir senaryo verilmemiş, hayatımızın senaryosunu biz yazıyoruz. Taktiri ilahi tedbiri beşere göredir. (Yusuf, 12/67-68)

Resüllerin getirdikleri şeriatlar arasında farklar olabilir. Yakup a.s. şeriatında "hırsızlığın cezası" hırsızlık edenin alıkonulmasıdır. (Yusuf, 12/74-75)

Günah/suç işlediğimizde ümitsizliğe düşmemeliyiz. Allah'ın rahmetinden ümit kesilmez. Tevbe/istigfar etmeliyiz. O'na dua etmeli, O'ndan yardım dilemeliyiz, O'na tevekkül etmeliyiz. Çünkü O, dualara karşılık verendir, yardımı hak edene, yardım edendir. Günahları affedendir. (Yusuf, 12/87, 90, 97-98)

Hata yapanları eğer günahlarında pişmanlık duyuyorsa onları affetmeliyiz. Affetme erdemdir/olgunluktur. Peygamberimiz de "Mekke'nin Fethi Günü" insanları affetmiştir. (Yusuf, 12/ 92)

Çocuklar, ebeveynlerine saygı duymalı, onlara hürmet göstermeliler. Onlara hizmette kusur etme-

meliler. Çünkü ebeveyn çocuklarına karşılıksız hizmet eder/besleyip büyütür, onlara dua eder. (Yusuf, 12/100)

Bu kıssa, aynı zamanda yalnızca kadınların değil, erkeklerin de tacize uğrayabileceklerini göstermektedir. (Yusuf, 12/31-32) Yusuf (a.s) ahlâk ve namus timsali olarak bu surede hayatı taçlanmaktadır.

1 Bu kıssa Kuran'ın diğer kıssalarından farklıdır. Kuran'ın diğer kıssaları "durum hikâyesi" denilen hikâye sınıfına girer. Bu hikâye türünde, hikâyenin ancak bir bölümü anlatılır. Hikâye baştan sona anlatılmaz. Yusuf kıssası "olay hikâyesi" bölümüne girer. (Maupassant hikâyeciliği de denir.) Olay hikâyeciliğinde ise hikâye baştan sona anlatılır, olay atlanmaz ve yalnız bir kısmı anlatılmaz. Olay örgüsündeki dört unsur dediğimiz: olay, yer, zaman ve kişiler (kahramanlar) bulunur. Hikâye anlatımı olayın gelişim süreci takip edilerek anlatılır. İşte Kuran'da tek Yusuf kıssası olay hikâyeciliği özelliğini taşımaktadır. Belki de bundan dolayı bu kıssa için "ehsenu'l-kasas" (Yusuf, 12/3) denilmiştir.

3 Yaşar Kurt, Hz. Yusuf'un Tarihsel hayatı4 Siret-i İbni Hişam5 Yusuf, 12/109-110-111

6 Yusuf, 12/18, 68, 83-87,94-98,

7 Yusuf 12/86.

8 Fahrettin Razi, Mefatihul-Gayb9 Yusuf 12/64.

10 Yusuf 12/67.

11 Yusuf 12/86.

12 Yusuf, 12/13

13 Yusuf 12/67, 68.

14 Yusuf (a.s.)'in rüyası: Yusuf, 12/4-5, 100,

15 Hapse giren iki gencin rüyası: Yusuf, 12/36,41; Kralın rüyası:12/43-44; Peygamberimizin rüyası: İsrâ,17/60; İbrahim a.s. rüyası: Saffat,37/102-106; Peygamberimizin Mekke'nin fethi ile ilgili rüyası: Fetih,48/27,

- 16 Fahrettin Razi, a.g.e
17 Kadı Beydavî,a.g.e.A.g.e.
18 Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e.
19 Sühreverdi, Âvarifü'l-MaarifHitit Üni. İlahiyat Fak
20 Buhari, Tabir, 26/Müslim, Rüya, 6/Tirmizi Rüya, 1, 7, 10.
21 Konyalı Mehmet Vehbi, Hülâsatü'l-Beyan,
22 Elmalılı, a.g.e.23 Yusuf,12/100-101
24 Yusuf,12/36
25 Yusuf,12/39-40
26 Yusuf,12/42, 45 (burada "ümmeten" ibaresi "uzun zaman" olarak yorumlanmıştır.)
27 Yusuf,12/22 (beleğe-eşeddehü)
28 Yusuf,12/43-44
29 Yusuf,12/50-52
30 Yusuf,12/18
31 Yusuf,12/84-86
32 Yusuf,12/ 25, (seyyidühâ), 30 (imretül-aziz)
33 Yusuf,12/26-27, 51
34 Yusuf,12/93
35 Yusuf,12/29
36 Yusuf, 12/94
37 Yusuf 12/14.
38 Razi, Mefatihul-Gayb39 Kadı Beydavî, Muhtasar Beydavî Tefsiri40 Yusuf12/24
41 Razi, A.g.e.A.g.e.Tenviru'l-Mikyas min Tefsiri İbn Abbas42 "Yüceler yücesi Allah şöyle buyurur: Bir kulum iyi bir iş yapmayı arzu etse, Ben bu (arzuyu) iyi bir amel olarak değerlendiririm; eğer bu arzunu yerine getirirse, onu on katıyla değerlendiririm; eğer kötü bir iş yapmayı arzu eder ama bunu apmazsa, bundan Benim rızam için kaçındığını görerek, bunu da iyi bir iş olarak değerlendiririm. " Buhari ve Müslim, Muhammet Esed Meali, Büyük Boy , s. 460-461, İşaret yay. İst. 1997
43 Kadı Beydavî, A.g.e.44 Yusuf, 12/26
45 Yusuf, 12/26-27
46 Yusuf, 12/28
47 Yusuf 12/35.
48 Yusuf 12/33.
49 Yusuf 12/25.
50 Elmalılı Hamdi Yazır, a.g.e.51 Razi, A.g.e.52 Bkz. İbn Cerir et-Taberi, Taberi Tefsiri

Vahiy ve Dağ Örnekligi

Peygamberin Allah'ı "Görmeleri"nin Dağda Olması: Hz. İbrahim ve Hz. Mûsa gibi bazı peygamberler kendilerine vahiy geldikten sonra, Allah aşkıyla coşan kalplerinin dinmesi ve mutmâin olması için veya özellikle Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi Allah'ın peygamberler için gerçekleştirdiği bir mucizeyi nasıl yaptığını öğrenmek için ya Allah'ın kudretinin tecellisini ya da bizzat Allah'a "Kendisini" göstermesi dileğinde bulunmalarında , Allah'ın onlara dağı işaret etmesidir.

(Bkz: Bakara, 260; A'raf, 143)

“

Sözlük anlamında da olduğu gibi fiziki olarak da, doğal yeryüzü şekillerinin en heybetli ve en yüksek şekillerinden birisidir. Bu fizikî heybet de, metafizik yücelik ve ulviliği temsil eder. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musâ'nın ilk vahye mazhar olduğu Tur dağındaki Tuvâ vadisi "kutsal" olarak nitelenmiştir.

”

Vahiy olgusuyla ilgili çok ilginç konulardan birisi, hiç şüphesiz dağ örneklidir, ilginç ama, ilginç olduğu kadar da anlaşılması zor bir konudur. Diğer peygamberlerle ilgili açık bir bilgimiz olmamakla beraber Hz. Musa, Hz. isâ ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ilk vahiy alışılarıyla ilgili olarak bilindiği gibi bir dağ örnekliliği vardır. Bu üç büyük peygambere peygamberliklerini veya resüllüklerini bildiren ilk ilâhî kitap veya ilk vahiy dağda olmuştur.

Hz.Musa'nın Kur'ân'da açıkça belirtildiği gibi ilk vahye mazhar oluşu, Tur dağı ve ondaki Kutsal Vâdi Tuvâ'dadır.¹ Kur'ân'da zikredilmemekle birlikte, Hz. İsa'nın mazhar oluşu, bazı inciller'e göre -çok açıklıkla belirtilmemesine rağmen- Kudüs yakınındaki Zeytin Dağı'nda olmuştur.² Hz.Muhammed'in bilindiği gibi ilk vahye mazhariyeti ise, Mekke şehri yakınındaki Nûr dağındaki Hira mağarasındadır.³

Vahiy olgusu ve peygamberlerin peygamberlikleriyle ilgili bu dağ örnekliliğinin anlamı nedir? Niçin Allah ilk vahiy olgularını dağda gerçekleştirmiştir? Bunu anlamamızın, vahyi ve peygamberliği (risâleti ve nübüvveti) daha iyi anlamak için bir manası var mıdır? Bu ve benzeri soruları çoğaltabiliriz. Ancak onlara cevap bulmak

o kadar kolay görünmemektedir. Şu bir gerçektir ki, dağ örnekliliğinin her üç peygamberle de ilgili oluşu, bir tesadüf olamaz. Dolayısıyla bunun fiziki, metafiziksel ve psiko-sosyolojik bir veya birden fazla anlamı olmalıdır diye düşünüyoruz.

Ancak, çoktan beri ilgimizi çeken bu ilginç örnekliliğe tâm bir

özel isimleriyle anılan dağlar üzerinde kısaca durmak gereklidir. Kur'ân'da dağ için iki kelime kullanılmıştır. Birincisi "cebel" (çoğ, cibâl)dir. Bu kelime tekil ve çoğul olarak Kur'ân'ın 33 farklı sûresini 38 farklı ayetinde toplam 42 defa geçmektedir, ikinci kelime, sadece çoğul olarak kullanılan "revâsiye" kelimesidir; 9 farklı sûrede 9 ayette 9 kere kullanılmıştır. Özel

mana bulmak yukarıda da ifade ettiğimiz gibi kolay olmamakla birlikte, burada bazı açıklama denemeleri yapabiliriz.

Üzerinde durduğumuz manayı kavramak için önce Kur'ân'da dağ için kullanılan kelimeler ve

isimleriyle zekredilen iki dağ vardır. Birincisi Tûr'dur; bu 8 farklı sûrede 10 farklı ayette 10 kere geçmektedir, ikincisi Cûdi'dir; bu 1 sûrede 1 ayette 1 defa geçmektedir. Kur'ân'da dağ ifade eden kelimelerin toplam sayısı 62'dir.

“Eğer biz bu Kur’an’ı bir dağ üstüne indirseydik, Allah korkusundan dağı baş eğmiş ve parça parça parçalanmış olarak görürdün” “Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmekten çekindiler, korktular. Onu insan yükledi. Çünkü o, çok zâlim ve cahildir.”

(Haşr, 21 : Ahzâb, 72)

Dağ ifâde eden bu 62 kelimenin ayetlerdeki kullanım şekli, amacı ve manaları yönünden sınıflayacak olursak temel üç ana sınıfa ayırmak mümkündür:

1- Jeolojik Kullanım: Dağların bir tabiat olgusu olarak yaratıldığı, yeryüzündeki sarsıntıları dengelemek için yaratıldıkları; yerin dönüşüyle birlikte dağların da hareketli olduğu, yağmur ve diğer benzer atmosferik olayların oluşumunda dağların rolü ve nihayet insanlara olan faydaları anlatılmıştır. (Bkz.: Nûr, 43; Nemi, 88; Nahl, 15, 68, 81; Hicr, 19, 82; Kaf, 7; Ra’d, 3; Naziât, 33)

2- Teşbih ve Mecazi Kullanım: Bazı ayetlerde anlatılmak istenen soyut veya somut manalar dağ örneğine teşbih edilerek anlatılmıştır. (Bkz.: İbrahim, 46; Haşr, 21; Ahzâb, 72; Bakara, 63; Nisa, 154.)

3- Vahiy, Kitap ve Peygamberlikle ilgili Kullanım: Bu kulla-

nımı kendi içinde farklı sınıflara ayırarak kısaca izaha çalışalım.

a) Peygamber ile ilgili Bir Tarihi Olay İçin Kullanım: Bu kullanım, bir peygamberin doğrudan vahiy alması veya peygamberliğiyle ilgili değildir. Sadece bir peygamber ile ilgili tarihi bir olay anlatılmıştır. Bunun tek örneği, Hz. Nuh’tur; onun tufanda suların çekilmeye başlamasıyla gemisinin Cûdi dağına oturmasının anlatılmasıdır. (Bkz.: Hûd, 44)

b) Vahiy ve Peygamberlikle ilgili Kullanım: Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz dağ örneği bu kullanımdır. Bunun Kur’an’da örnekleri çoktur. Bunları sırasıyla hatırlayalım.

c) 1- Vahyin Peygambere Dağ’da Gelmesi: Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Muhammed ve Hz. İsa’ya ilk gelen vahi ve dolayısıyla peygamberlik müjdesi dağda olmuş ise de bunlar Kur’an’da zikredilmiştir. Kur’an’dan zikredilen örnek Hz. Mûsa’dır. Ona ilk vahiy Tûr dağında kutsal vadi Tuvâ’dadır. (Bkz. Tâ-hâ, 11-14; Meryem, 52; Naziât, 16)

d) 2- Peygamberin Allah’ı “Görmeleri”nin Dağda Olması: Hz. İbrahim ve Hz. Mûsa gibi bazı peygamberler kendilerine vahiy geldikten sonra, Allah aşkıyla coşan kalplerinin dinmesi ve mutmâin olması için veya özellikle Hz. İbrahim örneğinde olduğu gibi Allah’ın peygamberler için gerçekleştirdiği bir mucizeyi nasıl yaptığını öğrenmek için ya Allah’ın kudretinin tecellisini ya da bizzat Allah’a “Kendisini” göstermesi dileğinde

bulunmalarında , Allah'ın onlara dağı işaret etmesidir. (Bkz: Bakara, 260; A'raf, 143)

e) 3- Peygamber Mûcizesinin Dağda Gerçekleşmesi: Ya Allah bir peygamberini desteklemek için dağda veya dağ ile bir mucize yaratmıştır; Hz. Mûsa'ya inananlar Tûr dağı ile Tur dağında gösterilen mucizeler gibi (bkz.: Bakara, 63; Tâhâ, 80); ya da inananlar bir peygamberden dağda veya dağla ilgili mucide göstermesini istemişlerdir; Hz. Muhammed'den Mekke halkından müşrik bazılarının ondan Mekke'nin etrafındaki dağları kaldırmasını, dağları ekilip-biçilen araziye dönüştürmesini istemeleri gibi. (Bkz: Ra'da, 31)

f) 4- Vahyi Dağın Taşıyaması: "Eğer biz bu Kur'an'ı bir dağ üstüne indirseydik, Allah korkusundan dağı baş eğmiş ve parça parça parçalanmış olarak görürdün"⁴,

"Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar onu yüklenmekten çekindiler, korktular. Onu insan yükledi. Çünkü o, çok zâlim ve cahildir."⁵

Bu iki ayette hem "mecazi" hem de "hakiki" anlam vardır.

Mecâzi anlam, Kur'an'ın çok ağır bir yük olduğu kadar çok değerli ve yüce bir yük olduğu hususudur.

Emânet'ten kasıt bir çok müfessire göre kulluk ve akıldır; böyle olunca, emanet ilk ifâde edilen mecâzi anlam, Kur'an'dır. Zira emanetin kullanım ve bilinmesi ancak insanın akıyla Kur'an'ı okuması ve anlamasıyla olabilir.

Hakiki anlama gelince, yaratıklar içinde Allah'ın sadece insanı kendisine muhatap seçmesidir. Yani, Allah'ın onu kendisine halife seçmesidir.

Bunun için de insanın bilfiil halife olabilmesi Allah'ı bilmesi ve O'na teslim olmasına bağlıdır. Bu konuda doğuştan cahil olan insanın bilgi sahibi olması için Allah ona Kur'an'ı rehber olarak indirmiştir.

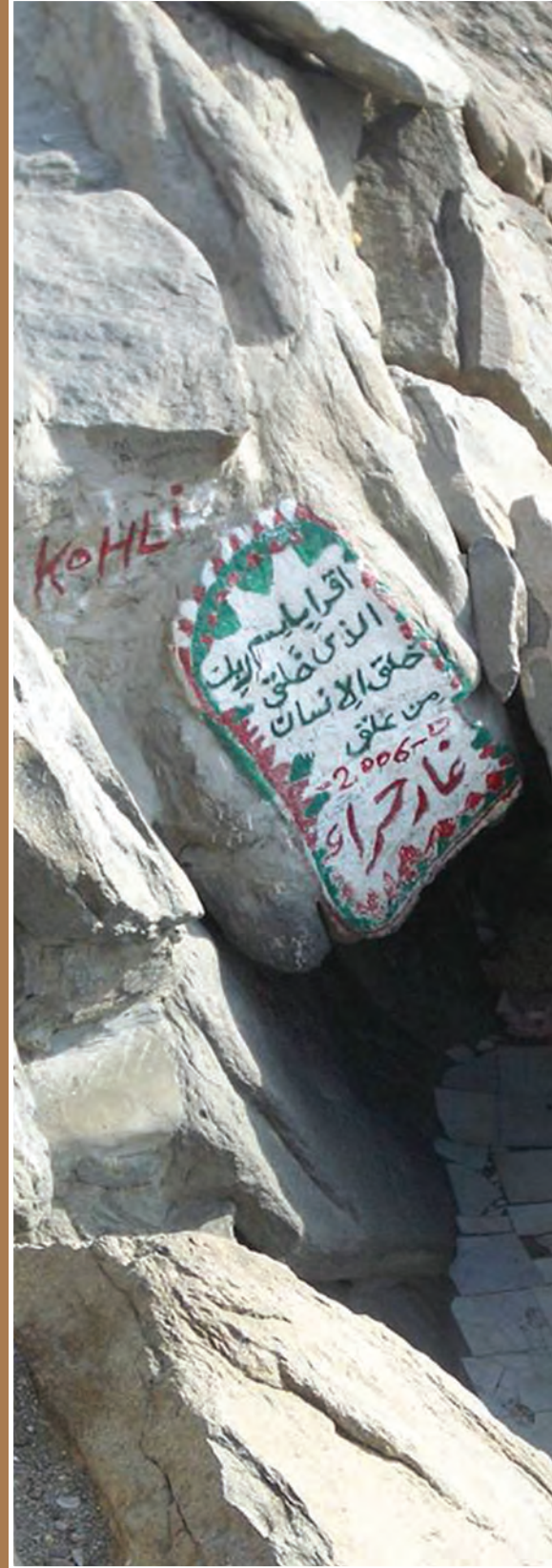
Kur'an insanın aklına hitap ettiğinden, Kur'an'da insan aklına ve mantığına dolayısıyla da bilime aykırı hiçbir bilginin olmadığına işaret edilmiştir.

Ayn şekilde insanın akıyla ve bilimsel yollarla elde edeceği doğrulanmış kesin bilgilerin, imân ve akide esaslarıyla, islâm'ın emir ve yasaklarıyla çatışmayacağı beyan edilmiştir.

Dağ ifâde eden kelimelerinin Kur'an'da çeşitli kullanılmalarını böyle kısaca gördükten sonra, esas konumuzu aydınlatacağını düşündüğümüz ikinci hususa geçebiliriz. Bu ikinci husus, dağ kelimelerinin sözlük anlamları ve anlambilim açısından manalarıdır.

Daha önce belirttiğimiz gibi Kur'an'da dağ ifâde eden birinci kelime "cebel" sözüdür. Cebel, Arapça "cebele" fiil kökünden türemiş bir kelimedir.

Cebele fiilinin temel anlamları, tabii yetenekle yaratmak, şekil vermek, yoğurmak, doğurtmaktır, ikinci kelimeimiz çoğul halde kullanılan "revâsiye" kelimesidir. Kelimenin tekili "râsin"dir. Râsin kelimesi de, Arapça "ravasa" fiil kökündendir.

Ravasa fiilinın anlamları bir şeyi sarsılmaz halde sâbitlemek. demirmek, bağlamaktır. Dolayısıyla dağ kelimesi sözlük anlamları itibarıyla sağlam ve sarsılmaz, yetenekli ve kuvvetli olan yaratık demektir.

Şimdi de dağ kelimelerinin yukarıda kısaca açıkladığımız kullarım çeşitlerini ve onların sözlük anlamlarını aklımızda tutarak Allah'ın peygamberlere ilk vahiy olgusunu niçin dağda başlattığına dair esas konumuza gelerek başlangıçta yapmayı söylediğimiz deneme türünden bazı cevaplar bulmaya çalışalım.

Peygamberliklerin de müjdelenmesi olan ilk vahiy olgusu esnasında peygamberin yaşadığı rûh halini ve tecrübesini, diğer insanların tahayyül ve tasavvur etmesi mümkün değildir. Bu, paylaşılabilen bir tecrübedir. Ancak, özellikle dağda bir mağarada veya vâdide birden bire Hz. Musâ'nın durumunda dile getirildiği gibi: *"Oraya vardığında, Ey Musa! diye seslendik. Muhakkak ki Ben, senin Rabbinim. Hemen nalınlarını çıkar! Çünkü sen kutsal vâdi Tuvâ'dasın! Ben seni seçtim. Şimdi vahyedilene kulak ver. Şüphesiz Ben, Allah'ım. Ben'den başka ilâh yoktur..."*⁶ peygamber adayı bir insanın böyle bir çağrıyla karşılaşması müthiş bir olay olması gerekir. Nitekim pey-

gamberimiz Hira'daki ilk vahye mazhar olduğu zaman, çok korkmuştu ve korkuyla eve geldiğinde hanımları Hz. Hatice'ye kendisinin üzerine örtemisini istemişti. Hz. Hatice'nin de kendisini teskin etmeye çalıştığını bilinmektedir.

Öyle sanıyorum ki bu müthiş olay ancak dağda yaşanabilir veya yaşattırılabilir. Çünkü, psikolojik olarak dağın ıssızlığı ve muhtemel yabancı yırtıcı hayvanların bulunduğu düşüncesi -biz sıradan insanlar bile tek başımıza dağda bulunduğumuz zaman hissetmişizdir- insanı kendine, kendi içine döndürür; varlığını derûni olarak hissettirir. Bu derûni derin sessizlik, gelen ilâhî sesi tâm ve doğru olarak işitmeyi, seslenenin Allah olduğundan emin olmayı sağlar. Gaybtan gelen sesin, gaybiliği ancak dağda hissedilebilirdi.

Çünkü vahi, söz gelimi evde, sokakta veya insanların az veya çok bulunabileceği daha başka mekanlar ve yerlerde olsaydı, gürültü ve başka seslerle peygamber, ilâhî sesi tâm olarak işiteyebilirdi ve hatta kaynağından da şüphe edebilirdi. Böylece dağ, peygamberlere psikolojik olarak kendinde olma halini, sosyolojik olarak da toplumsal olmama ve tecrid halini sağlamıştır. Gerçekten bu iki hâli bir arada sağlayabilecek tek doğal ortam dağdır.

Sözlük anlamında da olduğu gibi fiziki olarak da, doğal yeryüzü şekillerinin en heybetli ve en yüksek şekillerinden birisidir. Bu fizikî heybet de, metafizik yücelik ve ulviliği temsil eder. Bunun içindir ki, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Musâ'nın ilk vahye mazhar olduğu Tur dağındaki Tuvâ vadisi "*kutsal*" olarak nitelenmiştir. Dağ, peygamberi ruhları cezp edici özelliğe sahiptir; rivayetlere göre bilindiği gibi Hz. Peygamber, otuzbeş yaşından sonra zaman zaman Hira'daydı. Böylece kendisine gelen ilk vahyin peygamberliğinin müjdesi olduğunu anladı ve belirli bir süre vahiy kesildiğinde, Peygamberimiz hep Hira'ya tekrar gitmeyi

الله

özlemiştir. Mekke'ye yaklaşık 5 km. uzaklıktaki yüksek Hira, ziyaret edenlerin bildiği gibi çok heybetli ve tırmanması oldukça zor bir dağdır. Allah'ın yüceliğini ve haşmetini temsil eden dağlarda ancak yine Allah'ın Cebrail vasıtasıyla getirilen yüce kelâmı yankı bulabilirdi. Dağların ıssızlığı ve yüceliği ortamı, Gayb'ten gelen sesin yüceliğini ortaya koymuştur. Böylece dağ örneğiyle ilk vahye mazhar olan peygamberler sesin gaybi kutsal olduğunun bilincine varmışlardır.

Dağ, yine peygamberlerin hayatında önemli örneklik teşkil eden geceye benzer. Bilindiği gibi

Allah peygamberimize ona özel ve fazlalık olmak üzere gecenin yarısının bir vaktinde kalkıp Kur'ân okumasını ve namaz kılmasını istemiştir.⁷ Zira gece de, dağ gibi ıssızlık ve sessizlik ortamıdır. Ova, deniz ve göl gibi jeolojik açık oluşum alanları, gündüz her zaman aydınlıktırlar; oysa dağ kendisini gölgeleyen tek oluşumdur; bir tarafı aydınlıkken öbür tarafı gölgelidir.

Dolayısıyla dağ örneği vahyin ve vahiyle gelen bilginin ağırlığına, sağlamlığına, sarsılmazlığına ve ulvilğine işaret etmektedir. Şüphesiz bunların dışında da başka ilâhi hikmetler vardır. Bizim konuyla ilgili düşündüklerimiz özetle yukarıda söylediklerimizdir.

Vahiy ve dağ örneğiyle söylediklerimizin bir kısmını, Hz. Muhammed'e gelen ilk vahiy olayıyla ilgili olarak Kur'ân da bize anlatmaktadır:

“Ey örtüye bürünmüş (Hz. Peygamber)! gecenin azında, yarısında veya yarısının yarısından az veya daha fazlasında kalk; Kur'ân'ı tane tane oku. Doğrusu biz sana taşınması ağır bir söz vahyedeceğiz. Şüphesiz gece kalkışı tam bir zihin yoğunluğuna ve sağlam bir okuyuşa daha elverişlidir. Zira gündüzün senin çok yoğun meşguliyetin var.”⁸

Bu ayetlerde de ifâde edildiği gibi vahyin alınması, okunması ve anlaşılması, dağ ve gece ortamı gibi inziva, sessizlik ve tecrid ortamını gerektirir.

1 Tâ-hâ, 11-14

2 Luka: 19, 29-28; Markos: 11, 1-10; Matta; 21, 1-2

3 İbn Hişam\$ es-Siret'ün-Nebeviyye, Kahire, 1955, c.1., 233-235; İbn Sa'd: et-Tabakatü'l-Kübrâ, Beyrût, 1985, C.I, s. 94; Belâsûri: Ensâbu'l-Eşrâf, Kahire, 1959, c. I s. 104

4 Haşr, 21

5 Ahzâb, 72

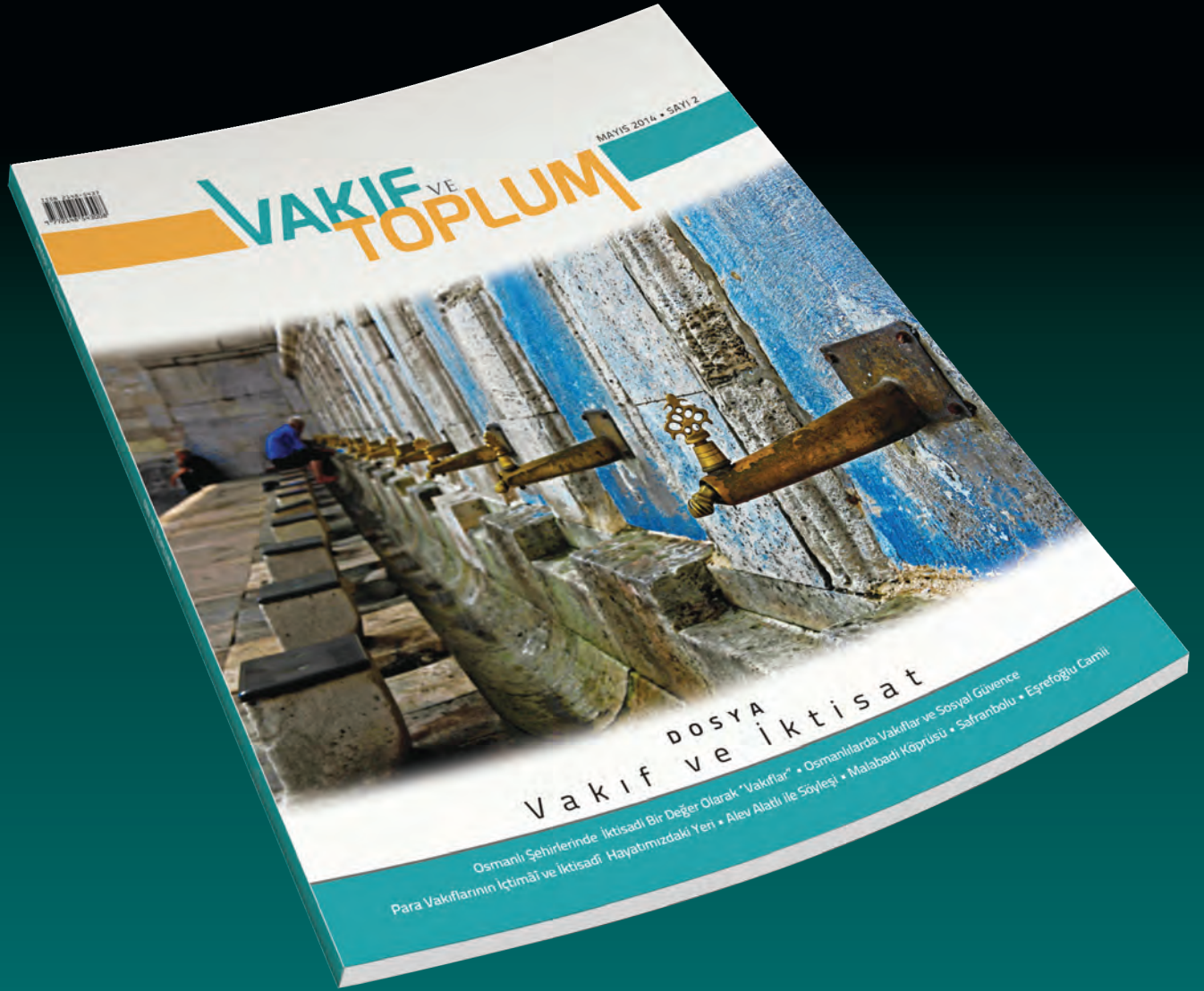
6 Tâ-hâ: 11-14

7 Müzemmil, 2-4; İsrâ, 79

8 Müzemmil, 1-7

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

VAKIF VE TOPLUM

Vakıf ve Toplum, Diyanet-Sen'in ilmî, bilimsel, akademik ve sosyal hayata katkısıdır.

Din ve TOPLUM

DIYANET-SEN'in ilmî, bilimsel, akademik ve sosyal hayata katkısıdır.